

A „budapesti iskola” hatása a francia pszichoanalitikus elméletekre

**Ábrahám Miklós és Török Mária pszichoanalitikus
rendszerének elemzése és terápiás alkalmazása**

**Doktori értekezés
Tézisek**

Ritter Andrea

PTE BTK Pszichológiai Intézet

Pszichológiai Doktori Iskola

Elméleti pszichoanalízis Doktori Program

Témavezetők

Prof. Dr. Erős Ferenc, Prof. Dr. Bókay Antal

2005

Bevezető

Munkám Ábrahám Miklós és Török Mária sok szempontból originális elméletrendszerét vizsgálja. Témaválasztásomba belejártam az a számomra meggyőző eredeti nézőpont, amely sokszor nem is nyilvánvalóan, mégis néha gyökereiben korrigálja a ma elfogadott paradigmarendszert. Mindenképpen a magyar iskola nyomait kutattam, mivel meggyőződésem, hogy az akkori Ferenczi féle iskola olyan elveket vallott, amelyek még ma is figyelemre méltóak, és továbblépést nyújthatnának a pszichoanalízis mai korunkban tapasztalható válságában.

A „budapesti iskola” a II. Világháborút követően csak kis mértékben működhetett tovább. Az újjáéledő magyar mozgalom talán a nyelvi behatároltság okán erősen kötődik az angolszász iskolákhoz.

Meggyőződésem azonban, hogy a „francia vonal” sokkal inkább képviseli és gondolja tovább azokat a forradalmi elemeket, amelyek a magyar szellemi műhelyt jellemezték. Dolgozatommal éppen ezért azt is igyekeztem kikutatni, hogy az innen elindult, és ott továbbgondolt magyar sajátosságok hogyan csatolhatóak vissza, hogy mintegy megérelve és itt újra átgondolva ismét erős karakterisztikumot adhassanak a magyar analitikus közösségnek.

Mindezen megfontolásból széles ívet jártam be; a magyar iskola történetéből főként a téma szempontjából releváns pontokat kiemelve érkeztem el a francia iskolák taglalásáig, *mindvégig megtartva a magyar nézőpontot*, hogy elérkezhessek Ábrahám Miklós és Török Mária magyar gyökereken nyugvó, de a francia analitikus gondolatrendszerbe illeszkedő elméleteiig.

Hipotézisem szerint elméletrendszerük követte, sőt sok esetben megelőlegezte a társadalmi változások miatt bekövetkezett intrapszichés változásokat, az általuk nyújtott magyarító elvek pedig rendszerbe foglaltan mutatják ki a traumák generációkon átívelő hatását. Ennek alátámasztására egy eset ezen elvek szerinti újraértelmezését is elvégeztem.

A „budapesti iskola” legfontosabb jellemzőinek bemutatásánál tudatosan választottam három olyan magyar analitikus interpretációját, akik mindhárman valamilyen módon ebből az iskolából nőttek ki, de más-más generációhoz tartoznak, így kicsit másképp közelítik meg a magyar iskola „nagy korszakát”. Mindhárman sokat foglalkoztak a „budapesti iskola” történetével és tagjai újításaival, de nemcsak tudományfilozófiai szempontból, hanem mint gyakorló analitikusok is.

Mivel Ábrahám Miklós és Török Mária az emigráns francia analitikusok közé tartozott, munkásságukat a francia iskolák felől is megvizsgálom. Ennek során – célomnak megfelelően - mindvégig kitérek azokra a francia elméletalkotókra, akik valamilyen formában a magyar eszmeiséget vallják, vagy vallották magukénak.

Ezt követi az Ábrahám Miklós és Török Mária által lefektetett újszerű magyarázóelvek ismertetése. A fő irány itt is az analitikusi gyakorlat és az azt alátámasztó elméletek elemzése, és nem térek ki részletesen az olyan, ettől eltérő határterületekre, mint az Ábrahám által megkísérelt „transzfenomenológiai” kutatások ismertetésére, amely a fenomenológia és a pszichoanalízis közös pontjait igyekezett feltérképezni, vagy Ábrahám műfordítói tevékenységére sem. Megvizsgálom azonban az elméletük kiindulópontjául szolgáló *introjekció* fogalom keletkezését és jelentésbeli változásait, az ebből kifejlődő kripta- és fantomelméletet. Nagy teret szentelek az elméletekből következő terápiás megfontolásoknak, megintcsak a gyakorlat felé terelve mondanivalómat.

Az elméletek széles spektrumú ismeretének fényében kritikai elemzés tárgyává teszek két, már megjelent esetet; az első eset Freud Kis Hans című esetleírásának és Török Mária által történt interpretációjának kritikai elemzése. A Török Mária által a fantomelmélet szerint átírt esetet további gondolatokkal egészítem ki. Másodszor egy már megjelent esetet értelmezek újra a kripta/fantomelmélet segítségével, jól szemléltetve, hogy milyen más olvasatai lehetnek ugyanannak a történetnek, új dimenziókat érzékeltetve a párhuzamos értelmezések egymás mellé tetelével.

Komoly hangsúlyt kap dolgozatomban a kripta/fantom elmélet tárgyakapcsolat-elméletekkel való összevetése; ennek során megfogalmazom dolgozatom egyik fő tézisének, miszerint *Ábrahám és Török megfordítja a tárgyakapcsolat-elméletekben*

bevett, fejlődésről alkotott elképzelést, vagyis azt az eddig bevált axiómát, hogy a születést követően előbb vannak a statikus fantáziák, melyeket a fejlődési folyamatok követnek. Végezetül a továbblépés irányát is felvillantom tézisemben: összevetem ezen új elméletrendszerrel a fejlődéslélektan legfrissebb eredményeivel, bizonyítva vagy éppen cáfolva a pszichoanalitikus szerzőpáros által leírtak validitását.

Magyar karakterisztikumok

Bálint Mihály a következőképpen összegzi a „budapesti iskola” rendszerét;

- tagadja az elsődleges nárcizmust, helyette a primitív tárgyszeretet elvét vallja, amely nagyon korán megjelenik;
- ezen szakasz nyomai kimutathatóak a későbbi fejlődési szakaszokban is;
- ez a tárgyszeretés nem kötődik semmilyen erogén területhez, tehát nem orális-, anális vagy genitális alapon szerveződik. A nem szexualizált tárgyszeretet komoly különbségtétel Bálint szerint, amelyben különbséget kell tenni „az ösztöncélok fejlődése és a tárgyakhoz való ösztönös viszonyulások fejlődése között”;
- a biológiai alap „az anya-gyerek ösztönös kölcsönös függősége”, ahol a hangsúly a *kölcsönösségen* van, tehát nem egyoldalú, ahogy az elsődleges nárcizmusnál eddig feltételezték. A gyerek nem passzív befogadó, hanem a kapcsolat aktív részese;
- a civilizáció következtében ez az ösztönös kapcsolat túl korán megszakad, a kielégítetlen korai vágyak pedig később anomáliákhoz vezetnek;
- amennyiben ezek kielégülnek, az „átélt élvezet sosem lépi túl az ízelítőkéj szintjét, a csendes jóérzés élményét”. (Bálint, 1937, 1999)

Ezen distinkciók megtételéből egyenesen következnek az *analitikus viselkedésének* megváltoztatását célzó kívánalmak. Ez egyrészt ismét élvezet minket a technikához, másrészt a viszontáttétel fogalmát hívja elő, amellyel Ferenczi, majd

Bálint is oly sokat foglalkozott. Az elmélet magával vonzza a gyakorlatot, az analitikusi magatartás kérdését, az áttételi helyzet megfelelő kezelésének, a megfelelő „légkör” megteremtésének kérdését (Bálint, 1949, 1999).

Még számos tanulmányban tér vissza Bálint az elsődleges tárgyszeretet elméletére, annak anomáliáira és az ebből következő terápiás megfontolásokra. Legátfogóbb és talán legszebb műve azonban *Az őstörés* című könyve, amely hitvallása és egész élete munkásságának méltó összegzése (Bálint, 1968, 1994).

Nem lenne az interpretátorok sora „teljes”, ha a három szerző között nem szerepelne a háború után itthon maradt magyar analitikusok közül valaki. A magyar analízist végképp kettévágta a háborút követő betiltás veszélye 1948-ban, ami miatt az analitikusok feloszlatták önmagukat. Az egyébként is kevés megmaradt analitikusból még kevesebben vállalták, hogy a rendszer tiltása ellenére analitikus praxist folytassanak, és az analitikus módszerrel történő gyógyításban, valamint a tanítványok képzésében kiemelkedjenek. Ha Bálint Mihály kevésbé is, Freud és Ferenczi megmaradt a köztudatban. A legfontosabb kiképző analitikus, aki évtizedekig kitartott az analízis ügye mellett, és széles tanítványi kört gyűjtött maga köré, Hermann Imre volt. Hermann – mint tudható - a megkapaszkodási ösztön foglalkoztatta leginkább. Tanítványai is sok esetben ennek fonalán értették és érzékeltették a pszichoanalitikus elméleteket. Ez érthető, hiszen az egyéb hatások, a pszichoanalízis fejlődése csak szórványosan jutott el hozzájuk. Pár évtized múlva enyhült az analízis irányában a szigor, és akkor már több információhoz jutottak külföldről is. Most az egyik Hermann tanítvány, Nemes Livia gondolatain keresztül mutatom be, hogy a „budapesti iskola” nézeteit hogyan interpretálták.

Nemes megítélése (Nemes, 1994) természetesen sok ponton azonos Bálintéval, ami nem meglepő, hiszen részben azonos forrásból dolgoztak, részben Nemesnél Bálint maga volt az egyik fő forrás. Itt inkább a különbségekre fókuszálnék, ami nem nézetkülönbség vagy az elvek különbözősége, hanem hangsúlyeltolódás. Nemes is úgy látja, hogy mind Bálint, mind Hermann (ezt a két szerzőt elemzi részletesebben) a Ferenczi hagyomány nyomdokain haladva dolgozta ki gondolatait. Mindketten nagyon korán, még Ferenczi életében elkezdtek egyéni

hangvételiüket. Bálint az elsődleges tárgyszeretettel, Hermann pedig a megkapaszkodásról mondott nézeteivel a tárgykapcsolat elméletek előfutárai voltak (Bálint 1932-ben, Hermann 1936-ban publikálták először ilyen tárgyú írásaikat.)

Az elsődleges tárgyszeretet egy passzív tárgyszeretet, amellyel kapcsolatban hangsúlyozzák, hogy ez független a szexualitástól, mert a gyengédség megelőzi az érzéki szeretetet. A valódi szeretet csak az Én bizonyos fokú kifejlődése után lehetséges, hiszen a szociális szeretet már figyelembe veszi a másik különállását. A genitális szerelem előfeltétele pedig a fejlett én, mert ennek birtokában képesek a felek az együttes regresszió állapotát elérni (és elviselni).

Bálint Mihály – Nemes véleménye szerint is – a praxisból jutott fontos elméleti következtetésekre. Bálint, Ferenczi csecsemőkre vonatkozó leírásaiból annak gyengédségigényéről és passzív tárgyszeretetéről, és saját klinikai megfigyeléseiből az indulatáttételes jelenségekről rekonstruálta a primér szeretetet. Bálint a terápia során jelentkező primér szeretet megnyilvánulásokat a gyógyítás szolgálatába igyekezett állítani. A terápiás tapasztalatokból a regresszió két formájára következtetett. Míg a *rosszindulatú regresszió* Én gyengeséggel párosul és az a célja, hogy egy tárgy által újra és újra kielégülést szerezzen, valamint genitális-organikus elemek fedezhetők fel benne, a *jóindulatú regresszió* az újrakezdést szolgálja, és jóval érettebb kapcsolati képességekhez vezet. Ez a típus mentes a szexuális elemektől. Míg az első esetben az analitikusnak alaposan meg kell gondolnia a primér szeretet megnyilvánulásainak kielégítési módjait, az arra adandó válaszokat, addig a jóindulatú regresszió során az analitikusnak a lehető legjobban „rendelkezésre kell állnia”, amely ezt követően megszűnik, és nem jelentkezik újra. Ennek felhasználásával az alapzavar „hegesedéssel gyógyítható – nem értelmezéssel megközelíthető konfliktus, hanem fejlődési defektus..” (Bálint, 1994, 132-138).

Nemes úgy gondolja, hogy – bár Bálint nem említi – ennek a rendszernek a kidolgozásához Hermann adta a biológiai ösztönalapot azzal a gondolatával, hogy a későbbi tárgykapcsolatnak van egy előstádiuma, amely kezdettől aktívan a tárgyhoz tartozásra irányul („kettős egység” és „megkapaszkodás” elméletére). Bálint ebből vezette le, hogy van egy olyan kezdeti állapot, amely nélkülözi a gyűlölet

ambivalenciáját – az agresszió ilyen módon másodlagos, a frusztráció következménye, és a nárcizmus sem lehet elsődleges a primér szeretettel szemben – a tárgykapcsolat tehát megelőzi az én-fejlődést (Nemes, 1994).

Hozzáteszem, hogyha ezt [vagyis a tárgykapcsolat elsőbbségét az én kialakulással szemben] – Ferenczihez hasonlóan - filogenetikus kontextusba helyezem, akkor ez megintcsak bizonyíték arra, hogy az én kialakulása a humán kapcsolatok következménye, és mint ilyen, ez is az elsődleges nárcizmus cáfolata.

Nemes szerint ez a konstrukció a tárgykapcsolat elméleteken túl a nárcizmus fogalmának újraértékeléséhez (Joffe és Sandler, 1967); az affektusok újabb elméletéhez (Green, 1977); az etológiai szemlélet alkalmazásához (Bowlby, 1971) vezetett.

Hermann tehát a tulajdonképpeni kapcsolat előtti „duálunióval”, az átfolyásos azonosítással, míg Bálint a primér szeretet fogalmának bevezetésével (és ezzel a kétszemélyes pszichológia bevezetésével járult hozzá a Ferenczi örökség továbbfejlesztéséhez.

Nemes Livia kutatásaiban *Cremeriust* is idézi, aki 1983-ban írt egy tanulmányt Ferencziről (Cremerius, 1983), és aki elemzésében összegyűjtötte mindazon szerzőket, akik Bálint primér szeretet fogalmához hasonlóan az elsődleges tárgyhöz kötődést különböző kifejezésekkel, de hasonló jelentéssel ruházták fel: ő ezek közé a szerzők közé sorolta *Winnicottot*, *Margaret Mahlert*, *Margaret Little-t*, *Masud Kahnt*, *Wilfred Biont*, *René Spitzet* és a franciák közül *Sacha Nachtot*.

Cremerius – és rajta keresztül Nemes Livia - főként az angolszász iskola képviselőit pásztázta végig a téma szempontjából, így a sor nem teljes. Nemes mint Hermann tanítvány és mint a magyar iskola egyik fenntartója elemzésében erősebben képviselte a hermanni vonalat.

André Haynal, a harmadik szerző, akinek „budapesti iskoláról” vallott nézeteit megvizsgálom, magyar származású Svájcban élő pszichoanalitikus. A korai

magyar analitikusok nagy tisztelője, több könyvében foglalkozik a „budapesti iskola”, ezen belül Ferenczi és Bálint szellemi hagyatékával. Magyarországon Haynal jól ismert, mert szoros kapcsolatokat ápol a jelenlegi hazai analitikusok taborával. Rendszeresen látogat haza konferenciákra és szemináriumok tartására, ahol a fiatal analitikus jelöltek vagy a pszichoanalízissel foglalkozó doktoranduszok szerezhetnek közvetlen tapasztalatot egy magyar származású, de nemzetközi szinten is jelentős „budapesti iskola” kutatótól.

André Haynal 2003-ban megjelent könyvében Ferenczi nyomdokaiba ered és a „Ferenczi hatást” szedi össze:

- Kezdi mindjárt Bálint Mihállyal, aki mint tudjuk, az elsődleges szeretet alapötletét, az „östörés” fogalmát, a háromfázisos traumaelméletet vagy akár a háziorvosokkal való foglalkozást is Ferenczi ötlete alapján fejlesztette tovább*;
- *Paula Heimann* és Margaret Little Ferenczi viszontáttétel fogalmát vették át tőle;
- Melanie Klein elmélete: a depresszív pozícióról és a jóvátételről egybecseng Ferenczi *wise baby* fogalmával, de Haynal szerint Ferenczitől eredeztethető a híres „projektív identifikáció” fogalom is;
- Wilfred Bion javaslata, miszerint az analitikus gondolati folyamatait a metapszichológia keretében kell vizsgálni, Haynal szerint Ferenczinél már megtalálható;
- Ferenczi vetítette előre *Winnicott* „átmeneti tárgy” fogalmát *A család alkalmazkodása a gyermekhez* című cikkében (magyarul megjelent Erős

* A Freud-Ferenczi levelezés több esetben tartalmaz az orvosok képzésére való utalásokat. Ferenczi már a kezdetektől szükségesnek tartotta az orvosok képzését a szomatikus betegségek jobb megértése érdekében. Két idézet a kezdeti időkből: *F-FER. LEV. I/2. kötet* 65. oldal 2. bekezdésben (1912. március 8-án írt levél) a Moravcsik által vezetett klinikán: „A II. szemeszterben (húsvét után) talán tartok egy kurzust kizárólag orvosoknak. A klinikai tanársegédek nagyon szeretnének tanulni valamit, de a főnök nem hagyja dolgozni őket. Azt mondja, a Pszichoanalízis még nem tudomány, az orvosok foglalkozzanak inkább komolyabb dolgokkal...” Másfél évre rá már azt említi Freudnak, hogy elkezdődtek az orvosoknak szánt kurzusok: *F-FER. LEV. I/2. kötet* 258. old. 1. bekezdés (1913. okt. 16-án írt levél) „Most vasárnap nem megyek Bécsbe. Éppen csak hogy elkezdtem az orvosoknak szánt vasárnapi előadásokat, nem akarom mindjárt a második órát ellőgni.”

F.: *FS. VÁL.*, 117-121.o.), de sok egyéb ponton is kimutathatóak elméleteik összefonódása;

- Az „elsődleges tárgyszeretet” fogalom, melynek továbbfejlesztése Bálint nevéhez is köthető, a tárgyakapcsolat elméletek kiinduló tézise, itt elsősorban Melanie Klein, *Fairbairn*, Winnicott említhető még;
- És végül maga *Anna Freud* is – bár sok esetben kritikával illette Ferenczi újításait – többször fejezte ki tiszteletét és nagyrabecsülését Ferenczi analitikus tudása és tapasztalata iránt. Haynal szerint Ferenczitől ered Anna Freud „fejlődési vonalak” fogalma és a „támadóval való azonosulás” gondolata.

Az észak-amerikai kontinensen Ferenczi nagyobb elutasításra talált, de itt is akadtak követők és tanítványok, akik hűségesen kiálltak gondolatai mellett. Róheim Géza 1950-ben kiadott *Psychoanalysis and Anthropology* című művét Ferenczinek ajánlotta. Az ide települt tanítványok, Radó Sándor, Franz Alexander vagy *Clara Thompson* mind magukkal vitték a Ferenczi örökség egy-egy darabját. André Haynal a következőképpen összegzi véleményét róla: „Ferenczi egészen különleges pszichoanalitikus volt egy olyan környezetben, ahol a tan átvitele az inaskodás, a mester-diák viszony rendszerén alapult. Ferenczi olyan különleges analitikus volt, mint senki más. Égető szükségünk van az ilyenekre.” (Haynal, 2003)

Haynal Ferenczit követően Bálint szellemi örökségével is részletesen foglalkozott. Úgy vélte, Bálint előfutára volt egy irányzatnak, amelyet ma a legtöbb pszichoanalitikus követ. Ez az irányzat elsőként ismerte fel az analitikus szerepét az analízis-helyzetben. Ebben a felfogásban az analízisfolyamat lényegének sokkal inkább a személyiség újratemtése a lényeges, mintsem a múlt értelmezést igénylő ismétlése. (Haynal 1996)

Haynal számba vette a bálinti jellemzőket, nem annyira az iskolák és személyek vonatkozásában, mint inkább a kifejtett gondolatok síkján;

- Bálint Freud fogalmi keretein belül újra akarta gondolni a metapszichológiát, munkássága tulajdonképpen *pszichoanalitikus filozófia*;

- munkái túlmutatnak a pszichoanalitikus határokon, lásd például az orvosi csoportokat;
- számos analitikus fogalmat újragondolt, például a nárcizmus fogalmát, amellyel utat mutatott *Kohutnak*, vagy Lacannak;
- Karl Abraham ösztönosztályozási rendszerét merevnek tekintette, és ehelyett rugalmasabb keretet javasolt;
- tagadta az egyenlőséget aktív és maszkulin, passzív és feminin között;
- „kifogásolta a pszichoanalitikus fogalmak pszichoanalitikus létezőként való kezelését”;
- az analitikus kezelés során fellépő nyelvi problémákkal is foglalkozott;
- új távlatokat nyitott a képzésben;
- „hozzájárult a perverzió fogalmának újragondolásához”;
- megkérdőjelezte a „genitális szerelem” fogalmát;
- számba vette a pregenitális örömeket az analitikus szituációban...(Haynal, 1996. 71-73.o.)

„Bálint követői kezdetben a brit „középső csoportnak” (British Middle Group) nevezett csoportosulásból kerültek ki, de Winnicottot leszámítva azok az analitikusok is közéjük tartoztak, akiket Cremerius Ferenczi szellemi leszármazottjaiként aposztrofált” (Haynal, 1996, 85.o.).

Ferenczi majd Bálint analitikust érintő vizsgálatai interperszonális síkra helyezték az analitikus szituációt. Ebből következett a feltételezés, hogy „nem csupán egy, de *kétféle* pszichoanalízis létezik: egy hagyományos – paternalista, racionális, emlékezésen és intuíción alapuló; s egy „mélyebb” – anyaiabb, regresszív, interakción, gyakorlaton és nem-verbális elemeken alapuló típus.” (Haynal, 1996, 88.o., kiemelés a szövegben).

A pszichoanalízis elterjedésével és az analitikusok szétszóródásával szerte a világban egyre inkább elfogadottá válik a *pluralizmus*. Már nemcsak a szoros többségi vélemény az irányadó: az analitikusok néhány alaptételt megkövetelendőnek tekintenek, amely által a „mi és a mások” elkülönítését

megtehetik, de ezen túlmenően az elméleti nézetkülönbségek megengedhetőek. A Brit Pszichoanalitikus Egyesület ismert el első ízben több elméleti iskolát saját szervezeti keretei között. Őket követték a francia iskolák: az '50-es évek elején az SPP-n belüli elégedetlenkedők (Lagache, Lacan...) Bálintot és a londoni csoportot kérték fel, hogy vizsgálja meg a helyzetet és mondjon véleményt róla. A vitát követően a felek egyenrangúnak ítélték a különböző iskolák nézeteit. Azóta Franciaországban az iskolák száma tíz fölé emelkedett.* A sokszínűség jót tesz az analitikus elméletrendszer fejlődésének: az egyes iskolák más és más elméletet, az analitikus elmélet és praxis más és más részletét tartják fontosnak, néha egymás rovására is. Az egész azonban dinamikusan fejlődik, az analitikusok pedig sokszor saját „stílusuk” kialakításánál nem csak egy, de több iskola rész-tanait is magukévá teszik. Hogy melyiket gondolják magukhoz közelállónak, az elsősorban „személyes tapasztalataiktól, egyéni vérmérsékletüktől” függ „illetve aszerint, milyen szubjektív térkép él bennük a lélek mélyéről”. Minden analitikusnak megvan tehát a saját elmélete. Haynal meglátása szerint éppen a kezdeti egy csoporthoz tartozás kívánatossága és a kitagadás veszélye akadályozta meg annak tagjait, hogy módszertani problémákat vessenek fel. Az ortodox tagok az „igazság hordozóiként” könnyebben hunytak szemet és fogadták el az anomáliákat. Csak egy periférikus csoport tagjai voltak képesek ezen túlmutatni, mint Ferenczi vagy Bálint, de ide sorolhatjuk a budapesti iskola még jó néhány tagját is.** (Haynal 1996. 93.o.).

I. 5. Létezik-e „budapesti iskola”?

Akárhány interpretáció születik a magyar analízisről, abban a kérdésben nincs egyezés, hogy vajon leírható-e a magyar csoport egy egységes karakterisztikummal, vagy egyszerűen túl szerteágazó érdeklődésű tagok csoportja volt? Bálint Mihály és Bálint Alice nem értettek egyet abban a kérdésben, hogy van-e különálló, minden

* A francia iskolák kialakulását és fő irányvonalait a dolgozat következő fejezetében ismertetem.

** Talán itt kap jelentőséget az 1918 utáni, majd a Freud-Ferenczi vita következtében előálló periférikus helyzet. Ez a magyarázat egyben visszautal és alternatív magyarázatot ad arra az első fejezetben feltett kérdésre is, hogy mitől vált a „budapesti iskola” olyan karakterisztikussá és újító

más iskolától eltérő ismertetőjegye a magyarországi pszichoanalízisnek, azaz létezik-e „budapesti iskola” (a húszas, harmincas évek viszonylatában), vagy amit így neveznek, az csupán eltérő módszerekkel dolgozó analitikusok szövetsége. Bálint Alice szerint ilyen közös jellemző nem volt, hiszen a szó szoros értelmében Ferenczi nem volt „mester”. Bizonyos szempontból jogos volt Bálint Alice megközelítése, hiszen a magyarok az analitikus gondolatrendszert sokféleképpen használták fel: az etnográfiaiban, a klinikumban, az összehasonlító lélektanban, így esetleg nehéz volt felfedezni közöttük az azonos gyökereket. Ez a demokratikus elveken működő, a másik szakterületét és kreativitását a mester által is tiszteletben tartó interdiszciplinaritás azonban véleménye szerint betudható egy karakterisztikumnak is.

Bálint Mihály azonban azt vallotta, hogy *az anya-gyerek kapcsolat hangsúlyozásában, az elsődleges nárcizmus megkérdőjelezésében és a tárgykapcsolatok központba állításában, vagyis a primer tárgyszeretet azonnali megjelenésében* nagyon is tetten érhető a közös jellemző (Bálint Mihály, 1937).

A ma Magyarországon dolgozó analitikusok az iskola mellett törnek lándzsát (lásd Vikár György, Nemes Livia, Virág Teréz és mások). Ugyanakkor André Haynal 2003-ban megjelent könyvében Ferenczi jelentőségét taglalva a következőt jegyzi meg: „...[Ferenczi munkássága] áthatja a pszichoanalízis egészét anélkül, hogy önálló iskola fűződne a nevéhez”. (Haynal, 2003) Erős is Haynal véleményét osztja: „Ferenczi saját életében nem hozott létre külön iskolát; amit ma a pszichoanalízis „budapesti iskolájának” szoktak nevezni, az inkább utólagos, távolról sem egységes irányokat fedő konstrukció.” (Erős, 2004)

A későbbi francia analitikusok (Lacan, Granoff, Barande, Brabant, Grunberger, Perrier, Valabrega, *Michelle Moreau-Ricaud* és mások) Bálint Mihály véleményét vették át, és következetesen budapesti iskoláról beszélnek.

Moreau-Ricaud hatvan évvel később, francia szemmel a következőkben látja a „budapesti iskola” karakterisztikumait:

- a képzés kidolgozása

szelleművé 1918 után. Lásd 10. oldal.

- a gondolatok, vélemények és kísérletezések szabadsága
- autoritás-mentesség
- a hibák felismerése, az önreflexióra való hajlandóság, azok elemzésének szabadsága
- a tanulságok levonásának képessége (Michelle Moreau-Ricaud, 2000).

Az utódok körében tehát egyértelműen megfigyelhető ennek ellentétes megítélése. Számomra úgy tűnik, ha Ferenczit kérdeztük volna (főleg emlékeztén azon kijelentésére, hogy milyen közönyt vált ki belőle a kollégáival való kommunikáció), ő azt válaszolta volna, hogy nem létezett „budapesti iskola”, csak tanítványok és mester(ek) demokratikus szövetsége, akik így mind szabadon kiépíthették saját olvasatukat a pszichoanalízisről. Ha azonban mindezt a tanítványoktól, „hívektől” és az ebben a szellemben praktizáló analitikusoktól kérdezzük, ők inkább az iskola létezését hangsúlyozzák, egyértelműen definiálva és megkülönböztetve ezzel a „ferencziánus” karaktert és tanokat a mozgalom más iskoláitól.

Ma, amikor talán még kevésbé beszélhetünk „budapesti iskoláról”, ez a kérdés lassan értelmét veszíti, bár érdemes lenne elgondolkodni azon, mit is jelent az iskola fogalma, és mindenképpen egy hierarchikus rendbe kell-e szerveződnie egy szervezetnek ahhoz, hogy ezt ki lehessen jelenteni róla. Saját véleményem szerint az iskola iskola jellegét nem veszélyezteti a demokratikus szervezeti felépítmény, amennyiben a „mester” szellemében gondolkodik és dolgozik az őt követő utód.

II. A magyar elméletek megjelenése a francia iskolák gondolatiságában

Miután áttekintettem különböző nézőpontból és különböző olvasatban a téma szempontjából „alap” elméleteket, vagyis a „budapesti iskola” alakulását és meghatározó gondolatait, most fő témám szempontjából tovább szűkítem a kört, és behatóbban elemzem a francia analitikus mozgalmakat és elméleteket, valamint azok magyar vonatkozásait. Ezzel megteremttem a háttérét a dolgozat további része előtt, amely Ábrahám Miklós és Török Mária különleges elméleti és gyakorlati munkásságáról, azok hozzáadott értékéről szól majd.

Franciaország ma a pszichoanalízis egyik fellegetvára. Jelenleg négy nagy analitikus szövetség és több mint tíz, elméletileg egymástól különböző kisebb csoport működik az országban. Ebben a sokszínűségben természetesnek tekinthetnénk, ha időről-időre merítenének a pszichoanalízis budapesti iskoláját képviselő analitikusok gondolataiból is, ám úgy tűnik, ennél többről van szó. Már a kezdetektől ismert volt Ferenczi neve, ami az iskolák gyarapodásával csak fokozódott. A tapasztalatok szerint többnyire az újítást kereső, a kereteket feszegető irányzatok képviselői nyúlnak vissza a magyar iskola néhány tagja – mindenekelőtt Ferenczi Sándor és Bálint Mihály – gondolataihoz.* Mi sem jellemzőbb a legendás „budapesti iskola” franciaországi szellemi jelenlétére, mint az a tíz önálló kötet és megszámlálhatatlan tanulmány, mely Ferenczi és Bálint munkásságát elemzi, akiknek összes műveit is kiadták, de több válogatás jelent meg Hermann Imrétől, Bálint Alice-től** és másoktól.

A térbeli közelség ellenére – talán a hazánkban kevesek által beszélt francia nyelv miatt – a Magyarországon élő és dolgozó analitikusok keveset tudnak gall

* Mint e fejezet végén majd szemléltetem, ma ez már nem igaz: még a legkonzervatívabb *Société Psychanalytique de Paris* is „befogadta” Ferenczi eszmeiségét.

** Érdemes megemlíteni, hogy Bálint Alice egyik könyvét, *A gyermekszoba pszichológiája* című

kollégáik pezsgő szakmai életéről. Az újjáéledő magyar iskola szakemberei inkább az angolszász irányzatot részesítik előnyben, noha a francia iskolák gondolatisága sok esetben közelebb áll a 30-as évek magyar analitikus iskolájának szellemiségéhez. A ránk hagyományozott elmélet továbbgondolása – és ötvözése a francia eszmei tradíciókkal – Magyarországon is sok értékes adalékkal szolgálhatná a szakmai közgondolkodást.

A magyar iskola franciaországi recepciójának megértéséhez végig kell követnünk azt az utat, amely során a különböző irányzatok egymásból kialakultak, azokat az elméleteket, amelyek döntően hatottak egy-egy iskolára és azokat a személyeket, akik meghatározták ezeket a változásokat. Ezen belül témánkból következően természetesen kiemelkedő szerepet kapnak a magyar vonatkozások, amelyek sokszor az elméleti különbségek megértéséhez szükségesek.

II. 2. A Société Psychanalytique de Paris megalakulása (1926)

Az első francia iskola 1926-ban alakult *Párizsi Pszichoanalitikus Egyesület* (*Société Psychanalytique de Paris*) néven. A „tizenkettek” – így emlegették őket. Elméleteikben nem hagytak mély nyomot a pszichoanalízis történetében, mégis érdemes név szerint megemlékezni róluk: Angelo Louis Marie Hesnard, Eugénie Sokolnicka, René Laforgue, Édouard Pichon, Marie Bonaparte, Rodolphe Loewenstein, Raymond de Saussure, Charles Odier, George Parcheminey, René Allendy, Adrien Borel, Henri Codet.

A tagok heterogén csoportot alkottak: a francia pszichiátriai iskola képviselői mellett laikusok is bekapcsolódtak a munkába. Bár nem hasonlítottak egyetlen más európai iskolához sem, főként a tradicionális freudi elméletekből indultak ki. A budapesti iskola sok tekintetben újító gondolatrendszere akkoriban itt még alig érvényesült, bár az alapítók között találhatjuk Ferenczi lengyel származású, laikus analitikusnő tanítványát, Eugénie Sokolnickat, aki Freud és Jung után – 1918 és 1920 között – Ferenczihez járt analízisbe, vagy Marie Bonaparte hercegnőt, aki

művét már 1937-ben lefordították és kiadták Franciaországban.

tudvalevőleg 1929-ben támogatta Róheim Géza ausztráliai expedícióját. Az első francia egyesület elnöke René Laforgue, elnökhelyettese Eugenie Sokolnicka, pénztárnoka és titkára pedig Rodolphe Loewenstein volt. A francia iskolák alakulásának követésénél röviden ismertetem több meghatározó személyiség életútját is, elősegítve ezzel a szellemi közeg jobb megértését.

Laforgue elzászi születésű pszichiáter volt, aki származásából következően mind a német, mind a francia kultúrához közel állt, így később többek között ő képviselte a hidat a francia eszmerendszer és a freudi tanok között, ami elnöki tiszténél fogva magyarázatul szolgálhat az első francia iskola irányválasztására is. Tanulmányait Németországban végezte, az első világháborút követően azonban már a Franciaországhoz tartozó Strassbourgban dolgozott, mint pszichiáter. Ebben az időben kezdte tanulmányozni Freud műveit. A 20-as évek elején telepedett le Párizsban, ahol megismerkedett többek között Sokolnickával, aki az analitikusa lett. Ettől kezdve a pszichoanalízis franciaországi elfogadtatásán dolgozott Édouard Pichonnal, Hesnard-ral, René Allendy-vel és másokkal, akikkel később meg is alakította az első analitikus egyesületet. Kitűnő klinikus volt, a nehéz esetek szakértője, és mint ilyen, hasonlított Ferenczihez. Ettől az időtől kezdve levelezett Freuddal, aki először nagy örömmel fogadta a francia „ellenállás” megtörését, később azonban egyre szkeptikusabb lett a francia csoporttal szemben.

Rodolphe Loewenstein orosz származású analitikus volt, aki Berlinben kapott kiképzést, és 1925-ben innen érkezett Párizsba. Ortodox szigorúsága is a berlini intézet nyomait mutatta. Mivel Laforgue inkább a klinikai eseteket preferálta, kezdetben Loewenstein képezte ki az SPP tagok nagy részét (Lacan analitikusa is ő volt.) 1942-ben a náci megszállás miatt áttelepült New Yorkba, elhagyva a francia analitikus iskolát is. Élete vége felé, már amerikai analitikusként figyelve a francia iskolák szakadásait, gyakran megjegyezte: „mindent csinálnak, csak nem a pszichoanalízist”.

Megalakulása pillanatától kezdve az SPP vitáktól volt hangos. Legfőként

azon dilemmáztak a tagok, mennyiben és milyen módon kötődjenek a freudi iskolához, vagy miképp alakítsanak ki attól független, önálló arculatot, szervezettel és az elméletek szintjén egyaránt. Ez a törekvés természetesen az IPA-tól (International Psychoanalytical Association) való távolság-közelség kérdésével is összefüggött. 1927 nyarán – belső harcokat követően – megjelent a francia egyesület folyóirata is, a *Revue française de psychanalyse*. A csoport második generációjához olyan, később meghatározó szerepet betöltő analitikusok csatlakoztak, mint *Sacha Nacht*, *Sophie Morgenstern*, 1934-ben *Jacques Lacan*, majd *Daniel Lagache* és *René Spitz*. Az egyesületnek 1934-ben hozzávetőlegesen harminc tagja volt. Ekkor Marie Bonaparte hercegnő anyagi, illetve Freud és az IPA szakmai támogatásával pszichoanalitikus intézetet alapítottak, amely a „többség” akaratának kedvezett, és a freudi vonalat deklarálta. 1927-től a francia egyesület előadásokkal is részt vett az IPA nemzetközi kongresszusain. 1938-ban az IPA Párizsban megrendezett XV. konferenciáján *Ernst Jones* elnökölt, s ez már azt jelezte, hogy a francia pszichoanalízis is bekapcsolódott a nemzetközi szakmai vérkeringésbe.*

A második világháborút, mint minden európai analitikus szervezet, a francia is megszenvedte. Az alapító tagok nagy része emigrált vagy meghalt. Loewenstein, Bonaparte hercegnő, René Spitz, Raymond de Saussure és Heinz Hartmann New Yorkba távoztak és az ottani egyesületben tevékenykedtek tovább. Az SPP megmaradt, főként a második generációhoz tartozó tagjai, általában nem kollaboráltak a németekkel, hanem aktív vagy passzív szerepet vállaltak az ellenállásban. Egyedül René Laforgue keveredett gyanúba, aki kapcsolatba lépett a nácikkal, levelezett Matthias Heinrich Göringgel, az akkori Német Pszichoterápiás Intézet igazgatójával, de negatív szerepe nem volt egyértelmű (Roudineco, 1986).

Az újjáéledő SPP két első embere Sacha Nacht és Daniel Lagache lett. Nacht

* A Második Világháború kitörése előtt egy évvel rendezett párizsi konferencia már a háború esélyeinek latolgatásával telt. Ezidőre az osztrák és német analitikus szövetség nagy része már elhagyta országát. A magyarok emigrációja csak ezt követően indult el, tudjuk, milyen eredménnyel. A magyarok emigrációjáról és a magyar egyesület veszteségeiről az I. fejezetben már szóltam.

román származású analitikus, aki a két világháború között érkezett Párizsba. Kiképző analitikusa Loewenstein volt. A háborút követően nagyon sok harmadik generációs SPP-tagnak ő volt az analitikusa, többek között Grünberger Bélának is, aki ekkor kezdett foglalkozni a pszichoanalízissel. Lagache, aki szintén a második generációhoz tartozott, főként a pszichoanalízis oktatásából vette ki a részét. A rangidős analitikusok, Nacht-tal az élen, az ortodox freudi vonalat erősítették, s idegenkedve a laikus analitikusoktól, rigid képzési rendet és hierarchikus szervezeti felépítést tartottak megfelelőnek. A nemzetközi szervezetek rendjéhez való alkalmazkodás érdekében átvették az ottani aktuális trendnek megfelelő attitűdöt, bizonyos elemeket átemelve a kleiniánus és az Ego-pszichológiából is. Lagache ezzel szemben – mind szervezeten, mind képzési rendjét tekintve – demokratikusabban képzelte el az egyesületet. A feszültség a konzervatív és az elégedetlenkedő analitikusok között az ötvenes évek elején szakadáshoz vezetett, és Franciaországban megalakult a második analitikus iskola. (Roudineco, 1986)

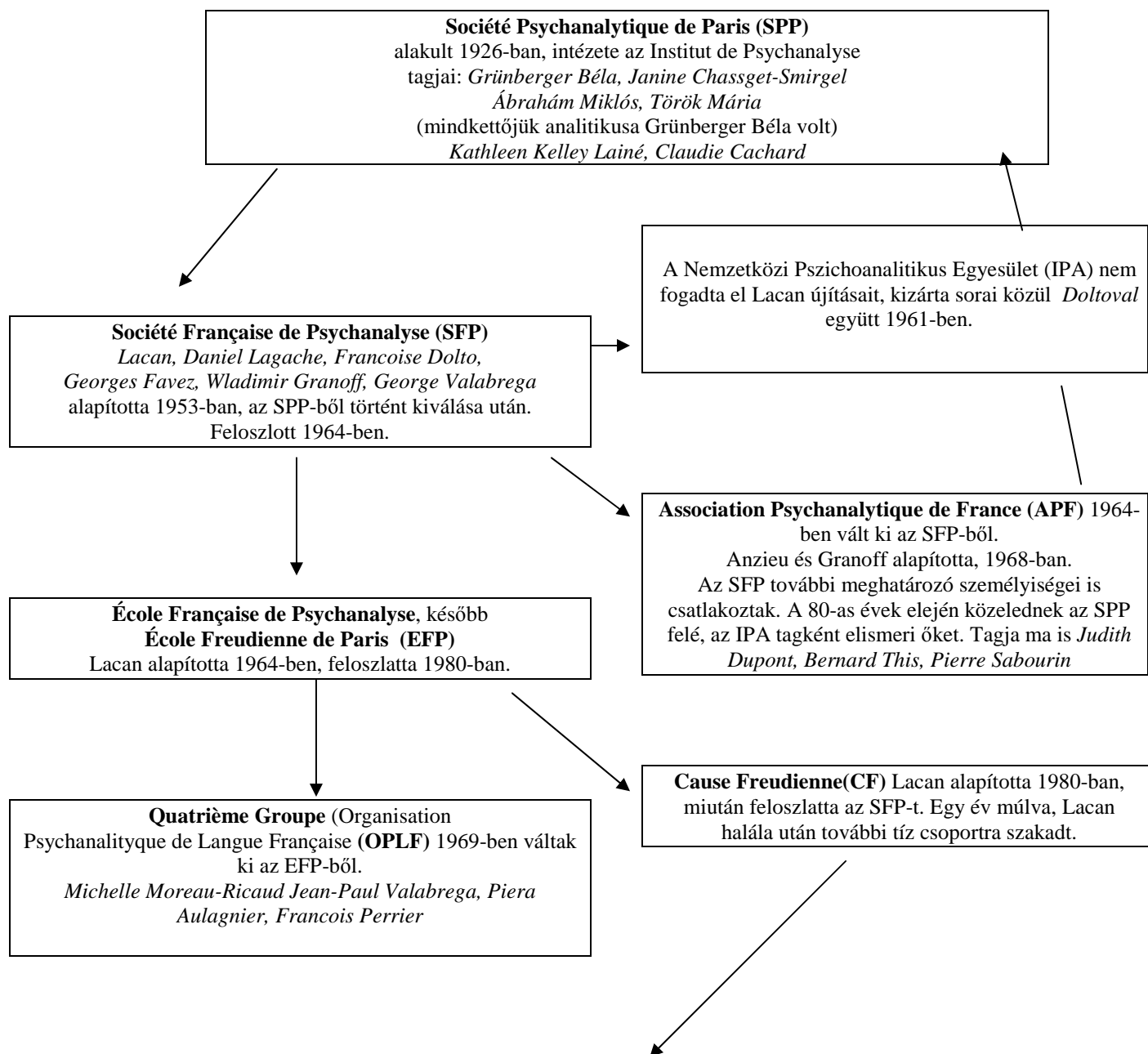
Az SPP azóta is a „legkonzervatívabb” szervezet, amely a sok szakadás ellenére – talán a nemzetközi egyesületi tagság miatt - a legnagyobb létszámot tudhatja magáénak. A belső viták azóta is fel-fellángolnak, ami természetes egy szervezet életében. Mégis, ezek folyamányaként, Ferenczi gondolatai az utóbbi időben egyre időszerűbbnek bizonyulnak ebben a közegben is. Az utóbbi időben az SPP-ben *Thierry Bokanowski* foglalkozik Ferenczi elméleti örökségével.* Több évtizedes késéssel, de beemelték a Ferenczi féle elveket gondolatiságukba.

A különböző pszichoanalitikus iskolák, bár nem győzik hangsúlyozni különállásukat, nem vonhatják ki magukat egymás hatása alól. Ha összevetjük a magyar sajátosságokat és a francia iskolák kritikus pontjait a szakadások mentén,

* Ferenczi Sándorról írott könyvéből e fejezetben adok közre egy rövid idézetet. (Thierry Bokanowski: *Sándor Ferenczi*, Press Univ. de France, 1997.)

mindjárt érthető, miért fordulnak mindmáig oly szívesen a magyar iskola felé.

A főbb francia pszichoanalitikus szervezetek

1. **École de la Cause Freudienne**, 1982 (*Jean-Alain-Miller, François Sauvagnat*)
2. **Le cercle Freudien**, 1982
3. **Centre de Formation et de Recherche Psychanalytiques**, 1982, (*Octave Manonni*)
4. **Les Cartels Constituants de l'Analyse Freudienne (CCAF)**, 1983
5. **Association des Ateliers de Psychanalyse**, 1983
6. **La convention Psychanalytique**, 1983
7. **Le Cout Freudienne**, 1983
8. **École Lacanienne de Psychanalyse**, 1986
9. **Séminaires Psychanalytiques de Paris**, 1986
10. **Group de trait de cas**
11. **Psychanalyse actuelle**, 1986
12. **L' Interprétation Psychanalytique**
13. **Association Freudienne Internationale**, 1982
14. **Foundation Européenne pour la Psychanalyse**, 1986 után, *Füzesséry Éva*.

II. 3. Az első szakadás – a Société Française de Psychanalyse (SFP).

Az ötvenes évek elején tehát a krízis jelei mutatkoztak az SPP-ben. Az analitikusok egy csoportja, Daniel Lagache, *Françoise Dolto*, *Georges Favez*, *Wladimir Granoff*, *George Valabrega* és *Jacques Lacan* egyre kevésbé tudták elfogadni a szervezet hierarchikus felépítését és a vezető analitikusok autoriter magatartását, amely véleményük szerint túlszabályozta működésüket és a képzési rendet. „A tudomány szabadságáért, és a humanitásért harcolunk. A humanizmus erőszakmentes, ha nem militáns.” – mondta Lagache, az elszakadást sürgető csoport vezetője (Mijolla, 1996). A harmadik generáció tagjai között ekkor már népszerűek voltak Ferenczi Sándor és Bálint Mihály írásai, köztük Bálintnak a pszichoanalitikus képzésről szóló 1937-es tanulmánya, melyben erős kritikával illette az analitikus intézményi rendszert, ellenezve annak konformitását és autoriter jellegét.

A krízist szakadás követte, és 1953-ban az analitikusok ezen csoportja megalakította a *Société Française de Psychanalyse-t* (SFP) – a *Pszichoanalízis Francia Egyesületét*. A megalakítás kifejezte lázadásukat és függetlenségüket az SPP vezető pozícióban lévő analitikusaival szemben. Bálint, mint az autoritásmentes szervezeti felépítést és kreativitást hirdető analitikus tevékenysége és írásai folytán ekkoriban a legnépszerűbb szerzők közé tartozott, ő volt az első külföldi meghívott az új egyesület első konferenciáján (Moreau-Ricaud, 2000). Utólag már úgy értékelhető, hogy a második analitikus iskola 11 éves története tulajdonképpen Lacan önálló gondolatiságának története.

II. 4. Lacan munkássága és a „budapesti iskola”

A forradalmárok között volt tehát Jacques Lacan is, aki hamarosan vezető szerepet töltött be az új egyesületben. Lacan egész munkássága során időről-időre felhasználta Ferenczi és Bálint gondolatait, bár mindig egyfajta átalakítással, kritikával illette azokat. A sorozatos „elméleti találkozások” és Lacan jelentősége miatt ezt részletesen ismertetem.* Ennek során nem csak az adott korszakot, vagyis

* Lacan még szójátékot is kitalált Ferenczi nevére: „faire ainsi”, ami annyit jelent franciául, hogy „így, ezen a módon csinálni”.

az SFP 1953-tól 1964-ig terjedő fennállásának periódusát, hanem Lacan egész munkásságát végigkövetem a magyar analitikusokkal való összefüggésükben. Ennek során mód nyílik több Ferenczi és Bálint elmélet áttekintésére is. „Lacan sokkal nagyobb lelkesedéssel olvasta Ferenczit, mint azt gondolnánk – fejtette ki This. 1954. június 2-ai „Szemináriumában” például aláhúzta, hogy „összehasonlítva a többi analitikussal” Ferenczi sokkal nagyobb gondolati szabadságot őrzött meg, kérdésfeltevési módja nem osztotta az abban a korszakban már meglévő<ortodoxiát>.” (This, 1985)

Lacan, ha nem is a kezdetektől, de már 1934-től tagja volt az SPP-nek. A harmincas évek elején kezd pszichoanalízissel foglalkozni aktív gyakorló pszichiáterként. 1932-ben írt doktori dolgozatában még egy paranoia elméletet dolgoz ki, amely kétpólusú, azaz eleget tesz mind a hagyományos pszichiátria, mind a pszichoanalitikus gondolkodás követelményének.* Bár itt még kevés pszichoanalitikust említ, Ferenczi azonban már közöttük van. Két Ferenczi dolgozatra hivatkozik, ami megjelent franciául a *Revue Française de Psychanalyse*-ben: egyrészt egy 1911-es, *A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában* című tanulmányára, amit értelemszerűen alkalmazhatott paranoia elméletében, ebből kiindulva dolgozta ki a „homoszexuális erotómánia” fogalmát. Másrészt az eset magyarázatához felhasználja Ferenczi egy 1914-es cikkét (*Néhány klinikai megfigyelés paranoiás és parafréniás betegeken*), amelyben Ferenczi a dementia praecoxban szenvedő betegek mágikus gondolkodását, miszticizmushoz való vonzódásukat vizsgálja (Sauvagnet, 1999)

Ferenczi után Lacan 1935-ben találkozik Bálint Mihály egyik cikkével, melynek címe *Kritikai megjegyzések a libidó pregenitális szerveződéséhez*. E

* A különböző tudományágak szintéziséről később sem mond le. Még 1946-ban egy öt hetes angliai ösztöndíjat követően is védelmébe veszi az alkalmazott pszichológiát, és szoros együttműködésre, összefogásra szólítja föl a pszichiátereket, pszichológusokat és pszichoanalitikusokat a társadalmi alkalmazás érdekében, kitérve a kört a személy pszichéjén keresztül a csoporton keresztül a társadalom egészéig. In: Ohayon, Annick (1999): *L' impossible rencontre, Psychologie et psychanalyse en France 1919-1969*. Éditions la Découverte, Paris, 249.o.

cikkben Bálint az ösztönfejlődés fázisainak (orális, anális...) és a szeretet típusainak (orális, anális, genitális) párhuzamba állítását erőltetettnek tartja, véleménye szerint a neurotikus patológia inkább a *primer szeretet elvesztése miatti csalódás*, és nem feltétlenül ösztönprobléma vagy trauma következménye. Megkérdőjelezi az ösztönök elsődleges fontosságát, azt a felfogást, hogy a gyermekkor első szakasza autoerotikus vagy nárcisztikus. Az ösztönproblémák és a szeretetettel kapcsolatos problémák elméleti integrációját tartja szükségesnek. Ezzel Bálint - Ferenczi nyomán (*A valóságérzék fejlődésfokai és pathologikus visszatérésük*) - a tárgykapcsolatok fontosságára irányítja a figyelmet, ami akkor az ösztönelmélet hívei számára redukcionista megközelítésnek tűnhetett.

Lacan ezen gondolatok nyomán fogalmazza meg azon vélekedését, hogy a tünetek kevésbé ösztönkonfliktusok eredményei, sokkal inkább *az adott szó be nem tartásának* következményei. Ebből a gondolatból fejlesztette ki később a "szimbolikus interszubbektivitás" fogalmát. Bár figyelemre méltó a hasonlóság a két gondolat között, maga Lacan egy fontos (és valóban fontos) különbséget is kihangsúlyoz, mivel míg szerinte az interszubbektív kapcsolatban benne rejlik a perverzió lehetősége, addig Bálint szerint ez egy harmonikus, passzív primer szeretet, természetes vágygal. Sauvagnat osztja ezt a különbségtételt: véleménye szerint a két analitikus gondolatainak látszólagos hasonlósága nagyon is komoly különbségeket rejt magában. „Bálintnál ugyanis a kiinduló helyzet egy „határtalanul szeretett lény”, „teljes bizalommal”, Jacques Lacan viszont az interszubbektivitásnak olyan különös változatát állítja fel, melyben a „valóságos” beteg a saját személyéről csak szükséges torzításban nyer bizonyosságot, amely alátámasztására a Másik alakja szolgál” (Sauvagnat, 1999). Moreau-Ricaud ugyanakkor nem a különbségekre, hanem a Bálinttól eredő gondolatra helyezi a hangsúlyt: Bálint Mihályról írott könyvében úgy véli, hogy Lacan a „harmonikus primitív tárgykapcsolat bálinti axiómájából kiindulva az ellentétek hangsúlyozásán át beszél szimbolikus interszubbektivitás fogalmáról. A különbségek kiélezésére tehát saját elméletének kihangsúlyozása miatt volt szüksége (Moreau-Ricaud, 2000).

A következő „találkozás a magyar analitikusokkal” az 50-es évekre esik. Ekkor Lacan a páciens ellenállásával foglalkozva arra a megállapításra jut, hogy a páciens ellenállásáért nem elsősorban maga a páciens, hanem inkább az analitikus a felelős, vagyis az analitikus ellenállása az, ami megnöveli a páciens ellenállását. Észrevehető, hogy ez a megállapítás ismét szoros párhuzamot mutat Ferenczi viszontáttételről írott nézeteivel.

Ferenczi erről több tanulmányában is értekezik, míg kialakítja álláspontját. Mindenekelőtt leszögezi, hogy az analitikusnak alapos analízisen kell átesnie ahhoz, hogy kezelni tudja saját áttételes indulatait. „Mindenki, aki analizálni akar, először kell, hogy maga is analizált legyen” (Ferenczi, 1997). (Freuddal e kérdésről folytatott polémiája ismert.)

Ferenczi a viszontáttétel kezelésének három megfigyelhető módozatát különíti el, melyek egyben fejlődési szakaszokat is jelentenek:

- Az analitikus túlságosan bevonódik a terápiába, nem ismeri fel a viszontáttételt, így legyőzésére sem gondol.
- Az analitikus felismeri saját áttételes érzelmeit, és kontrollálni próbálja azokat. Ez azonban a viszontáttétellel szembeni ellenállást eredményezheti, ami lassíthatja a terápiás folyamatot. Az első két megoldás során az analitikus két potenciálisan neurotikus pólus között mozog.
- Az igazi megoldás a viszontáttétel feletti dominancia. Ekkor az analitikus már képes szabadon engedni saját tudattalanját, és a viszontáttételes érzelmeiket nem veszélyes, elkerülendő jelenségként, hanem hatékony eszközként kezeli a gyógyításban. Az analitikust egy jó bábaasszonyhoz hasonlítja, aki a természetes folyamatnak nézője és csak ha szükséges, akkor avatkozik be (Cabré, 1999). Tanácsa szerint az analitikus úgy engedje szabadon tudattalanját, hogy közben megragadja a páciens tudattalanját. Mindezt azonban tegye időről-időre kritikai vizsgálat tárgyává.

Lacan az 50-es évek végén ennek nyomán kidolgozza a „tárgynak, mint a vágy okának” státusát (*objet petit a*), a Másik iránti vágy koncepcióját, aminek következtében már az analitikus is tárgyként aposztrofálódik, aki ilyen minőségében avatkozik be. Ez azonban ismét különbözik Ferenczi elgondolásaitól, noha gyökerükben ugyanazt állítják.

Lacan Ferenczi, *A nem kívánt gyermek és halálösztöne* című tanulmánya nyomán kezd foglalkozni a kérdéssel. Ebben az írásában Ferenczi a másik (az anya) szeretetének és hiányának problémája mellett felveti a negatív terápiás reakció elméletét is. A Másiknak a primer szeretetben biztonságot kell nyújtania, szeretettel és gondozással kell körülvennie a gyermeket, hogy életereje megerősödjön. Amennyiben ezt valaki nem kapta meg gyerekkorában, azt a terápia keretei között kell pótolnia. Az analitikusnak „rugalmasan” kell igazodnia a páciens igényeihez, és hagynia kell, hogy néha „élvezhesse a gyermek felelőtlenségét”, segítve ezzel a pozitív életösztön megnövekedését. Ferenczi úgy gondolja, hogy ezt követően már beléphet a terápiába a frusztráció is. Ebből is látszik, hogy hitt a „megvigasztalás” terápiás sikerében.

Lacan ezzel a cikkel az 1962-1963-as, *A szorongás* című előadás sorozatában foglalkozik. Az ebben az időben kidolgozott „vágy” koncepciója azonban - mint említettük - nem egyezik meg a Ferenczi-Bálint féle primer szeretet felfogással, hiszen nála a Másik iránti vágy szorongást okozó érzés, amelyet az identifikáció és a szeparáció kettőssége jellemez. Így a nem kívánt gyermek „Másik személye” csak a destruktív szeparációt engedi meg, vagyis a betegséget és az öngyilkosságot. A *Végző soron az alany kérdéses* című írásában később ismét elutasítja az összeolvadás révén létrejövő, teljességet átélni képes szubjektum ábrándját, mert ez nem lenne más, mint a szimbolikus kasztráció tagadása. [A szimbolikus kasztráció a vágy része, amit a páciensnek el kell hagynia, hogy felvállalhassa saját vágyát. Véleménye szerint ez vezette Ferenczit az anfimixis téves gondolatához is (Merlet, 1993)]. Az 1980-as, utolsó szemináriumán teljesen váratlan módon említette meg még egyszer a „nem kívánt gyermek” problematikáját: „Nincs más születési trauma, mint kívánt gyerekként születni. Kívánt vagy nem, egyébként ugyanaz...” Magyarázata szerint a kívánt gyerek, aki két tudattalan diskurzus csomópontján jön a világra, talán sokkal

több szülői vágyat kell, hogy teljesítsen tudattalanul, így esetleg nagyobb terhet is hord a vállán. A nem kívánt gyerek ebből a szempontból nagyobb szabadságot élvez, de ugyanígy a sokadik gyerek is (Füzesséry, 1998).

Ezek szerint Ferenczi és Lacan számára egyaránt a viszontáttétel az áttétel analízisének megkerülhetetlen aspektusa. De míg Ferenczinél a primer szeretet (az ősbizalom) helyreállítása a cél, addig Lacannál az analitikus, mint tárgy a fent említett kettős jellegzetességgel jelenik meg: mint szorongás-tárgy és mint a szeparációt lehetővé tévő tárgy. A cél tehát épp ellentétes: meg kell engednünk az analizálnak, hogy megfosztódjon egy élvezetrésztől, amely élvezet megakadályozta őt abban, hogy eljusson saját vágyának felemelkedéséhez (Sauvagnat, 1999). Lacan megintcsak elismeri Ferenczi kérdéseinek autenticitását, de nem feltétlenül ért egyet a rájuk adott válaszokkal.

Az analízis befejezésének kérdése. Ferenczi *Az analízisek befejezésének problémája* című 1928-as tanulmányában amellest kardoskodik - szemben Freud álláspontjával - hogy egy analitikus folyamat elvihető a „természetes megoldásig”, azaz kell lennie a teljes átdolgozást követően egy olyan állapotnak, amikor az befejezhető. „A valóban gyógyult páciens lassan, de biztosan szakad el az analízistől: mindaddig, amíg analízisbe akar járni, oda is való...az analízisnek úgymond a kimerültségben kell kihúnynia,...az analízis az ember valóságos újranevelése kell legyen” (Ferenczi, 1928a).

Bálint Mihály ennek alapján dolgozza ki *Jellemanalízis és újrakezdés* című munkájában (1933) az „ösztön újrakezdés” gondolatát, amely egy szorongástól megfosztott újrakezdés, egy szorongás nélküli genitalitás. Ez az állapot kettős, a neurotikus tárgyak elhagyása és az analitikussal való kapcsolat befejezése miatti szomorúság mellett felszabadult öröm, amit a primer szeretet újra megtalálása idéz elő (Bálint, 1933).

Jacques Lacan átveszi, és elméletébe integrálja az analízis befejezésének lehetőségéről szóló gondolatokat. Elődeihez hasonlóan azt vallja, hogy az analízisnek létezik „strukturális” vége, nem csak az elméletben, de a gyakorlatban is. Ezek alapvető aspektusai: *a.* a halálhoz való viszony rendezése, *b.* az ideálok redukciója,

vagyis lemondás az ideális tárgy megtalálásáról és a nemek különbségének elgondolásáról.

A kezelés végének kézzel fogható bizonyíthatósága nem szerepelt Ferenczi céljai között. Ha egyáltalán felmerült benne ennek kérdése, belső ügynek tekinthette, ami az analitikus és páciens közötti kapcsolatban zajlik le. Úgy tűnik, a kor változásának nyomán megnőtt az objektiváció szükségletének érzése is, mindenesetre Bálint nyomán Malan és aztán Lacan is kísérletet tettek rá. Bálinték a „fókuszálás” eljárásával kísérleteztek (ebből alakult ki a fókusz terápia), melynek segítségével reményeik szerint könnyebben kimutathatóvá vált a páciens neurózisának tartalma. Lacan szerint természetesen ez nem volt elegendő „objektiváció”, és kidolgozta az „átkelés” eljárását. A már ismert eljárás lényege, hogy az analitikus-jelölt, analízise végén két társa előtt tanúságot tesz saját analíziséről, a saját vélekedése szerint ott elért eredményekről. Véleményük szerint ez kiküszöböli azt a problémát, hogy az analizáltak nagy része egyáltalán nem tud kézzelfogható leírást adni kezelésének folyamatáról. Az „analitikus vágya” elmélete szerint azonban a jövőbeni analitikusok mivel önmaguk munkaeszközei, és analízisük eredménye minősíti őket, ezért az erről való számotadás megkövetelendő lépés (Sauvagnat, 1999).

Mint eddig mindannyiszor, most is a közös eredet teljesen más megoldásokat kínált. Míg Ferenczi és Bálint a primer szeretet (újra)megtalálásáról, az erre való képesség visszaszerzéséről beszélnek, Lacannál a „megoldások” rendre negatív kicsengésűek. Megfontolandó, hogy a látszólagos negativitás nem feltétlenül jelenti a rossz megoldást is egyben. Mintha Ferenczi és Bálint útkeresései az *örömselvet* szolgálták volna a primer szeretetbe, az újrakezdésbe vetett hitükkel. Lacan viszont már egy más korszak embereként a *realitáselvet* vallja kivezető útnak, és a kompromisszumkötést, az idealizált tárgyról való lemondást, a Másik iránti vágy illúziójának elfogadását tartja követendőnek. Az elméletek változása a korszakváltás lenyomataivá váltak.

A tudattalan kompromisszumkötések, vagy ha úgy tetszik a realitáselv érvényesülése saját életében is jól látszik. François Dosse strukturalizmusról írott

könyvében (Doss, 1991) talán malíciával említi, hogy Lacan életét törések sorozata kíséri végig, melyben katolikus származásának is nagy szerepe volt. Az első ilyen törés véleménye szerint akkor történt, mikor lemondott katolikus hitéről, melyet még nevének megváltoztatásával is megpecsételt (eredetileg Jacques-Marie Emil Lacan volt, amiből csak a Jacques-ot hagyta meg). Ez azonban szerinte nem volt elegendő ahhoz, hogy szakítson a katolikus kultúrával is, így származása áthatja „Freud újraolvasását”, az arra adott interpretációkat is.* Iskolája megalapításával elfoglalta az "Apa" helyét, aki a törvényt alkotja. Ő testesítette meg az "Apa nevét", híveit pedig az Apa egyszerű lemásolt reprodukciójává alakította. Ezenközben azonban kétségtelenül sikereket ért el a pszichoanalitikus disciplina számára is, amely akkoriban Franciaországban egyfajta aranykort ért meg.

II. 4. Elszakadás Lacantól - új iskolák

Lacan 1958-ban ismertette meg Ferenczi írásait *Wladimir Granof-fal*, aki ettől kezdve behatóan tanulmányozta a magyar pszichoanalitikus orvos gondolatait, s azokat igyekezett önállóan továbbfejleszteni. Később mestereinek Lacant és Ferenczit tartotta, bár előbbtől 1964-ben elszakadt, és *Didier Anzieu*-vel megalapította az *Association Psychanalytique de France (APF) (Francia Pszichoanalitikus Egyesület)* elnevezésű új, immáron harmadik analitikus iskolát. Bevallásuk szerint azért „hagyták el a mestert” a Nemzetközi Analitikus Szövetség kedvéért, mert nem viselték el Lacan cezaromániáját, sem azt, hogy doktrínája összekeveredjék személyiségével. A forradalmárok ismét az autoritás ellen lázadtak, de a célpont ezúttal Lacan volt.

Pluralitást, demokráciát és egyenlőséget hirdettek, bár igaz, hogy az alapító analitikusok nagy többségben már befutott, neves szakemberek voltak. 1968-ban több további neves személyiség csatlakozott hozzájuk, mint például *Lagache, Favez, Laplanche, Pontalis*. Hitvallásuk szerint nem kívántak hasonlítani sem a konzervatív

* Még élesebb megfogalmazásban ugyanezt állítják Grünberger Béla és Janine Chasseget-Smirgel, André Stephan álnéven közösen írott könyvükben: *L'Univers contestationnaire, les Nouveaux Chrétiens* (1969). Ennek taglalásával a dolgozat egy másik részében fogok foglalkozni.

(lásd SPP), sem a lacani analitikus szervezetre, legfőképpen abban, hogy nekik *nem volt kinevezett mesterük*. Az APF – az SPP mellett – tagja lett a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületnek.(Roudinesco, 1986). Az új iskola rengeteg szállal kötődik a magyar analitikusokhoz: ma is tagja például *Judith Dupont*,* aki mint tudjuk egymaga is nagyon sokat tett és tesz a budapesti iskola eszmeiségének megismertetéséért. Granoff legutolsó, „mestereiről” szóló írásait összegyűjtő könyvének címe: *Lacan, Ferenczi, Freud*. Méltatói (köztük Pontalis) a 2001-ben neki szentelt emlékülésen párhuzamot vontak a Freud-Ferenczi viszony és a Lacan-Granoff viszony között: véleményük szerint mindkettő lázadt az apai tekintély és az egyenlőtlen helyzetből fakadó „bekebelezési törekvés” ellen.

II. 5. Quatrième Group

Három Lacan-tanítvány – *Piera Aulagnier, François Perrier és Jean Paul Valabrega* – kinyilvánítva radiális szembenállását a lacani pszichoanalitikus-képzés módszerével, kivált az EFP-ből, s 1969-ben megalapította a *Quatrième Groupot*. Sem a nemzetközi analitikus szervezetek francia iskoláihoz (köztük az 1964-ben alapított APF-hez), sem pedig Lacanhoz nem akartak tartozni tovább. Leginkább a képzés egyes szakaszait vitatták az École Freudienne de Paris-ban, Lacan akkori szervezetében.

Alapelveik egyértelműen *a magyar hagyományokat követik*: az analitikus és a szervezeti hatáskörök teljes szétválasztására, az analitikus kandidátust nyomasztó hierarchikus hatáskörök eltörlésére törekednek, a képzést több kontroll-analízissel bővítik, nyitottak más szervezetek iránt és a belső kritikai észrevételekre is igényt tartanak. A kontrollanalízist a képzés folytatásaként képzelik el, melynek során különös figyelmet fordítanak az analizált-analitikus-kontrollanalitikus viszonyára. A képzés átformálása főként Valabrega nevéhez kötődik, aki az ötvenes években (még SPP-tagként) fedezte fel Bálint Mihály munkáit, ő fordította le *Az orvos, a betege és a betegség* című könyvét franciára. Részben Kovács Vilma képzésről alkotott (1933)

* Judith Dupont a magyar szakemberek között is nagyon jól ismert. Életrajza és munkássága elemeit

elképzelése nyomán ő foglalkozott legtovább a szupervízió elméletének kérdésével. A Quatrième Groupe 1989 óta hivatalosan is együttműködik az Association Psychanalytique de France egyesületével, közös szemináriumokat és konferenciákat rendeznek, folyamatosan bővítve egymás szemléletét (Michelle Moreau-Ricaud, 1994).

Michelle Moreau-Ricaud – a Quatrième Groupe tagja – húsz éve foglalkozik a budapesti iskola történetével. Számos cikket és könyvet írt e tárgykörben, 2000-ben pedig nagymonográfiát jelentetett meg Bálint Mihályról. Ebben nyomon követi Bálint magyarországi és angliai munkásságát, továbbá a Ferenczi örökségből továbbgondolt *elsődleges szeretet, viszontátétel, regresszió, „analízis vége”* kérdésének franciaországi fogadtatását, a különböző analitikus iskolák és elméletek tükrében. Kiemelten tárgyalja a Bálint-csoportok franciaországi történetét. Meglátása szerint Franciaországban az orvos-beteg kapcsolat abban az időben revízióra szorult. Társadalmi igény volt az orvos paternalista, autoriter magatartásának megújítására. Bálint az orvosok számára kifejlesztett esetmegbeszélő csoportok kidolgozásával épp aktuális közegbe érkezett és nagy sikert aratott. Az orvosi csoportok iránt megélnkült érdeklődés hatására széles körű elméleti együttműködés kezdődött az orvosok és az analitikusok között. 1965-ben Franciaországban alakult meg a világon az első Bálint-féle orvosi egyesület (Moreau-Ricaud, 2000).

Moreau-Ricaud véleménye szerint Bálint képes volt szintetizálni, párhuzamba állítani és közös gyökérre visszavezetni Ferenczi, Winnicott, Melanie Klein, Bowlby és Anna Freud elméleteit, s mindvégig az iskolák és a széttartó elméletek közötti összetartást képviselte, fölvéve a harcot az elméletek bábeli zűrzavara ellen.

Megfigyelhető, hogy a Quatrième Groupe és rajta keresztül Moreau-Ricaud az elméleti háttéren túl kiemelten fontosnak tartja a szervezeti különbözőségeket is, azt a demokratikus légkört, amelyben az új gondolatokat, irányokat és kísérletezéseket nemcsak megengedték, hanem ösztönözték, bátorították is. Ez sem a bécsi, sem a berlini, sem a londoni iskolára nem volt jellemző. A harmincas évek magyar analitikusainak szigora a képzés korai és következetes kidolgozásában

később ismertetem.

nyilvánult meg, mely más iskoláknál (különösen a berlininél) nagy ellenállást váltott ki.* Megint észlelhető, hogy a franciák mindig is érzékenyen reagáltak az autoritásra, legyen akár az IPA, akár egy-egy önjelölt vezető, aki egyedül akarja kisajátítani az analízis ügyét.

II. 6. Az SPP megítélése ma a „budapesti iskoláról”

Az SPP volt az utolsó francia analitikus szervezet, amely „befogadta” Ferenczi és a „budapesti iskola” gondolatait. Ez nem csoda, hiszen ez az egyesület a „kiindulás”, az első, amely megalakult, és amely a legtradicionálisabb. Mint később kifejttem, számos történet bizonyítja ezt. A Ferenczi irányában érezhető „nemzetközi enyhüléssel” és az elméletek köztudatba kerülésével párhuzamosan úgy látszik az SPP is nyitott a kissé forradalmibb szerzők felé. Az SPP-n belül *Thierry Bokanowski* az, aki az utóbbi időben elemezte Ferenczi Sándor elméleteit, és közvetítette tagtársai felé ezt egy könyv formájában (Bokanowski, 1997). Ennek jelentőségét olyan nagyra tartom, hogy Michelle Moreau-Ricaud kutatásai eredményét bemutató Bálint könyve mellett e helyütt prezentálom, hogy ma az SPP miben látja Ferenczi nagyságát. A könyv végén a szerző összegzi, hogy véleménye szerint melyek azok a Ferenczi gondolatok, amelyek később az új elméletek megszületését inspirálták. Thierry Bokanowski könyvének ide vonatkozó részét szó szerint idézem:

„A Ferenczi-féle előfeltevések öröksége elméleti téren

Az alábbiakban a Ferenczi által 1926-27-től írott cikkektől a *Klinikai Naplóig* (*Journal clinique*) bezárólag megszületett munkák fényében felsorolom a klinikai és gyakorlati munkássága során vizsgált azon pszichikai kategóriákat, amelyek a mai terminológiának megfelelően írhatók le:

* Mint kifejtettem, Kovács Vilma a képzésről alkotott elképzeléseket 1933-as cikkében dokumentálta, az egyesület tagjai azonban már 1924-ben meghatározták erre vonatkozó szabályaikat, és ezek szerint folytatták az új tagok képzését: ez a kiképző analízisből, két kontrollanalízisből (az első a kiképző analitikusnál!), egy elméleti szeminárium elvégzéséből és egy eset bemutatásából állt. Az elméleti szemináriumot Kovács Vilma vezette. Gyakorlatilag a mai napig ez a képzési rend Magyarországon.

- autoerotikus törések, sérülések;
- a primer szeretet vagy gyűlölet változásai;
- hiányok a primer nárcizmus szintjén és nárcisztikus hasítások;
- a szimbolizációs képesség hiányosságai és a gondolkodás zavarai;
- az én elváltozásának állapotai (határállapotok)
- anaklitikus depressziók, sőt endogén depressziók,
- indulatáttételek, stb.

Klinikai és gyakorlati tevékenységének középpontjában a primernek és az eredendőnek (originaire) a klasszikus ödipális kategóriákhoz való kapcsolata áll. Ahhoz azonban, hogy klinikai vagy elméleti úton meg lehessen ezeket közelíteni, Ferenczinek hiányzott a *tagadás* és a *hasítás* fogalma, amelyeket Freud előfeltevése alapján később dolgoztak ki, mint például a *patológiás projektív identifikáció* (Melanie Klein), a *normális projektív identifikáció* (W. R. Bion) fogalmát. A frissebb elméleti kutatások alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy hiányzott egy, a „negatívra” (tagadásra) vonatkozó teória; az ösztönvész, a meghaladhatatlan negatív áttételek, a leküzdhetetlen negatív terápiás reakciók, a vég nélküli analízis, stb.) amelyek Ferenczi legutolsó felvetéseinek központi gondolatai.

Emlékeztetőül idézzük fel azokat az elméleti gondolkodásához kapcsolódó fő fogalmakat, amelyek Ferenczi nevéhez köthetők és úttörő szerepét bizonyítják, és amelyek az „eszméletvesztés”, sőt a pszichikum agóniája feltáráshoz szükséges eszközök;

- annak törvényszerűsége, hogy az analitikus – aki bármikor konfrontálódhat különösen elviselhetetlen pszichikai terhekkkel – ne spórolja meg a munkát saját viszontáttételével, hanem azt állítsa a terápia szolgálatába;
- annak az analitikus általi fölismerése, hogy a terápia során egyes pácienseknél szükséges ősi, archaikus szimbiotikus kapcsolat kiépítése;
- annak felismerése, milyen fontos a nagyon korai anya-gyermek kapcsolat fantáziáira fordított figyelem az áttételes kapcsolat megértéséhez;

- az anyai pszichikai környezet és imprinting fontossága;
- a korai trauma hatására bekövetkező én-hasítás;
- bizonyos indulatáttételi elemek, amelyek az én fragmentálódásának és a nárcisztikus hasításnak a bizonyítékai;
- a nárcisztikus hasítás, amely maga is a korai trauma következménye, amelynek következménye az én „halott zónáinak” kialakulása, és amely az ún. „mintha” személyiségű, vagy hamis selffel rendelkező emberek szervezőelve;
- az elsődleges elfojtás, (Urverdrängung), amely utolsó lépésként megalapozza a tünet kialakulásának jellegét, és néha hasítást eredményez a gondolkodás és a test között (pszichoszomatikus hasítás);
- a gondolkodás és a spontaneitás lebénulása a trauma hatására;
- annak fontossága, hogy az analitikus felismerje a traumatizáló környezet hatására fellépő másodlagos affektusok és érzékek kizárását az érintett személynél;
- a primer szeretet, a primer gyűlölet fontossága, és a gyűlölet jelentősége, mint a gyöngédségnél erőteljesebb fixációs eszközé.”

Bokanowski ezzel a passzussal fejezi be könyvét. Kiolvasható belőle, hogy az SPP csatlakozva a Ferenczi újításait elfogadók táborába, tárgyakapcsolati köntösbe bújtatva sokat hasznosított gondolataiból.

II. 9. Összegzés

A következő fontos technikai és elméleti pontokon találkozunk a különböző francia iskolában a magyar szerzők gondolataival:

szervezeti szinten

- a képzés terén elgondolt újításokkal
- a teljesen autoritásmentesen szerveződő analitikus csoport eszméjével

elméleti szinten

- a primér szeretet és a regresszió kérdésével
- technikai szinten
- a viszontáttétel,
 - az analízisek befejezésének kérdésével.

A háború előtti „budapesti iskola” létjogosultsága a mai francia irányzatok között tehát még akkor sem kétséges, ha tisztában vagyunk azzal, hogy a budapesti iskola méretét tekintve eltörpült a többi egyesülethez képest. Természetesen sok más iskola is hatással van a mai francia analitikus életre. Ezek között azonban időről időre a magyar szerzők munkái is felbukkannak, és a belőlük kiolvasható következtetések a legtöbb francia analitikus iskola számára ma is újító hatású aktualitásnak számítanak.

A magyar iskola sok évtizedes hanyattatásait követően 1989-ben vált ismét a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület tagjává. Megfontolandó lenne, hogy a Franciaországban felhasznált és továbbgondolt magyar jellegzetességeket ismét integráljuk a hazánkban újjáéledő analitikus szervezetbe.

A „budapesti iskola”, majd a különböző francia analitikus iskolák áttekintése és a kettő kapcsolódási területeinek kimutatása után kirajzolódik az a háttér, amely elméletileg elegendő adalékul szolgál Ábrahám és Török gondolatai előtt. A továbbiakban e két nagyformátumú analitikussal foglalkozom, kimutatva elméletrendszerükben az egyes kapcsolódási pontokat az elődökhöz.

III. Ábrahám Miklós és Török Mária elméletei

Török Mária a vele 1990-ben készült interjúban (Török-Rand; 1990, 1998) beszélt Ábrahámmal való kapcsolatáról és közös munkájukról. Az 1950-ben megismerkedett későbbi házaspár két különböző érdeklődési kört hozott magával, melyek fokozatosan közelítettek egymáshoz, mígnem teljesen átfedésbe nem kerültek. A következőkben legfőképpen közös pszichoanalitikus elméleteik elemzésére, azok eredetére és jelenlegi megítélésére hagyatkozom, melyek közül is a témám szempontjából releváns vonulatot, a „budapesti iskolával” való kapcsolatot domborítom ki, és csak kevéssé érintem a két elméletalkotó munkásságának határterületeit, Ábrahám munkásságának első periódusát, filozófiai kutatásainak és azok pszichoanalízissel történő összeegyeztetését, valamint irodalmi és műfordítói tevékenységét.

Ábrahám tehát az irodalomtudományok, és a filozófia felől közelítette meg a vizsgálandó anyagokat*. Az 50-es években a husserli fenomenológia iránt érdeklődött, azon belül is az identitás problémájával foglalkozott. Ebből a periódusból ered Jacques Derridával, a híres filozófussal való barátsága. Ábrahám a háborút követően fejezte be bölcsészeti, filozófiai tanulmányait a Sorbonne-on. Az analízissel való megismerkedését követően, az ötvenes években a fenomenológia és a pszichoanalízis közös alapra helyezését tűzte ki céljául, melynek a *transzfenomenológia* nevet adta. Ábrahám azt a nézetet vallotta, hogy a pszichoanalízis átalakítása csak a fenomenológia bázisán lehetséges és fordítva, a fenomenológia zsákutcái és képtelenségei a pszichoanalitikus felfedezések segítségével újulhatnak meg. A fenomenológia teoretikus keretet nyújt a pszichoanalízis számára, az analízis viszont konkrét tapasztalati mezővel szolgál a filozófiai, elméleti következtetésekhez.

* Török és Ábrahám önéletrajzát lásd az 58. oldalon.

Ábrahám a husserli tudat-definícióból indult ki, amely rendkívül inspiratíván hatott rá, és amely Ferenczi introjekció fogalmával összegezve saját introjekció meghatározásukhoz vezetett. [Tudaton Husserl három féle dolgot ért; a. Élményfolyamat, amelyhez az érzetek, észleletek, a képalkotás... és más intencionális vonatkozás-hordozó tartozik. b. „Tudatos az, amely belső észlelés tárgya.” c. „Tudaton intencionális aktust kell érteni.” (Tengelyi, 1998, 51.o.)] Mi ragadta meg Ábrahámot ebben a többrétű elképzelésben? A többrétű definíció úgy fordítható át, mint a „befogadás állandó változása és élő produktuma, a mindig megújuló érzékek egysége”. (Rand, 2001, 116.o.). Ehhez kapcsolva Ferenczi később kifejtendő introjekció fogalmát, alkotta meg Ábrahám a maga fejlődés-modelljét. Ábrahám transzfenomenológiai elképzelései több ponton közel álltak Paul Ricoeurnek a pszichoanalízisről alkotott nézeteihez is. Paul Ricoeur 1965-ös, interperációról szóló esszéjében a pszichoanalízist kevert diskurzusként határozta meg. Azt értette ezen, hogy a pszichoanalízis nem visszavezethető sem az erő, sem az értelem nyelvére. Ricoeur ennek megítélésében nagyon közel állt Ábrahám transzfenomenológiájáról vallott nézeteihez. Mindketten azt vallották, hogy a pszichoanalízis tárgya a reflektáló tudat termékének tovább nem redukálható jelentése.

Ábrahám alkotói munkássága első periódusában a traumára és a különböző konfliktusformákra (szorongás, kreativitás...) ugyanazt a struktúrát dolgozta ki. Később finomította a kezdeti koncepciót, és a konfliktusból a trauma csöndes, nem dinamikus, konfliktusmentes koncepcióját alkotta meg. A traumák egyes típusai a szimbolizáció által legalább részben, de feldolgozódnak. Más traumák azonban kivonják magukat az „alkotó szimbolizáció” alól. Ezek a traumák olyanok, mint „megannyi lyukak az időben”. (Ábrahám valószínűleg a fenomenológia nyomán már a kezdetektől foglalkozott az idő reflexiójának bevezetésével a pszichoanalitikus rendszerbe.) Ezek a rejtőzködő traumák, amelyek csak indirekt módon adnak hírt magáról, és amelyeket Ábrahám az *összetört szimbólum* jelzővel illetett (Bonomi, 2001).

A két paradigmarendszer szintézisének kísérlete egyedülállóvá tette Ábrahám munkásságát. Az ötvenes évek végén szemináriumot tartott a témakörben „Fenomenológiai pszichoanalitikus szeminárium” címmel, melynek anyaga könyv alakban is olvasható a *Les rythmes* című kötetben* (Rand, 2001). Az ábrahámi transzfenomenológiáról több tanulmány értekezik, igazi értékelése azonban véleményem szerint még nem történt meg. A kor filozófusaival való gondolközössége és ezek pszichoanalízisbe történt integrációja a megértés által tovább gazdagíthatná mindkét tudományterületet.

Török Mária ugyanebben az időben, mint kezdő pszichológus a gyermeki fantáziaműködést vizsgálta a Rorschach teszt segítségével. A sorozatos tesztfelvételekből következtetéseket vont le a gyermeki fantáziaműködésre vonatkozóan. Vizsgálódásai során megdöntötte azt a Rorschach értékelésben addig elfogadott tételt, hogy a gyermekek énjük kialakulatlansága miatt képtelenek emberi alakot felismerni a tintafoltokban. A gyerekeket arra kérte, hogy ne ő [a gyerek], hanem a kérdező szemével nézze a foltot, és így mondja el, amit lát. Ez a felszólítás érdekes eredményre vezetett. A gyermek a „másik”, vagy ahogy Török nevezte a „harmadik” szemével elmondta mindazt, amit ő maga látott. Kiderült, hogy a gyerekek, egy felnőttel való indentifikáció segítségével gazdag anyagot szolgáltatnak a projekciós felületről. A gyerekek Rorschach vizsgálatán keresztül tehát Török is tulajdonképpen az identitás kialakulásának kutatásához érkezett el, hiszen már ez a felfedezés is az akkor még nem konceptualizált introjekció mechanizmusát vetítette előre.

A két különböző terület tapasztalatait közös nevezőre hozván - mindezt elméletileg is alátámasztva Freud, Ferenczi, Melanie Klein és mások ide vonatkozó munkáival - alakult ki a házaspár elméletrendszer az identitás kialakulására, a

* Ábrahám három tanulmányban összegezte az ötvenes évek végén ezen kutatásait, melyek a *Les rythmes* című kötetben (Flammarion, Paris, 1985, 1999) láttak napvilágot: Séminaires de psychanalyse phénoménologique (1959); Le symbole ou l'au-delà du phénomène (1960); Le temps, le rythme et l'inconscient (1962).

trauma természetére, és a terápiás lehetőségekre vonatkozóan. Véleményem szerint az *ugyanazt* más-más szemszögből vizsgáló nézőpont jótékony hatással volt a vizsgálandó anyagra, és talán ennek is volt köszönhető, hogy kreatív eredetiséggel tudták szemlélni a pszichoanalízis ügyét, rámutatni az egyre feszítőbb ellentétekre, amelyek praxis és elmélet viszonyában megnehezítették az egyén analitikus kezelését.

Első következtetések esszenciája a következőképpen foglalható össze: „...az énídentitás kialakulása utal egy már létező harmadikra. Ahhoz, hogy megalkossuk, sőt felvállaljuk identitásunkat, szükséges egy „harmadik közvetítő”*, aki ráébreszt saját, kialakulóban lévő vágyainkra. A szülő biztosítja a gyermek bizonyos vágyainak kibontakozását és megvalósulását. Ennek az egy közvetítő által befolyásolt kapcsolatnak a folyamatát nevezzük a továbbiakban – a Ferenczi által bevezetett terminussal élve – introjekciónak.” (Török-Rand, 1990, 1998, 113.o.).

III.1. Topológia - a lelki szerkezet

Ábrahám megfogalmazása szerint a pszichoanalízis feladata az én elnevezésű lelki instancia funkcióinak reaktivációja és normalizációja. Freud az ének komoly kiegyensúlyozó szerepet szánt; a külvilág felől érkező támadásokat, erős ingereket fékeznie kell, de a belső, a tudattalanból az énbé törő impulzusokat is vissza kell szorítania. Freud ezt az instanciát funkciójánál fogva védőréteggént, ektodermaként vagy *Burokként* írta le. Ábrahám részben fenomenológiai kutatásaira alapozva, részben Freud már meglévő topológiai modelljét továbbfejlesztve saját modellt javasolt.

* Fontos ezen a ponton megemlítenem egy analitikusi értelmezési lehetőséget, visszautalva a leíró részben ismertetett Grünbergerrel megélt kellemetlen történetekre: az identitásról való gondolkodásuk első időszaka egybeesett analitikusi kiképzésükkel és mint ilyen, *saját identitásuk* újraformálásával is. Elméleti vizsgálódásaik eredményébe tehát nagy valószínűséggel belejátszott az emigrációban átélt „idegen”- de ugyanakkor befogadó - környezet, amellyel ezért azonosulni lehetett, saját gyökereik integrálásának tudattalan kívánsága mellett. A kettő integrálását segítette saját-, valamint közös analitikusuk (Grünberger Béla) magyar származása is. A „harmadik közvetítő” szerepe az ő helyzetükben Grünbergernek jutott. Kérdés, hogy az analitikus ilyen belső ambivalenciája közepette

Két következtetést vont le vizsgálódásaiból:

1. A pszichoanalízisnek nem lehet egy meghatározott helyet kijelölni a tudományok között;
2. Bár a pszichoanalízis nem körülhatárolható terület, mert minduntalan kicsúszik a vizsgálódások alól, *érvényessége mégis egyértelműen a cselekvő és a tárgyi én, a reflexivitás objektuma és szubjektuma közötti sávban* van.

A határok a Freud által a **Létezés Magvának*** nevezett mögöttes tartománytól, a tudattalantól függenek. Ennek alapján az Ábrahám által elképzelt topológia tehát a következő:

Az **Elsődleges Mag**, az **Organizmus**. Ennek perifériáján van a **Másodlagos Mag**, a **Tudattalan**, amelynek burka a **Tudat vagy Én, a Burok**. „A tudattalan – tudatelőttes - tudat sorozat alkotja az elsődleges Magnak, az Organikusnak a kétszeresen magi Perifériáját” (Ábrahám, 1987, 1998, 307.o.). A két terület közötti közvetítők az ösztönök, melyeket affektusok, reprezentációk, fantáziák kísérnek.

A modell az emléknymokra is kielégítő magyarázattal szolgál: az emlékek sem a tudattalanba, sem a tudatelőttesbe nem íródnak be külön vagy egyszerre, hanem *a Mag és a Periféria közötti érintkezési régióba*. Így alkalmas a kettős használatra, vagyis ha kellemetlen, elfojtjuk, ha meg nem, tudatba emeljük. Előbbi az elsődleges folyamat, utóbbi a másodlagos folyamat törvényszerűségei szerint zajlik.

A Magnak Ábrahám hímnemet tulajdonított. A fallikus Mag az anyai védőburok segítségével alkotja meg saját Burkát. „Fantáziálni annyi, mint akár tudatos, akár nem tudatos képzeletbeli objektívációvá alakítani át a Magnak a Burokhoz való konkrét, pillanatnyi viszonyát.” (Ábrahám, 1987, 1998, 306.o.). A Nemiség (a szexualitás értelmében) csak kis részét érinti a Buroknak, viszont teljes egészét a Magnak, az utóbbiból származó üzenetek tehát szükségszerűen kapcsolódnak a szexualitáshoz. A Burok megalkotásának folyamatában a nemeknek

milyen közvetítő bírt lenni.

* Ábrahám munkáiban nagybetűvel jelöli a metapszichológiai fogalmakat, mert elmondása szerint ezzel jelentésteleníti őket, leválasztja azokat jelentéseikkel járó affektusaikról, amelyek segítségével a közlés aktusán kívül mást nem közvetít az adott szóval.

azonban még nincs jelentősége, hiszen a Mag fallikus, amely az anya feminin burkából, a társadalmi rend introjekciójával hozza létre saját szexualizált Burkát. Az ősjelenet és az egyéb univerzális fantáziák egy-egy jellemző kapcsolódási pillanatot jelenítenek meg a Burok és a Mag között a fantázia objektívációja segítségével. (Ezek a fantáziák tehát csak egy adott mintázatú energiaállapot leképeződései a fantázia vetítívásznán.)*

Ez a levezetés ugyanolyan univerzális magyarázattal szolgál, mint az Ödipusz-komplexus, vagy a péniszirigység egyetemesnek hitt elmélete. Az Ödipusz-komplexust, incesztus gondolatát és tilalmát, a fallosztól és a kasztrációs komplexustól való félelmet csak a gyerekek „találják ki”, hogy így biztosítsák az anyát hűségükről. Ezek teszik lehetővé, hogy a gyermekek zökkenőmentesen váljanak le az anyjukról. A kasztráció – ha már valakit - inkább az anyát érinti: le kell mondania arról, hogy kielégülést merítsen az anyaságból (Ábrahám, 1987, 1998).

* Egy másik, sok tekintetben hasonló lelki szerkezetet feltételező elmélet *Didier Anzieu bőr-énről* vallott nézete, melyben elmondása szerint egyesítette a bőr nyolc funkcióját az én nyolc funkciójával, majd a bőr-én nyolc funkcióját a gondolkodás nyolc funkciójával. A bőr-ént védőréteggént, burokként képzelte el, amely segít felfogni a csecsemő pszichikus életének születését, és egyben a psziché és szóma közötti primitív kapcsolati konstrukció tanúja. Az anyai gondozás taktilis és hangingereit által, melyeket ő maga és a másik bocsát ki, a gyermek fokozatosan interiorizálja a testi érzeteket, emóciókat, anélkül, hogy azok rombolóan hatnának rá, és segíti a gyereket a külső és a belső közötti határvonal megtanulásában. A gyermeki psziché ezekből a szakadozott szenzoriális gondolatokból épül fel. Mint a bőr, a bőr-én is kettős külső és belső lemezt képez: a külső lemez az anyai burokból épül fel, a belső pedig a gyermek bőréből (pszichés realitásából). Ez egy kettős membrán: az egyik oldala a külső pszichikus és szociális realitás felé fordul, a membrán egy védőgátat képez a külső behatások ellen. A másik fele a belső realitás felé fordul, a pszichikai állapot berendezése felé. A már működő bőr-én egyik funkciója a túlingerlés elleni védelem szolgálata.

Anzieu és Ábrahám privát életükben barátok voltak (Claude Nachin személyes közlése). Gondolataik hasonlósága valóban sok esetben megfigyelhető, bár műveik születése időben eltolódik. Míg Ábrahám 1975-ig, haláláig megalkotta elméleteit, Anzieu bőr-énre vonatkozó gondolatrendszerét 1985-ben publikálta először, Ábrahámot nem említve benne [Anzieu, D. (1985), *Le moi-peau*, Paris, Dunod, 2^{em} éd. 1995.].

III.2. Ferenczi introjekció fogalma

Ábrahám és Török, elméletei kidolgozása során gondolkodásuk középpontjába Ferenczi introjekció fogalmát állították, melyet Ferenczi az *Indulatáttétel és magábavetítés* című 1912-ben megjelent cikkében körvonalazott.

Ferenczi a neurotikusok indulatáttételi hajlandóságából kiindulva összeveti a dementia praecoxban és a paranoiában szenvedő betegek lelki működés módját a neurotikuséval. A demens beteg visszavonja libidóját a külvilágtól, infantilissá és autoerotikussá válik. A paranoid ember a tudattalanban keletkező vágyakat és törekvéseket a külvilágba tolja, projiciálja. A pszichoneurotikus ezzel szemben épp ellenkezőleg, „a külvilágnak minél nagyobb részét bevonja érdeklődésének körébe, és tudatos vagy tudattalan fantáziák tárgyává teszi...” (Ferenczi, 1912, 1982, 63.o.). Ezzel a neurotikus a kielégítetlen vagy kielégíthetetlen vágytörekvései enyhülését igyekszik elérni. Magát a folyamatot Ferenczi a projekció mintájára *introjekciónak* nevezte el*. A neurotikus és a paranoiás az érem két oldalát mutatják: míg a paranoiás magába fordul a külvilággal bizalmatlan, mert üldözöttnek képzei magát, addig a pszichoneurotikus minél több dolgot igyekszik bevonni érdeklődése körébe. A neurotikus énje a folyamatos introjekció következtében kórosan tágult, a paranoiásé pedig az örökös projekció miatt összezsugorodott.

A két mechanizmus működése azonban az egészséges pszichés struktúra fenntartásához is elengedhetetlen. Ferenczi kimutatta azt is, hogy a személyiségfejlődés folyamán mikor jelennek meg ezek a lelki funkciók; az „ős-projekció” a külvilág és az én megkülönböztetésének képességével egyidőben lép működésbe, mikor a gyermek már képes megkülönböztetni az objektív érzetet a szubjektív érzéstől [a megkülönböztetést természetesen épp ennek segítségével végzi el]. Ugyanakkor az új ingerek felvételéhez, és ezzel a személyiség fejlesztéséhez a gyermeknek a külvilág egyes részeit „fel kell vennie magába”. Az érdeklődés kiterjesztése, a külvilág, a személyek és a tárgyak megismerése tehát introjekció

* Az általuk továbbfejlesztett introjekció fogalom definíciója a „harmadik közvetítő” szerepének leírásánál található.

útján valósul meg. A szeretet és a gyűlölet is indulatáttételes jelenségnek tekintendő, melynek háttérében a két bemutatott mechanizmus, a projekció és az introjekció áll.* Ferenczi említett cikkében több szemléletes példával igazolja állítását. Véleménye szerint az élet egészét át meg átszövi az introjekció és a projekció, mely ébrenléteinket de álmainkat is, mitológiánkat, vallásos világmépünket és nyelvünket egyaránt áthatja.

Ferenczi egy 1930-ban tartott előadásában az introjekció magyarázatokor egy gyászfeldolgozásra hoz példát: egy kislány, macskája elvesztését követően napokig levert és vigasztalhatatlan. Néhány nap múlva hirtelen vidámmá válik, de játékát macskaszerű mozdulatokkal és nyávogással kíséri. A kislány fantáziájában azonosította magát macskájával, énjébe introjiciálta azt, így dolgozta fel hiányát. Az introjekció ebben az esetben tehát a gyászfeldolgozást, és így az egészséges személyiség fenntartását segítette. Az introjekció Ferenczi szerint tehát a normális életműködés velejárója, a személyiség védelmét szolgálja, még túlműködésében is öngyógyító funkciója van (Ferenczi, 1912, 1982).**

III.3. A folyamat: az introjekció - a fantázia: az inkorporáció

Az introjekció és az inkorporáció fogalma már évtizedek óta létezett a pszichoanalitikus irodalomban, a fogalmak azonban sok esetben összekeveredtek, a különbséget nem definiálták. Ábrahám és Török volt az, akik distinkciókat tettek a két fogalom között, magyarázóelvet nyújtva a folyamatok megkülönböztetéséhez.

* Ferenczi ekkor még láthatóan elfogadta az elsődleges nárcizmus létezését, és nem kapcsolati mintában gondolkozott. A fenti cikkében az introjekció-projekció magyarázata során a következőképpen fogalmaz: „A gyermek eleinte csak a *jóllakást* szereti, mert megszünteti a kínzó éhségét, *azután szereti az anyját* is, azt az objektumot, amely neki a jóllakás érzetét megszerzi.” (Ferenczi, 1912, 1982, 65.o. kiemelés tőlem).

** Ugyanezt hangsúlyozza később Ábrahám és Török is, mikor „az önmagát megújító én segédeszközéről” beszél.

Az introjekció véleményük szerint egy szimbolikus folyamat, amely által a felnövekvő gyermek a világról alkotott tapasztalatai reprezentációját építi fel. Az introjekció a lelki élet leglényegibb eleme, az önmagát időről-időre megújító én segédeszköze. Ennek sérüléséből következnek a pszichés tünetek, és ennek helyreállítása a terápia fő célja, mert az akadálytalan folyamatos önteremtés és alkalmazkodás képessége a személyiség egyensúlyát biztosítja (Török-Rand, 1998).*

Ferenczi az introjekció folyamatán az én kitágítását értette, és alapesetének az áttételes szerelmet gondolta. Ábrahám és Török azonban – hangsúlyosabban, mint Ferenczi - mindezt már a kora gyerekkorra jellemző mechanizmusnak képzelte. Eszerint az introjekció kezdeti megnyilvánulása a csecsemőkorban a következőképpen zajlik le: a száj ürességének tapasztalata az anya megjelenésével kapcsolódik össze. A csecsemő az ürességérzetre hangképzéssel - sírással és kiabálással reagál, melyre az anya megjelenése és egy késleltetett telítettségérzet a válasz. A következő lépés az orális ür hangokkal való feltöltése, a szájüreg és a nyelv felfedezése. Az anyai tárgyjal telített száj kielégülései egyre inkább behelyettesítődnek a száj újabb kielégüléseivel: a száj már nem(csak) tárgyjal, hanem szubjektummal, szavakkal lesz tele. „Az üres száj szavakkal való megtöltésének megtanulása az introjekció első modellje”. A szavak ekkor már helyettesítik az anya jelenlétét (Ábrahám -Török, 1978, 1998b, 134.o.).

Ezzel szemben az inkorporáció fogalmának jelentése a következő: mivel a szánk nem mondhat ki bizonyos szavakat, és nem fogalmazhat meg bizonyos mondatokat, ezért a megnevezhetetlent egészben vesszük birtokba, a tárgyat magát kebelezzük be. Az üres száj nem képes az introjektív, képletes beszéddel megtöltődni, ehelyett ismét a beszéd előtti táplálékért sóvárgó száj lesz belőle. Akkor vált át az introjekció inkorporációba, mikor a szavak valami miatt nem tudják betölteni a szubjektum ürességét, ezért az alany a hiányt reprezentáló személyt, annak fantáziáját kebelezi be. Az inkorporáció az introjekciónak egyszerre regresszív

* Ez ismét megegyezik Ferenczi elgondolásával az introjekció szerepéről, amely ezt a mechanizmust a normális életműködés velejárójaként hangsúlyozza.

és reflektív helyettesítője. Az inkorporációról senki nem vehet tudomást. A gyászoló teljes egészében tagadja a veszteséget, mert bekebelezte és elzárta az elvesztett szeretettárgyat a pszichikus sírboltba. (Ábrahám -Török, 1978, 1998)

Fejlődéslélektani szempontból mindez a következőképpen írható le; az anyagyerek viszonyban kezdetben az anya hordozza a burok funkcióit, melyet a gyerek kisajátít, mint szomatikus és pszichés védőréteget. Ő képviseli és adja az első introjektív folyamatok sémáját a gyermek számára. A „harmadik” az apa, vagy az őt helyettesítő személy, bármi, ami nem anya (a társadalom, a maga szocializációs kényszerével). Miután az anyai introjekciók már betöltötték szerepüket - az anyai burok introjektív kimerítése megtörtént, a saját védőrétegek erősödésével párhuzamosan -, helyet kell adniuk más introjekcióknak, ami *mindent* felölel, ami *nem része az anya anyaságának*, a társas életet, amit a nem-anya képvisel, és így a gyermeknek a más irányú szükségletek kielégülését, a fejlődést biztosítja. A szülők tehát az *ödipális tárgy funkciója helyett* inkább *közvetítő* funkciót látnak el a gyermek önteremtő, introjekciós folyamatában, a világ felfedezésében és elsajátításában. Az egyén mások szeretetét introjekció útján tudja befogadni és kiterjeszteni rájuk. Így az én a szeretettárgy közvetítésével terjesztődik ki, és fogad be új szükségleteket. Az integráció tehát az én kiterjesztésével jár.

Melanie Klein tárgykapcsolati elméletében úgy képzei, hogy előbb van a fantázia, és azt követi a folyamat. Ábrahám és Török ezzel szemben épp az ellenkezőjét állítja: előbb van a folyamat (az introjekció), majd ennek elégtelensége miatt lép be a befogadás, az inkorporáció, vagyis a fantázia.* A fantázia Ábrahám és Török szerint olyan, mint minden reprezentáció vagy testi állapot, amely az ellenkező hatás, a topográfiai status quo felé gravitál. Ez a meghatározás a fantázia funkciójából indul ki. A fantázia nárcisztikus eredetű: a világot formálja át, nem pedig a szubjektumot sodorja bajba. A fantázia megértése azt jelenti, hogy azonosíthatóvá válik az a topográfiai változás, amelynek elrejtésére a fantázia hivatott. Ábrahám és Török úgy véli, hogyha a fantáziát tekintjük a folyamat

* Ez a megfordítás véleményem szerint komoly szemléletváltás a tárgykapcsolatelméletek statikus

gyökereként, ezzel a pszichoanalitikus módszer veszélyes megfordítását végezzük el. Mivel a fantázia arra szolgál, hogy fenntartsa és megvédelmezze az eredeti topográfiát, ezért az analitikus megértés során a fantázia vizsgálata azokra a mögöttes folyamatokra világít rá, amelyeknek épp a fantázia a terméke. (Ábrahám - Török 1987, 1998b).

Ha az introjekció a szülő elégtelen közvetítő funkciója miatt zátonyra fut, helyébe a *pszichikus befogadás* folyamata lép. Ennek során azonban a tapasztalatok már csak részlegesen lesznek szimbolikusak, mely részleges szimbolizációk izolálódnak a pszichés élet többi részétől. Vagy csöndesek maradnak, vagy különböző tünetekben adnak hírt magukról, melyeket különböző *inkorporációs* fantáziák kísérik (Török – Rand, 1998).

Az inkorporáció egy fantázia, az introjekció egy folyamat. Míg az introjekció egy pozitív folyamat, és a személyiség épülését szolgálja, addig az inkorporáció a traumák feldolgozását (illetve fel-nem-dolgozását, a pszichikus sírboltba száműzését) végzi. Definíció szerint tehát az inkorporáció az introjekció zavara-, azaz a személyiség zavara esetén működik. „*Egy elviselhetetlen valóságmozzanat áthelyezését és a léleknek egy elérhetetlen tartományba történő elszigetelését nevezi (Ábrahám és) Török „inkorporációnak” vagy „megőrző elfojtásnak” (Török-Rand, 1998).*

Ha a gyászoló pszichikum bekebelezi, elnyeli azt, amit elveszített, ahelyett, hogy meggyászolná, akkor tulajdonképpen visszautasítja a gyászt... Az inkorporáció tehát visszautasítása annak, hogy sajátunkként vegyük vissza saját, a szeretettárgyra kihelyezett libidinális részünket a szeretettárgy elvesztését követően. Így nem szembesülünk a veszteség súlyával, ami változásra kényszerítene minket.

„*Végső soron az inkorporáció nem más, mint a veszteség introjekciójának elutasítása.*” (Ábrahám - Török, 1987. 1998b, 133.o.)

Az introjekció és a befogadás közti különbség alapvető: segítségével választ

elképzelésével szembe, mert nem kész panelekben gondolkodik, hanem folyamatokban.

kaphatunk arra, miért viselkedik valaki egy adott szituációban egy adott séma szerint élete során. Egy bizonyos pillanatban az alany szabad pszichikus lehetőségeit illetően, míg más pillanatban blokkolt. A megakadás egy belső képhez való fixációt sejtet egy traumatikus kapcsolatban (Tisseron, 2001). Az introjekció zavarai tehát az önteremtésre és az újraalkalmazkodásra való traumatikus képtelenséget jelentik. A neurózis ennek megfelelően nem az inceszt hívás rossz kezeléséből, hanem a szülő gátolt önteremtési és introjekciós folyamataiból ered, amely erősen kihat a gyermek érzelmi és szexuális fejlődésére is.

Az önteremtést gátló tényezők vizsgálata ugyanakkor új pszichikus és nyelvi struktúrák felfedezéséhez vezetett elméleteikben, mint pl. lelki sírbolt, gyászbetegség, egy idegen identitás befogadása, a transzgenerációs fantom, a trauma továbbadása a következő generációnak...(Rand, 1998, 141.o.). Rand szerint Ábrahám és Török a „budapesti iskola” szellemiségét gazdagította ezen felfogásával.

III.4. Traumatán – az elődök

Bár Ábrahám és Török elméletrendszerének interpretációjakor a szakemberek főként Ferenczi introjekció fogalmát emelik ki, a szerzőpáros sokat vett át Ferenczi más gondolataiból is, közöttük a traumáról vallott késői nézeteiből. Egyes helyeken pontosan nyomon követhető, hogyan váltak Ferenczi gondolatai az Ábrahám Török házaspár új elméleteinek részeivé. Ferenczi például így ír *A relaxáció elve és a neokatarzis* című munkájában az analitikus-analizált viszony alakulásáról:

„A szoros, mondhatnám elválaszthatatlan összetartozás, mely a pszichoanalízisben a technikai módszer és az ismeretanyag között fennáll, arra kényszerít, hogy előadásomban ne ragaszkodjam szorosán a technikai problémákhoz, hanem a tartalmi tények egyes részeit is revideáljam. A pszichoanalízis régebbi történetében...ilyen kettéválasztásról még nem is esett szó. De még az ezt követő periódusban is, a gyakorlatnak különválasztása az elmélettől csak mesterséges dolog volt, melyet didaktikus szempontok létesítettek.” (Ferenczi, 1929, 1997, 72.o.) Később Ferenczi így folytatja: „Az orvos és beteg közötti viszony, mely eddig olyan nagy mértékben érzelmes (hipnotikus és szuggesztív) volt, lassanként vég nélküli

asszociációs kísérletfélére higgadt le, tehát nagyrészt intellektuális folyamattá vált.” (Ferenczi, 1929, 1997, 73.o.) Ferenczi ebben a cikkében egyébként több utalást is tesz Freud analitikusi technikájára és meggyőződéseire, melyek ugyan nem bíráló megjegyzések, inkább cinikusnak mondhatók, mégis előrevetítik a Freud - Ferenczi konfliktus legjellemzőbb pontjait.*

Ábrahámra és Törökre bevallottan hatottak Ferenczi ezen gondolatai. Ők már nyíltan mondták ki kritikájukat, amelyet Ferenczi '29-ben csak sejtetett: megfogalmazásuk szerint Freud sokszor túl sokat általánosított elméletei alátámasztása érdekében, előre gyártott sablonokkal dolgozott, amelyeket hozzáigazított hipotéziseihez, de ez a betegektől való eltávolodását eredményezte – nem véletlen, hogy később úgy nyilatkozott, nem szeret a betegekkel foglalkozni, csak az empirikus anyagot nyeri ki a terápiákból. A technika és az elmélet különválását, az intellektuális „átneveléssé” változott analízist, amely az aszimmetrikus tanár-diák viszonyon alapszik, a hazugság szerepének vizsgálatát Ferenczi – ha nem is nyíltan Freud ellen támadva - már mind előrevetítette.

Ábrahám és Török, majd Rand Miklós is „metodológiai következtelenségről” beszélt az analízis nyújtotta elfogadó, nyitott attitűd és az elméleti keret nyújtotta merevség között. Rand állítása szerint az analízist folyamatosan érő támadások így nem egyszerűen a bírálók tudattalan feszültségeinek megnyilvánulásaiként értelmezhetők [amely egyébként az analitikusok kedvelt érve, és szép példája a popperi kritikának a saját elméleti rendszeren belüli bizonyítás elégtelenségéről a pszichoanalízisben], de köszönhető a fent említett disszonanciának is. Javaslatuk inkább a kritikák megfogadása és az elmélet vs. gyakorlat visszásságainak beható vizsgálata. A mindenható, maga és a másik előtt is hazug magatartás, a neutrális viselkedés a bizalom hiányát tartja fent, amely épp a trauma következtében állt elő,

* A legpregnansabb, leginkább árulkodó ezek közül a következő mondata:...”Nehéz elképzelni, a gondolkodásnak mekkora bátorsága, milyen ereje és következetessége és mennyi önelgyőzés kellett ahhoz, hogy a betegek megtévesztő hazugságait is szenttelenül hisztériás fantáziáknak minősítse, és azokat, mint pszichikus realitásokat, további megfigyelésre és kutatásra érdemesítse valaki.” (Ferenczi, 1929, 1997, 73.o.) Ez az idézet a cikk kontextusát és keletkezésének időpontját figyelembe véve egyértelmű kritikaként értelmezendő.

és így annak feldolgozását teszi lehetetlenné, és másodlagos traumatizációt eredményez. Összhangban Ferenczivel, úgy látják, a bizalom erősítése és fenntartása döntő fontosságú a verbális terápiákban. A „beszélgető terápia” létjogosultsága nem kérdéses, elégtelen megoldási módozatai azonban ebből erednek. „A beszélgető terápia célja az, hogy rekonstruálja egy egyén speciális traumatörténetét a fájdalomnak, zavarainak és konfliktusainak töredezett maradványain keresztül.” (Rand, 1999b)* A „metodológiai következetlenség” nem egyszerűen a tételek újragondolásával oldható fel: eredetiségük azon attitűdjükből is fakad, hogy ők a pszichoanalitikus koncepció újrafogalmazását nem (vagy nem csak) saját szemszögükből akarták megtenni, hanem egyfajta különleges identifikáció által ugyanazon pozícióból, mint ahogy azokat alkotóik látták, és nem úgy mint egy tudományos örökséget. Csak így lehet megérteni azokat a motívumokat, amelyek mozgatták az egyes elméletalkotókat (Landa, 2001).

Ferenczi 1929-ben írott cikkét kiteljesítve, amelyben még a hazugság elfogadásának bátorságáról beszél, később határozottan állást foglal a megtörtént traumatikus esemény és a hisztériás képzelődés vitájában az előbbi mellett. „Az az emlékezési anyag, mely a neokatarzis által igazolódott vagy napfényre került, a neurózisok etiológiai egyenletében a régebben oly élénken hangsúlyozott traumás jelleget ismét nagyobb jelentőségre juttatja. És még ha úgy is volna, hogy a hisztéria óvintézkedései és a kényszerneurotikusok elkerülései csupán fantáziaképződményekben lelik magyarázatukat: a rendellenes fejlődési irányok megteremtéséhez az első lökést mindig traumás, sokszerűen ható reális rázkódtatás adja meg, összeütközés a környező világgal; mindig exogén traumák előzik meg a neurotikus lelki irányzatok, például a lelkiismeret kialakulását is.” (Ferenczi, 1929,

* Hasonló megközelítést képvisel Hermann Imre is, aki szerint az analitikus megértés nem más, mint az adott élmény, trauma beillesztése a „lelki folytonosságba”. Az adott „hely”, ami ezt reprezentálja, nem egy ponttal jellemezhető, hanem egy görbével, ami sok szempontból és sokféleképpen kapcsolódik a lelki szövedék más részeihez. A trauma okozta szakadások, sűrűsödések és ritkulások helyreállítása az analitikus feladata. In: Hermann Imre: *A pszichoanalízis, mint módszer*. Gondolat Kiadó, Budapest. 1988.

1997, 82.o.)

A pszichés traumák jelentőségét éppen ezért ismét középpontba állította, és immár ennek a hipotézisnek mentén értelmezte a trauma patogenezisét, és kereste rá a megfelelő terápiás megoldásokat. Ferenczi nagy beleérző képességgel végiggondolta azt is, mi zajlik le a trauma hatására a gyerek személyiségében; a szexuális abuzus hatására először az undor, és háritás érzése keríti hatalmába a gyereket. A felnőtt tekintélye és ereje azonban tiltakozás helyett némává teszi őt. A szorongás arra kényszeríti, hogy „támadójuk akaratának alá vessék magukat, kitalálják és kövessék annak minden kívánságát, és hogy magukról elfelejtkezve a támadóval azonosuljanak” (Ferenczi, 1932, 1997, 107.o.). A gyermekből ezután kiveszik minden spontaneitást, sokszerű, kómaszerű állapot következik be. A személyiségben hasadás következik be, a traumát hordozó halott rész lehasítása, így a személyiség többi része képes marad a további életre, a hiányzó, elérhetetlen rész árán. Az ismételt traumás helyzetek elviselése többszörös hasadást idéz elő, mely a személyiség atomizálódásáig vezethet el. Ferenczi szerint két dolog kell ahhoz, hogy a trauma patogenizálódjék:

1. amennyiben a gyermek a későbbiekben elutasításban részesül egy olyan személytől (anya), akitől függ. A gyerekért felelős személyek büntudata, képmutatása, hazudozása, elutasítása összegződik az eredeti traumával.

2. A trauma ismétlődése.

„E megfigyelésből tudományos szempontból a legjelentősebb az a feltevés, hogy a még fejletlen személyiség a hirtelen traumára úgy válaszol, hogy a fenyegető vagy támadó személlyel szorongásból azonosul, és azt *introjektálja* helyett, hogy elhárítani igyekezne.” – írta Ferenczi a *Nyelvzavar a felnőttek és a gyermek között* című híressé vált cikkében (Ferenczi, 1932, 1997, 108.o.).

Amit Ferenczi még introjekciónak gondolt, azt az Ábrahám-Török által leírt introjekció-inkorporáció megkülönböztetés pontosít, hiszen elméletük fényében itt nem introjekcióról, hanem inkorporációról van szó. Az inkorporáció tagadja a veszteséget. A trauma és a hozzá tartozó affektusok egy pszichikus sírboltba, kriptába záródnak. Így az eltűnt másik éniállá változva raboskodik a kriptában a

„lenyelt” szégyennel és büntudattal együtt. Ez egyenlő Ferenczi „azonosulás az agresszorral” elnevezésű koncepciójával (Dupont, 1998, 2001).

III.5. Ábrahám és Török traumaelmélete – az intrapszichikus sírbolt

Kapcsolódva Ábrahám és Török introjekcióval, mint a legfőbb személyiségépítő folyamattal összefüggő nézeteihez – ahogy azt már levezettem -, a pszichés problémákat is ennek zavarából eredeztetik; „a pszichopatológiai problémák leggyakrabban az önteremtés zavaraiából erednek” - hangoztatták.

A kárt szenvedett introjekció folyamata miatt a személy az elvesztett szeretettárgyba kihelyezett libidót feldolgozatlanul kebelezi be (inkorporálja)*, és a lélek egy hozzáférhetetlen részébe számúzi. Az elmondhatatlan gyász egy titkos sírboltot hoz létre az egyén pszichés struktúráiban, amelyben ott található a szavakból, képekből, affektusokból álló élő tárgyrepresentáció azon traumák kíséretében, amely miatt a kripta létrejött.

Az inkorporáció, mint már levezettem, egy statikus fantázia, és mint ilyen, az én korlátozása, amely az elvesztett tárgy visszaszerzésére és az introjekció kudarcának ellensúlyozására irányul. A nem introjektálható, az énbe inkorporált fantázia az *imágó*. A gyermekkori traumák során ilyen módon fixáció következik be, és imágó keletkezik. A pszichikus kripta keletkezése tehát a személyiségfejlődésben fixációt eredményez. A szeretettárgy hiánya, megvonása vagy csábítása a későbbiekben meggátolja az új szükségletek introjekcióját, és fixációt eredményez az imágó által. Ez az imágó, amely mögött egy tökéletlen, saját vágyait kielégíteni nem képes felnőtt áll. A gyerek és a felnőtt között keletkező tudattalan dinamika a már közös vágyak gyermeki fixációja által őt folyamatos rabságban tartja, mindig abban reménykedve, hogy a felnőtt visszatér eredeti vágyához. A tárgy a másik szubjektuma számára énídeálként szerepel. Ez a szeretettárgy elkövet valamit, amely

* Ez a jelenség a kleini terminológiával leírva hasonlít a *projektív identifikáció* elháratómechanizmusához.

egy szégyenletes titok. Tehát tulajdonképpen ennek a tárgynak a titkát és szégyenét kell rejtegetnie a másik szubjektumának.

A feldolgozhatatlannak és felidézhetetlennek tűnő traumák, emlékek és a hozzájuk kapcsolódó affektusok hatására az analitikusi munka megtorpan, mert elérkezett a kimondhatatlan titkok tartományába. „A beszéd tiltás alatt van, a csend megtörhetetlen.” Egy megtörtént eseményt „titkosításra” ítél a lélek. Az álmok az egyetlen hírvivők, még a tünetek sem utalnak jelenlétükre: az álmok azok, amelyek a platóni barlang falán derengő árnyékhoz hasonlóan ugyan hírt adnak egy „eltemetett” emlék létezéséről, de a lélek elutasítja azt – ez a pszichikus sírbolt, vagy kripta. A titok itt annyiban különbözik annak köznapi felfogásától, hogy annak létezése és így jelentése épp az előtt marad rejtve, aki magában hordozza azt (Török-Rand, 1990, 1998).

Tisseron, egyik tanítványuk a titok hatásának leírásánál három fogalom megkülönböztetését tartja indokoltnak;

1. kimondhatatlan (indicible)
2. megnevezhetetlen (innommable)
3. elképzelhetetlen (impensable).

Az első fogalom, a „kimondhatatlan” az első generációnál, vagyis a trauma elszenvedőnél van, vagy mert az elhallgatott emlék szégyenletes, vagy mert elégtelenül elaborált. A második titokkal kapcsolatos hatás a „megnevezhetetlen” már a következő generációra jellemző, mert ekkor a titok már csak sejthető, anélkül, hogy megnevezhető lenne, mert a tudás, ami ezt kíséri, tiltott. És végül az „elképzelhetetlen” már az ez utáni generációkra utal, ahol a tudás már elenyészik, semmilyen módon nem hívható elő, és így teljesen elképzelhetlenné is válik, csak a hatása marad meg.

Ettől a generációtól kezdve a titok hatása lecsökken, mert a titok-hordozó családtagok más családokkal is kapcsolatba lépnek. Ez alól kivétel (véleményem szerint gyakori kivétel) ha a „titok hatását hordozó” családtag tudattalanul a „hasonló titok” mentén választja új családját. Az ilyen családban felnövekvő gyermek (a hatáshoz tartalmat generál, a fóbiához, vagyis a tárgyat választó szorongáshoz

hasonlóan) és megalkotja saját titkát, így ő válhat a család legtöbb gonddal megterhelt tagjává (Tisseron, 2001).

Az Ábrahám és Török által leírt kripta keletkezésének egyik esete a haldokló személy jelenlétében előtörő, az orgazmusig fokozódó erős szexuális izgalom. Ily módon a szeretett lény halála (elvesztése) nem lesz elfogadható többé természetes úton. Bűntudat, harag és szégyen keletkezik nyomában. A pszichés elaborációt ez a momentum megtöri, ez a bevallhatatlan emlék, a szégyenletes libidinális élmény. Nem marad más a gyászoló számára, mint az elvesztett tárgy bekebelezése az összes, őt körülvevő affektus és emlék kíséretében, a veszteség feldolgozása nélkül. A „másik önmagammal helyettesítődik” Ezt nevezi Ábrahám és Török *gyászbetegségnek* (Török-Rand, 1990, 1998). A gyászbetegség tehát nem a szeretett személy elvesztésétől alakul ki, hanem attól a titoktól, amit a veszteség előidéz. A titok általában libidinózus eredetű. Mivel a szeretet tárgya egyben a legtöbb esetben nem szerelmi tárgy, ez a megmagyarázhatatlanul jelentkező vágy a gyászoló személy számára elfogadhatatlan, emlékét a halottal együtt egy pszichikus sírboltba temeti. A gyászbetegség tehát csak abban az esetben jelentkezik, ha a gyászolóban az elhunyt felé megoldatlan vágyak vannak. A fájdalmas valóságot izoláljuk egyéb lelki folyamatainktól, és többé nem engedjük tudatközelbe létezését (Rand, 1998).

A titok fogalom jelentése a megszokottól eltér; nem egy bizalmas információ vagy egy elhallgatott tény, amely nem kerül nyilvánosságra, hanem egy trauma lenyomata, melyet annak feldolgozhatatlansága eltemet és ezáltal „belső csendbe burkol”. Ebben az esetben a titok lelki hasításra utal. Két különböző személyiség jön létre, melyeket „hasított” vagy többszörös személyiségeknek” nevezünk. Ábrahám és Török a jelenség körülírására ekvivalenciaként használja a gyászbetegség, a melankólia, az inkorporáció (bekebelezés) kifejezéseket.

A kriptába történő száműzetést és az ott tartást, vagyishogy annak tartalma többet ne zavarja a „lelki békét” a személyiség a „megőrző elfojtás” segítségével teljesíti. Ez a fajta elfojtás különbözik a dinamikus elfojtás fogalomtól. Mint ahogy neve is mutatja, a megőrző elfojtás célja és szándéka szerint egyszer és mindenkorra

elfojtja, elzárja a psziché egy titkos helyére a kibírhatatlan, az Én számára az összeomlással fenyegető történet.

Az introjekció elutasítása ugyanakkor nem feltétlenül vezet inkorporációhoz. Ez csupán a bevallhatatlan veszteségek esetében lép fel. Ebben az esetben az introjekció annyira tiltott, hogy *a gyász még nyelvi szinten sem jelenhet meg*, így a személy a bánatának még hangot sem adhat. Így a veszteséget magát kell tagadnia, és úgy tennie, mintha semmit nem veszített volna el. A néma gyász a kriptába száműzi az elvesztett tárgyat a hozzá tartozó affektusokkal, szavakkal, emlékekkel és persze a traumákat, amelyek felelősek az introjekció elmaradásáért. A tudattalan tartalmak egész sora kerül így egy sírboltba, amelyek saját életüket élik. Az inkorporációból eredő fantáziaélet jóvá akarja tenni azt a sérülést, ami a valóságban történt, és amit az idealizált tárgy tett. A fantázia tulajdonképpen meg-nem-törtétté akarja tenni a trauma ártó hatását. (Ábrahám - Török 1987, 1998) Ábrahám és Török megfigyelései szerint a titkos gyászban szenvedők ugyanakkor hajlamosak beszédjükbe bizonyos elhomályosító elemeket beilleszteni azért, nehogy a nyelv hagyományos működése során lelepleződjön - akár önmaga számára is - a titok. Ezt nevezték el *kriptonímiának*, vagy a nyelvben való elrejtés jelenségének. Ez a nyelv kifejező vagy reprezentációs képességének megzavarásával érhető el. A folyamatot a „demetaforizáció” (a szimbolikus értelmű szavak szó szerint értése), és a jelentéstelenítés – „deszignifikáció” összetevői alkotják. A jelentés helyreállítása „kriptonimikus analízis” vagy dekriptálás által történik. Ez a fajta analízis azokat a folyamatokat kutatja, amelyek elősegítik a jelentés szétesését.* (Rand, 1998a)

Ameddig a kripta „jól funkcionál” a személyiség szerkezetén belül, vagyis a megőrző elfojtás jóvoltából a kripta tartalma hermetikusan elzárt a psziché többi részétől, addig a személyiség többi része is viszonylagos egyensúlyban van, bár a személyiségfejlődésben fixáció következik be. Amikor azonban a kripta valamilyen külső kényszer vagy trauma hatására, például egy másodlagos szeretettárgy elvesztése hatására felbomlik, megjelenik a melankólia. A kripta én-ideálként, az én

* A kriptonímia gyakorlati alkalmazását Ábrahám és Török legpregnansabban a *Farkasember bűvös*

legfőbb támaszaként funkcionál. Mikor az én megéri a veszteség lehetőségét, összeolvad az elzárt és idealizált tárggyal, és nyíltan kezdi hirdetni a szeretettárgy bánatát, végeérhetetlen gyászát. Mindez melankólia formájában jelentkezik. Ebben az értelemben melankóliásnak lenni tehát azt jelenti, hogy az én bemutatja és mindenkivel elhítheti, milyen nagy a benne élő szeretettárgy bánata az én elvesztése miatt. A melankóliás tehát saját testét adja kölcsön a benne élő szeretettárgynak (Ábrahám, Török, 1987, 1998b).

Mindebből következően Ábrahámnak és Töröknek az a határozott véleménye, hogy az intrapszichikus sírbolt hipotézise új megvilágításba helyez és más magyarázó elvet ad olyan pszichés zavarokra, „mint például a mániás-depressziós pszichózis, a fetisizmus, az anorexia, a pedofília, a szexuális apátia, az impulzív viselkedés, a kleptománia a fiatalok bűnözés,” vagy akár a pszichoszomatikus megbetegedések közül a colitis vagy az asztma (Rand, 1998, 124.o.).

III.6. Transzgenerációs fantom

Ábrahám és Török transzgenerációs fantomról alkotott nézetei a házaspár 20 éves együttműködésének utolsó darabjai, amelyek így magukon hordozzák a kiérlelt gondolatok összegző erejét is. Magát a fogalmat Ábrahám alkotta meg *Megjegyzések a fantomról* című tanulmányában, de előzménye volt már több Török cikkben, pl. a nők péniszirigységét kétségbevonó tanulmányban*, vagy egyes gyászbetegségről írott munkában. A fantom vagy kísértet gondolata Ábrahámnál és Töröknél a folklórból ered, ami egyfajta időintervallum megnövelés, évszázadok generációira való emlékezés. Ábrahám szerint az irracionális elemek (értsd az olyan hiedelmek megnevezése, mint kísértet) beemelése a racionális szférába (jelen esetben a

szava című könyvükben mutatják be.

* Török Mária ezen cikke a *The Shell and the Kernell* c. gyűjteményes kötetükben olvasható, *The Meaning of „Penis Envy” in Women* címmel. 41-74.o.

pszichológia elméletei közé) az irracionális jobb megértését is szolgálja. A halott, ha nem is kísért, de befejezetlen ügyeit hátrahagyja utódaiban.

A fantom új irányzatot jelent a freudi és a Freud utáni pszichopatológiai elméletek között, mert a tünetek ezen elmélet szerint már nemcsak az egyéni élmények okozta pszichés konfliktusok eredményei, hanem az őt megelőző generációk „átörökített” és fel nem dolgozott pszichés traumáinak lenyomatai. Önmagában is egyéni elmélet, de Ábrahám és Török munkásságában egyenes folytatása a titokról és kriptáról írott munkáiknak. A kripta a „jelen időben”, saját személyes élményen alapul, a fantom esetében viszont valaki más (egy előző generáció) titka kísérti. Itt a titok általában egyszerű, néha tudatában is van az alany annak tartalmával, de nem könnyű elviselni, vagy tilos beszélni róla.

„A fantom a csend interperszonális és transzgenerációs következményeit képviseli”. (Rand, 1998c. 155.o.) Eszerint a fel nem dolgozott súlyos traumák másodlagosan traumatizálók lehetnek egy másik személyre nézve is. A fantom gondolata egy új pszichopatológia felvázolására késztet, hiszen egy „kollektív pszichopatológia” felé terel.

Jellemzői a freudi halálösztön leírásával egyeznek meg:

1. nincs saját energiája,
2. nem lehet lereagálni, pusztán jelezni lehet,
3. bomlasztó munkáját csendben végzi el,
4. az ismétlési kényszerrel uralkodik felettük,
5. gyakran játssza ki a racionalizálást.

Ugyanakkor nem az ösztönökre vagy a beteg Ödipusz-komplexusára vezethetőek vissza a tünetek. Ez azt eredményezné, hogy a beteg a jelenséget saját libidinális élete részének tekinti, ami teljes vakvágány, és nem a gyógyulást szolgálja.

Fontos, hogy a fantomot a szavak táplálják. Ezek a szavak gyakran az egész családtörténet mozgatói, nemzedékeken át visszatérő családi összetartást szimbolizáló ragasztványai. Ésszerű lenne azt állítani, hogy a fantom halványul,

miközben generációról-generációra örökítődik. A valóságban azonban ez nem mindig van így; különösen akkor nem, ha társadalmi gyakorlatként megalapozódnak.

A fantom nem a sikertelen gyász hatása, mint a melankóliásnál a kripta. Az a rendeltetése, hogy tárgyiasítsa egyéni vagy kollektív hallucinációk (mítoszok) formájában azt az űrt, amit egyik szeretettárgyunk élete valamely részének eltitkolása okozott. „Ezért a fantom egyben metapszichológiai lény is; ami kísért, az nem a halott, hanem az űr, amit bennünk a mások titkai hagytak.” (Ábrahám, 1987, 2001, 66.o.) A tudattalannak olyan képződménye, amely sohasem volt tudatos. Nem tekintjük az elfojtott visszatérésének, ez egy idegen alany, saját mentális topográfiáján belül. A fantomot „befogadó” személy úgy érezheti, mintha problémái nem belőle, nem az ő élettörténetéből erednének.* A fantommal való szembenézés azonban mégsem könnyű, hiszen ez megbontja az adott szülő-figura benne élő reprezentációját, ami egyben saját integritását is veszélyeztetheti. A fantom olyan élmények hatása a leszármazottakon, ami a szülőben eredetileg nárcisztikus sérelmet esetleg katasztrófát okozott. Csak akkor fog elenyészni, ha felismerik az alanytól radikálisan elütő természetét, hiszen sohasem állt vele közvetlen összefüggésben. A visszajáró fantom az elődökben eltemetett halott (a kripta, pszichikus sírbolt) létezéséről tesz tanúbizonyságot. A valamely személyben keletkezett kripta, a feldolgozatlan gyász az utódokban fantomokat eredményez.

A fantom tehát a ki nem mondott tartalmak interperszonális és transzgenerációs következményeiről szól. Az elméletet méltatói éppen ezért radikális

* Erdélyi Ildikó terápiás munkájában Magyarországon egyedülként használja a fantom-elméletből következő értelmezési keretet. Gyakorlati munkája tapasztalatait leszűrve ezzel kapcsolatban egy fontos distingiót tett, amely eltér az Ábrahám - Török féle gondolatságtól. Ő a személyiségen belül nem olyan módon képzei el „idegen testként” a fantomot, mint amit Ábrahámék gondolnak, miszerint ez bizonyos közvetítőkön keresztül „bekerül” a következő generáció képviselőibe, hanem mint a személyiségen belül hasítással és elfojtással keletkező kivetett részt. „Épp ezért Ábraháméktól eltérően úgy vélem, hogy a fantom nem a szülő tudattalanjából valami homályos úton a gyermekébe átkerülő képződmény, hanem az alany egyéni fejlődése során kialakult én-idegen én-tárgyrész, amely elfojtás és hasítás kettős hatása révén jön létre.” (Erdélyi, 2004. 61.o.). Ez az állítás egy következő lépcsőfok lehet a fantomok keletkezésének megértésében.

újításnak tartják, hiszen kilépett az intrapszichikus értelmezési keretből* és egyes pszichés zavaroknál a generációk tárgykapcsolatban játszott szerepének közvetett hatását hangsúlyozta. Ábrahám és Török rámutatott arra, hogy a szülőben lévő elhallgatott és feldolgozatlan traumatikus gócok károsan befolyásolják a személlyel szoros lelki kontaktusban lévő következő generáció tagját anélkül, hogy annak szerves része lett volna ezek kialakulásában.

III.7. Terápia

Ferenczi meggyőződése szerint a korai sérülést elszenvedett betegek analízise során a frusztráció az eredeti trauma megismétlésévé válik, hiszen ugyanazt a reakciót kell a páciensnek elszenvednie, mint annak idején szüleitől. A megoldás a relaxáció majd a neokatarzis – a beteget kísérni kell a regresszió útján, egészen a traumatikus emlékmű felbukkanásáig, majd ennek átdolgozását követően a személyiséget újra fel kell építeni. Ebben a fázisban az analitikus teljes őszintesége szükséges, mert a páciens minden hamis magatartást észrevesz és újabb, másodlagos traumaként él meg. Ferenczi terápiás próbálkozásairól és újításairól már szó esett, itt csak utalok a traumatikus eseményig való regresszió szükségességére és az újrakezdés lehetőségének hitére. Ezeket Ferenczi nem csupán elméletben de praxisa során is messzemenőkéig képviselte és kutatta, amely – mint közismert - a kölcsönös analízisben csúcsosodott ki.

Ezen a ponton megintcsak érdemes tovább követni Ferenczi traumatanának és terápiás próbálkozásainak fejlődését, és megvizsgálni, hogy első tanítványa, Bálint Mihály hogyan lépett tovább. Ferenczi, korai halála miatt sok kérdésre már nem tudta a választ megtalálni. Terápiáiban például megteremtette a frusztrációmentes, „relaxációt” eredményező analitikusi viselkedést, a páciens regresszív állapotában

* Itt is tetten érhető a „budapesti iskola” öröksége; mint a dolgozat első és második fejezetében részletesen bemutattam, a freudi „egyszemélyes pszichológiát” Ferenczi majd Bálint legalábbis kétszemélyessé alakította. Ábrahám és Török ezt tovább tágította: sokszereplőssé és időben végtelenné tette az egyén pszichés realitását.

fellépő vágyakra azonban nem tudott már az analitikust és analizáltat érintő optimális válaszokat kidolgozni. Ezekből a szituációkból eredtek azok a szélsőséges magatartásformák, mint a „folyamatos rendelkezésre állás” vagy a kölcsönös analízis. Bálint Mihály, Ferenczi legkiválóbb tanítványa és követője azonban továbbgondolta Ferenczi akkor különösnek számító kísérleteit és terápiás kutatásait, és finom distinkciókat téve regresszióról és analitikusi viselkedésről a következőket állapította meg:

A páciens személyiségstruktúrájától függően létezik jóindulatú és rosszindulatú regresszió*.

1. Az első esetben a páciens képes regresszív helyzetben újraélni a traumát, és képes újra építeni az életét – itt megvalósul a ferencziánus neokatarzis.
2. A második esetben a terápia nem vezet megoldáshoz, a regresszió teljesíthetetlen kérések és ismétlések végtelen spirálját idézi elő.

A kétféle regresszió megkülönböztetése egyben a terápia prognózisára nézve is útmutatást ad. Bálint volt az, aki a regressziót kiemelte az intrapszichikus értelmezési keretből, és a regresszió *tárgyakapcsolatokban játszott szerepére* hívta fel a figyelmet, mivel szerinte a traumát is (a csecsemő elsődleges tárgykapcsolati elmélete mellett) csak egy tárgykapcsolati kontextusban lehet megérteni. Ezzel egyben a „regresszió, mint terápiás szövetség” freudi elvét fejlesztette tovább. „Az analitikusnak...lehetővé kell tennie, hogy betegével együtt belépjenek egy olyan helyzetbe, amely az elsődleges kapcsolatokra, vagy az elsődleges tárgyszeretetre hasonlít.” (Bálint, 1968, 1994, 138.o.).

Az analitikusnak ugyanakkor el kell kerülnie a csábítást anélkül, hogy passzív maradna, és ezzel a múltbéli elutasítást reprodukálná. Bálint éppen ezért az adható jutalmak természetét is meghatározta: ezeknek az előzetes öröm szintjén kell maradniuk, és csak azt kell érzékeltetniük, hogy a terapeuta érzékelt és elismerte a páciens vágyait és szükségleteit.

Török Mária, aki inkább fordult a klinikai gyakorlat felé, mint szerzőtársa,

* Ezt a két regresszió típust a dolgozat első felében már leírtam, most annak terápiás vonatkozása és

Ábrahám Miklós, „az elmélettől megszabadult pszichoanalitikus művészet mellett szavaz” (Rand, 1999b, 138.o.). Mint már szó volt róla, Török megkérdőjelezte az elméletek és a terápiás praxis egybecsengését. Véleménye szerint az elmélet a megértést segítő reflektív szerep helyett a „finoman manipuláló terror eszközévé válhat”. Török a pszichoanalízist „kölcsonös ajándékozasként” fogta fel: a páciens a bizalmát adja, és rábízta analitikusára legrejtettebb titkait, az analitikus pedig a figyelmével és empátiájával ajándékozta őt meg. Töröknél a figyelem azt jelenti, hogy analitikus tudása és viselkedése által meghallatja páciensével azokat a benne lévő „hangokat”, amelyek meghallására a páciensek még képtelenek. „Vagyis a pszichoanalitikus párbeszéd egyfajta egyesült, ünnepélyes szellemidézés is, amely során halott hangokat idéznek meg, a halott rokonok, a halott titkok, kifejezhetetlen sérülések és elfojtott szenvedések gyenge hangjait.” (Rand, 1999b, 138.o.)

Török Mária az *Egy fóbia története* című írásában beszél a freudi alapokon álló értelmezés elégtelenségéről, alternatív magyarázatot kínálva a *Farkasember* esetére is; Freud és követői a fóbiákat az ödipális kasztrációtól való szorongásgént értelmezték. A sikeres esetekben az analitikusok neurotikus fóbiának, a kevésbé sikereseknél pedig pregenitális jellegű, nem neurotikus szorongásnak tartják (címkézik). Török olvasatában a fóbiás tüneteikben a gyermekek szülei félelmének történetét közlik.* Akár a szülők voltak a tényleges áldozatok, akár már ők is örökölték azt szüleiktől. A fóbiakeltő fantomok azért kísértenek, hogy a megkísértett személyeket egy titkos szülői félelem kimondására sarkallják. Ez a fóbia továbbá kifejez bizonyos szülők iránti lojalitást is, hiszen elfogadja a szülői örökséget.

A fóbiakeltő fantom soha nem válik tudatossá. A tudattalanok párbeszéde ez: az egyik tudattalan a tudat megkerülésével képes a másik tudattalanjára reagálni. Török Mária szerint Freud itt a tudatos kommunikáció kezdeti szakaszáról beszél, mikoris ez a kommunikáció csak a tudattalant járja meg, és kihagyja a tudatot. Ez legtöbbször olyan tartalmaknál fordul elő, amikor az üzenet megkívánja az elfojtást.

fontossága miatt említtem újra.

* Korunkra a fóbiák olyan általános jelenséggé váltak, hogy azok már szorongáskeltő életünk általános szimbólumai is lehetnek az Ábrahám - Török elméleti keretet véve alapul.

A fóbiás tünetet Freud egyfajta szorongásként, nyelvként írja le, a veszély jelenlétének elbeszélési módjaként. A tárgya azonban nem esik egybe az elsődleges félelem tárgyával. (Török, 1975, 2001)

A traumákban résztvevő és azokat előidéző, eltemetett szellemek felidézése, megismerése, a szavakkal kifejezhetetlen sérülések megnevezése, a családi titkok feltárása a beszélgető terápiák célja. Ha ez megtörténik, az emlékek és szellemek elnyerhetik végső nyugalmaikat. Ezalatt az analitikus - analizált viszonyoknak egyenrangúnak és együttműködőnek kell lennie, mert különben nem képesek az elfelejtett és elzárt múlt megszólítására. Hangsúlyos szerepet kapott a másik megértése, az együttérző és vigasztaló analitikusi magatartás, amely légkörben lehetővé válhat a páciens számára a traumák miatt addig elzárt tudattalan tartalmak kinyitása és szavakba öntése, majd közös meggyászolása. Az Ábrahám-Török házaspár véleménye szerint az analitikus helyzet egy védelmező keretet nyújthat a páciensnek ahhoz, hogy ráébredjen szenvedései addig nem ismert okaira, és „felfedezheti egyedülálló személyiségét” (Rand, 1998c, 140.o.). Az analitikusnak fokozatosan el kell fogadtatnia páciensével ősei traumáit és a hallgatást, amellyel azt körülvevették. A szellemek távolléte „a meg nem ismert tudásban való jelenlét egy formája”, melyet páciens és analitikus együtt ismer- és ért meg. A hierarchia mentes szövetség az analitikus és a páciens között bátorságot ad a páciensnek a fantom kiűzésére. Nem is olyan könnyű feladat ez, mert bátorság kell a szülő gyermekben lévő lelki reprezentációjának megváltoztatásához, hiszen ennek változása egyben a változtató integrációját is veszélyezteti. Az analízis biztonsága, az idegenség felismerése és elfogadása, a megszokott családi tudattalan szerkezetének felbomlása hatására azonban a fantom elhalványul. Ekkor következhet be tulajdonképpen a klasszikus értelemben vett analitikus terápia, amely már az egyén élettörténetén *belül* elszenvedett traumákkal foglalkozhat. (Ábrahám, 1987, 2001)

„A pszichoanalitikus beszélgetés képes arra, hogy hasznosan fogalmazzon meg a kérdést: Hogyan segíthetünk az embereknek abban, hogy felfedezhessék az egyéni titkot, a családi vagy közösségi traumákat, amelyek gyakran ismeretlenek maradnak,

mert túlságosan gyötrelmesek, túlságosan szégyenletesek ahhoz, hogy elfogadjuk őket az élet velejáróiként?” (Rand, 1999b, 139.o.)

Az Ábrahám – Török elméleti keretből következően a pszichoanalízisben a traumák elaborációjának is alapvető célja az *én introjekciós folyamatainak felszabadítása*, vagyis a személyiség önteremtési képességének helyreállítása. A viszontlátétel segítségével érzelmi síkon kell újraélni a vágy keletkezését és a beteljesülést megakadályozó összes traumát, gyászt és gátlást. Ezek az elakadások általában személyekhez kötöttek, akik mintegy „beleszóltak” a személyiség alakulásába.

Az analitikusi munka tehát egyben egy családtörténet újraírása is.* A páciens a felmenői által lelkében generált zűrzavaros hangoktól küzd, amelyeket egyenként meg kell hallgatni és meg kell érteni ahhoz, hogy aztán elcsendesedjenek, és elkezdődhessék a *saját identitás* felépítése. Ha odafigyelünk minden „megszólalóra”, kiderülnek az őket ért traumák, fájdalmak, amelyek belejátszottak gyermekeikhez való rossz viszonyulásaikba. (Török – Rand, 1990, 1998)

Ha ezzel szemben az analitikus csupán a klasszikus analitikus értelmezési kerettel dolgozik, és a páciens hisztériának látszó tünetei mögött nem fedezi fel a fantomok hangját, lezárja a kezelést anélkül, hogy a valódi problémát érintették volna. Ez nem csoda, ha az inkorporáció rejtőzködésére gondolunk. Elrejtőzhet a „normalitás” mögött, vagy a jellemvonásokban, a perverzióban, és csak a delírium állapotában mutatkozik meg. Freud is tett már hasonló megfigyeléseket *Gyász és melankólia* című írásában. Talán öntudatlan tudatossággal mindig visszatért a nyílt seb metaforához, amely magába szív minden libidót, és amely ellenmegszállásból származik. Ezt a sebet akarja a melankólia eltüntetni úgy, hogy fallal veszi körül, „kriptába zárja”. Ez a folyamat azonban nem a tudattalanban megy végbe Ábrahám és Török szerint, mint ahogy Freud gondolta, hanem a tudatelőttés-tudatos tartományban. Ez a folyamat létrehoz egy olyan pszichikus rendszert, amely az

* Ugyanezt emeli ki Erdélyi Ildikó is *A fantom-jelenség, mint transzgenerációs örökség* című tanulmányában. Az ő praxisában a fantomelmélet értelmezési keretét felhasználva az egyéni terápiák családterápiás mozzanatokkal vagy pszichodrárával bővülnek.

ellenmegszállás segítségével izolálja a sebet – ez az, amit a szerzők megőrző elfojtásnak neveztek el. Amíg ez a kényes egyensúly fenntartható, vagyis a megőrző elfojtás jól működik, a melankólia - ami a feldolgozatlan gyász miatt rendes esetben fellépne – nem jelentkezik. Amint azonban az egyensúly megbomlik, a kripta tartalma előnti az ént és fellép a depresszió.

„Melankóliásnak lenni tehát azt jelenti, hogy bemutatom és mindenkivel elhítem, milyen nagy az én szeretettárgyam bánata, amiért elveszített engem.” (Rand, 1999b, 144.o.) A melankóliások bár látszólag önmaguknak okoznak fájdalmat, de valójában saját testüket adják kölcsön egy fantomszerű szerelmi tárgynak. Ez a viszontátételben is megnyilvánul. Az analitikusnak fel kell ismernie a gyűlölet és agresszió mögé rejtő szerettárgyat. Ha az analitikus elfogadja a páciens ambivalens érzéseit, a szeretettárgy felé irányuló szerelmét, amely az egyén számára oly fontos volt, egy idő után a kripta megnyílhat és elkezdődhet a valódi gyász, az inkorporációs fantáziák lassan átalakulhatnak introjekcióvá. (Ábrahám - Török 1987, 1998)

A fantom analízise egy személyen keresztül generációkat érint. Freud valamiféle genetikusan öröklődő ősi tapasztalatokra gondolt a „neurózis filogenetikus öröklődésénél”, Ábrahám szerint azonban itt az elődökhöz köthető konkrét eseményekről van szó, amelyek befolyásolhatják az egyén alkati hajlamát a pszichés megbetegedésekre, és sok esetben a neurotikus fantáziák tartalmát is, amelyek így akár „egyetemesnek” is tűnhetnek. A döntő különbség tehát az Freud és Ábrahám között, hogy míg Freud Junghoz hasonlóan az élmények genetikussá válásában és átörökítésében (lamarckizmus) hitt, addig Ábrahám a titok generációról generációra történő átadását vallja. Ez a megközelítés nagyban hasonlít a transzgenerációs trauma terminusához is, melyet a '70-es években kezdtek leírni Amerikában: eszerint a szülők fájdalma átöröklődik a következő generációra, és a gyermekekben is pszichés zavarokat okoz. Az Ábrahám féle fantomelmélet és ez utóbbi közös vonása, hogy „több generáció is szerepet kap egy személy pszichoanalitikus kezelésében” (Török-Rand, 1990, 1998, 119.o.). A különbség a két elmélet között ezzel szemben a trauma természetében és hatásában mutatkozik meg;

míg az amerikai modell az átadott traumákat „rendszeren belül” képzelel el, addig Törökék nem a személyiségstruktúrájukon belül, hanem mintegy „idegen testként” foglalkoznak az öröklött trauma-hatásokkal. Ennek megfelelően alakították a terápiás folyamatok elképzelését is.

A fantom létezését a beteg álmai, az általuk nyújtott információk, és a környezete információi alapján lehet bizonyítani. A betegeknek az analízis-partneri viszonyban először is érezniük kell, hogy az analitikus konstrukció nem veszélyezteti saját topográfiáikat. Ez az áttételes szövetség elegendő ahhoz, hogy a számukra is bizarr idegen testet kivesse magából. Ilyen légkörben a „fantomhatás” fokozatosan halványul. A beteg úgy érezheti, hogy nem ő az analízis alanya, az analitikus konstrukciók az analízis alatt nem közvetlenül a beteg lelki szerkezetével függenek össze. Az analitikus már nem maradhat a megszokott freudi értelmezési keretben, mert - mint ahogy írják - „...az egyik nemzedék hangjait kell meghallania a másik tudattalanjának vizsgálatakor”. (Rand, 1987, 1998b) A fantom, pl. egy deportált felmenővel történő terhes identifikáció időn és téren kívül konzerválódik a személy lelki struktúráiban, de nem szervesen kapcsolódik az egyén lelki életéhez. Idegenként bolyong a másikon érthetetlen tüneteket okozva. (Ritter, 2001)

Feldolgozása, vagy inkább kezelése, elviselése valamilyen szinten önmagától is megtörténhet, és valamilyen szublimációt feltételezhet, ha a fantomszavak libidóval való feltöltését követően ezek meghatározzák valaki hobbiját vagy szabadidős tevékenységét, vagy akár hivatását.

Tanítványai szerint Török Mária maximálisan megfelelt ennek a másfajta viszonyulásának terápiái során: soha nem rejtőzött maszk mögé analitikusi munkája során, az analitikus-páciens kapcsolatát mindig a figyelmesség és az őszinteség jellemezte, közel kerülve így az igazi belső meghallásokhoz. A francia tanítványok ezt egy Ferenczitől eredő magyar karakterisztikumnak tartják. A gyógyítási mód azonban nem csak stílus kérdése: a generációkon átívelő trauma koncepciója a realitás topikájából, a fantázia/realitás viszonyából, és az introjekció/inkorporáció

viszonyából új perspektívákat nyit az analitikus számára. „Mindez a diskurzusok többrétűségébe vezet minket a pácienseket hallgatva: ki beszél? kinek a hangja ez most, és kinek címezi?” (Rouchy, 2001, 126.o.) Mivel a fantomot sok esetben a szavak táplálják, ez ráirányítja a figyelmet az analízis további nehézségeire: egy fel nem ismert fantom az analitikus terápia során annak esetleges megerősödését vonhatja maga után. A fantom ráadásul véleményem szerint igyekszik az uralkodása alatt lévő alanyból kiváltani azt a viselkedést, hogy ezeket a szavakat meg is kapja a másiktól. Ábrahám Miklós és Török Mária a fantomelméletben különösen a családi tudattalan feltárásának törvényszerűségeit kutatta. Kiterjesztését a tanítványok végezték el a családtörténeten túl az egész társadalomra. Meglátásuk szerint ennek segítségével új perspektívában szemlélhetjük az így fellelhető politikai ideológiák, vagy kulturális minták fennmaradását is (Ritter, 2001).*

Fabio Landa, egyik tanítványuk szerint Ábrahám és Török személyes élettörténetében is megtapasztalta a fantomok működését; a halálról és életről, gyászról és sírásról tudott személyes tapasztalataik nem maradhattak örökre süketnémán a lelkükben, és ha kimondatlanul is, de folyamatosan benne voltak munkásságukban (idézi Sylwan, 2001). A ma élő francia analitikusok szerint Auschwitz, a Shoah kettéosztja a pszichoanalízis történetét, a benne foglalt elméleteket, az emberek problémáit és a terápiás megfontolásokat, melyek ezekre születnek. A történelem ezen sötét korszakát már nem lehet csupán a Freud által elgondoltakkal magyarázni. Freud, Ferenczi, Bálint, a „budapesti iskola” elméletei megnyitották az utat Ábrahám és Török számára, hogy mindezeket továbbgondolva megalkossák a gyászról és a gyászbetegségről, inkorporációról és introjekcióról, szégyenről és titokról, a kriptáról és a fantomról írott munkáikat. Egyszerre leszűkítetten, a család felől, és kitágítottan, a minden emberben meglévő pszichés öröklődés lehetősége felől közelítettek a generációkon át öröklődő trauma felé.

Ábrahám és Török határozottan javasolta a neurózis etiológiájának sürgető megváltoztatását, és az elméleteikből következő terápiás változtatásokat. Mindez új birodalmat nyitott a társadalmi keretben gondolkodó analitikusok számára: a

* A fantomok újra- megjelenését látta Ábrahám például a neonáci mozgalmak feléledésében is.

társadalmi változások és a globalizáció következtében „a mai kor analitikusa egyre nagyobb számban találkozik nárcisztikus vagy borderline patológiával, gyászbetegséggel, erőszakból vagy a generációk által átadott pszichés problémákból eredő zavarokkal. „Egyre inkább azzal szembesül, hogy a traumatikus tapasztalatok nem csak az egyén élettörténetéből eredhetnek, de integrált részei lehetnek a kollektív történelemnek is, a traumatikus emlékek rekonstrukciója pedig egyben a történelmi igazság magját is érintik.” (Wilgowitz, 2001, 102.o.)

Mindezek fényében más megvilágítást kap a Freud – Ferenczi nézeteltérés is. Bálint Mihály szerint az analitikus közösségre nézve valóságos trauma volt Freud és Ferenczi közötti nézeteltérés: ezt olyan fájdalmasnak tartotta, amelyet háritás és csend követett.

Ugyanezt a kérdést feszegette Török Mária és Rand Miklós is a *Questions for Freud: The Secret History of Psychoanalysis (Kérdések Freudnak: A pszichoanalízis titkos története)* című könyvében.

Véleményük szerint az analitikus mozgalom története tele van elhallgatásokkal. A könyvben ezt próbálták megfejteni. Visszatértek a freudi elmélet és gyakorlat közötti eltérésekre és az ezekből következő problémákra.

Freudnál a történet és az elmélet szoros összefüggésben maradt egymással – a történet titkokkal, elhallgatásokkal és kirekesztésekkel van tele.

Kérdéseik:

1. Miért érvényesül a cenzúra a pszichoanalízis anyagain?
2. Miért van az, hogy noha az analitikus terápia a cenzúra lebontását szorgalmazza, ugyanez az intézményes történetben egyáltalán nem érvényesül?

A válasz a fantomelméletben található. A cenzúra folyamatos jelenléte az analitikus mozgalomban Török szerint Freud egy családi titkának elhallgatása miatt volt.

A Freud - Ferenczi vitára és annak hatására alkalmazva a fantomelméletet felállítható az a párhuzam, miszerint Ferenczi is egy „pszichikus sírboltba” került

halála után. Freuddal való nézeteltérései és elhidegülése, valamint az újításaival szembeni ellenérzések az akkori analitikus mozgalomban azt eredményezték, hogy évtizedekig az el-hallgatás övezte. A következő analitikus generációk már mint fantomot kezelték őt: az analitikusok második és harmadik generációja az intézményes kirekesztésnek köszönhetően a tudattalan vagy tudatos elvárásokat követve nem foglalkoztak Ferenczi gondolataival. A páciensek személyiségstruktúráinak változása, a mozgalom történeti ismeretének behatóbb igénye azonban ismét aktuálissá tette Ferenczi gondolatait. Ezzel együtt nem csak elméletei, de az analízis iránti attitűdje is ismét előtérbe került. Egyre több analitikus fogalmazza meg igényét az elhallgatott történeti elemek megismerésére, a cenzúra felhagyására az analízis ügyének alakulásában. A feltárt kripták, melyek végigkísérték analitikusok generációit, pszichikus fantomként kísértve őket, a hallgatás megtörése, az elhallgatott múlt feltárása az analízis ügyének megújulását eredményezheti. Ennek egyik fontos kezdeményezője, a megtisztulás bátorítója volt az Ábrahám - Török házaspár.

III.8. La mère perdue [az elvesztett anya] – a fantomelmélet filogenetikus kiterjesztése

A tapasztalatok génekbe történő transzmissziójának elmélete eldöntése nélkül – melyet Freud vallott magáénak - Ábrahám és Török elmélete egy másik magyarázó elvet is implicál. A fantomelméletet végigtekintve felmerült bennem a kérdés, nem járul-e hozzá a filogenetikus fejlődéshez a traumák örökítődése? Ésszerű lenne megvizsgálni, milyen hatása volt-van hosszú távon az először kriptaként majd fantomként generációkon át kísértő traumáknak a lelki szerkezet alakulására. A lelki szerkezetben idegen testként bolyongó, más részével kapcsolatban nem álló, az előző generációk valamelyikéből érkező kísértet hatásában biztos változást idéz elő az „egész” (pszichés struktúra) dinamikájában.*

* A kripa vs. fantom leírása és dinamikája a lelki szerkezeten belül nagyon emlékeztet engem a csillagászatban akkoriban kurrens témának számító fekete lyuk jelenséghez, amely szintén a világűr más részével kapcsolatban nem álló, ám arra tömegvonzásánál fogva (mindent magába szív, még a

Hermann elmélete a megkapaszkodás ösztönéről szól, amely az embereknél is veleszületett a majmokhoz hasonlóan. Ellentétben a majmokkal, az emberekben ez az ösztön eleve kielégületlenségre van utalva. Az ember a törzsfajlás során elvesztette a megkapaszkodást szolgáló szerveit, elszórtelenedett és kezei sem alkalmasak a kapaszkodásra. A kielégületlen ösztön kitérők útján keres magának pótkielégüléseket. Hermann részletesen taglalta ezeket a ma is megfigyelhető megnyilvánulásokat, amelyek az elfojtott ösztönkielégülését szolgálják. Eleve ösztönpárról beszélt, hiszen a megkapaszkodás ösztönét a keresési ösztönnel állította párba, amely a megkapaszkodás elhárításaként szerepel elméletében. Hermann könyvében végigkísérte a megkapaszkodás ösztönének megjelenési formáit az ontogenezis során, mind a kóros, mind az egészséges vagy szublimált formáiban, ugyanúgy a gyerekeknél, mint a felnőtteknél. Bár fontos lenne, jelen dolgozatban nem vállalkozhatok Hermann elméletének részletes tagolására, csak Ábrahám fantomelméletének fókuszából szemlélem Hermann elméletének tartalmát.

Hermann először 1943-ban publikálta művét. Ezt az időszakot itt is a „nagy hallgatás” követte, a háborút követően sokáig nem jelenhetett meg fő műve. Csak 1984-ben változott meg oly mértékben a politikai helyzet, hogy ismét hozzáférhetővé vált – immár kibővített formában – *Az ember ősi ösztönei*.

Franciaországban azonban előbb felfigyeltek munkásságára. Műve 1972-ben jelent meg, Ábrahám írta hozzá az előszót*, ugyanúgy, mint a tíz évvel korábbi Ferenczi kötethez, a *Thalassához*. Az utóbbiban válaszol a felmerülő kérdésekre a fantomelmélet filogenetikus kiterjesztéséről. Ekkor már – halála előtt három évvel – Ábrahám kiérlelt elméletekkel rendelkezett az intrapszichikus sírboltról, és a fantomelmélet is megszületőben volt. Ebben a tanulmányában a magyar analitikus művének méltatása mellett kísérletet tett arra, hogy a fantomelméletet kiterjessze az

fényt is...) erősen ható dolog. Érzésem szerint biztosan hatottak a kor természettudományos felfedezései („diskurzusai”) is a kripta/fantomelmélet kidolgozására.

* *Az ember ősi ösztönei* című kötet 1984-es kiadásának előszavában V. Binét Ágnes idéz Ábrahám előszavából, és azt állítja, hogy Fónagy Iván - aki mint már szó volt róla, 1967-ben emigrált Magyarországról – hívta fel a figyelmet e mű fontosságára, amelynek kiadását aztán az Ábrahám – Török házaspárral együtt szorgalmazta.

egész emberi fajra. A kísérlet véleményem szerint jól sikerült, és Hermann elmélete sok ponton gazdagodott, árnyaltabb lett általa. Néhány figyelemreméltó gondolatát érdemes felsorakoztatni annál is inkább, mert ez a műve sem jelent még meg magyar nyelven, pedig segítségével a magyar analitikusok is továbbgondolhatnák egyik legfontosabb mesterük hagyatékát.

Ábrahám egyetértett Hermann gondolatával, mikor párhuzamot vont az emberszabásúak és az ember ösztönei között. Véleményük szerint az emberek számára az „anya korszaka” örökre elveszett, mely – ahogy azt már Ábrahám tette hozzá - az anya utáni vágy formájában az anya-gyerek duáluniójának barlangjába inkorporálódott. Az „anyai fény” elfojtása átadta helyét a különböző szimbolikus, rituális tevékenységeknek és produktumoknak.

A filogenetikus változás megértéséhez Ábrahám meglátása szerint két fontos konstrukció áttekintésére van szükség;

- a melankolikus inkorporáció

- és az ennek következtében felálló állapot öngyógyításának megvizsgálására az elfojtott tartalom szimbolikus ábrázolása által.

Az ösztönfrusztráció szolgál a humán kreatúra archaikus modelljéül, amennyiben a frusztráció áttevéődik a következő generációra filogenetikusan. Ennek megjelenésétől kezdve – épp ellenkezőleg, mint ahogy azt a majmokról megfigyelték, akik teljes természetességgel válnak le anyjukról – az embergyerekeknek, akiknek a megkapaszkodási ösztöne már veleszületetten gátlás alatt van, ezen megkapaszkodási képtelenségüket csak fájdalmasan képesek megélni. Fájdalmukat egy külső személyre vetítik, amit aztán felettes-énként reinteriorizálnak. Az anyába történő megkapaszkodás vágya lesz – a felettes-én pressziója alatt – száműzve a személyiség egy elszeparált részébe az ösztön-éne belül. Az emberré válás folyamatában az anya iránti vágy tehát Ábrahám szerint az intrapszichikus sírbolt tartalma a hozzá tartozó egyéb affektusokkal. Az én csak extrém helyzetben nyúl az elzárt kripta tartalmához és mutatja meg azt.

Mivel a hasadás - amely az ösztönfrusztráció következtében előállt a pszichés struktúrában, és amely a fejlődés előmozdítását szolgálta - megtörtént, ezzel az anya-

gyerek duálunió is felbomlott, a személy a külvilág kapcsolatai felé fordult, amelyek egyszerre ígérték és azóta is ígérik de tiltják is a megkapaszkodást.* A kettős egység (duálunió) kapcsolatnak kettős szükséglete van már. Egyrészt az a kívánság, hogy a másik legyen az oltalmazó, a gyám, de ugyanakkor vágyjon is a megkapaszkodásra. „A kettős egység nem más, mint a komplementaritás utópiája. Ez a kapcsolat csak a két fél „csonkjának” (elvesztett végtagjának) ünnepe lehet, és megérthetjük, hogy egy ilyen realitás, szemben egy ilyen nosztalgiával csak keserű csalódást eredményezhet” (Ábrahám, 1972, 38.o.).

Hermann a projekció archaikus modelljét az anyai ösztön reciprok empátiájaként képzelte el, ahogy azt az emberszabásúaknál megfigyelte. A duális egység keretében ez az empátia a közlekedőedények elvén működik: Ábrahám szerint az ösztönkapcsolat egyensúlya az egyenértékű ösztönök reciprok projekciójának köszönhetően tartható fent. Az embereknél egy ilyen szimbiotikus kapcsolat nem lenne képes a létezésre, márcsak a veleszületett gátlások okán sem, amelyek mindkét fél megkapaszkodási ösztöneit legátolják. Épp ezért nem lehet, csak egy többé-kevésbé sikeres helyettesítésről beszélni.

A projekció fogalma központi szerepet játszik Freudnál, Ferenczinél és Hermannál, a külvilág felépítése során. A három szerző megegyezik abban, hogy a projekció az ösztönfrusztrációk hatásánál lép közbe, de míg az első kettő szerző a külvilágot a saját test projekciójából deriválja, addig Hermann originalitása abban áll (bizonyos tekintetben ebben osztozik Kleinnel), hogy úgy képzelte el, mint az anyai test helyettesítőjét, amiben ő hiányt szenved. Hermann szerint tehát az emberek nem egy spekulatív, hanem egy komplementer (egymást kiegészítő) kapcsolatban vannak a világgal. (Ábrahám, 1972).

Ábrahám egy 1975-ös jegyzetében - melyet csak 2002-ben tett közzé hasonló kiadatlan írásokkal Rand Miklós – a duálunió és a nyelv kapcsolatáról értekezett.

* Julia Kristeva, aki lacani alapokon építi fel gondolatrendszerét, *Az anyaságról* című dolgozatában szintén azt írja, hogy <az asszony alany...elsősorban is szűrő; olyan találkozási hely, olyan küszöb, ahol megütközik egymással „természet” és „kultúra”.> (Kristeva, 1997).

Véleménye szerint az anyai beszéd alkotóerővel bír a gyerek számára. Magába foglalja mindazt, amit az anya kimond és azt is, amit nem, vagyis a kimondott szavakban benne vannak a kimondatlanok is. Ezekből tevődik össze a gyermek tudattalanja. Úgy is lehetne mondani, hogy az anya és tágabban a család egy „befolyásolás gép” [une machine á influence]. Amennyiben a kimondott és a ki nem mondott szavak megegyeznek, vagyis a családi tudattalan mindezzel megegyezik, a nyelv a szeparáció eszközévé válik (a leválást segíti). Ha azonban titok, kripta vagy fantom feszíti a szülők pszichés struktúráit, a családi szavak megakadályozzák a gyereket abban, hogy a külvilág, a szociális csoportok felé orientálódjék. A szavak legyőzhetetlen törést jelentenek a gyerek számára a szülőkép kialakításában. A szavak normális esetben felszabadítják a gyereket a függőségből, a duális egységből, amelyben az anyával él, ezért objektív, sőt szociális jelentőségük van, amelyek megengedik a gyermeknek, hogy általuk leváljanak anyjukról. Így tehát a beszéddel először az anya közvetíti pszichikus készülékét a gyerek felé, de ugyanezzel lehetőséget is teremt az elszakadásra (Ábrahám, 1975).

Összegezve elmondható, hogy az emberré válás eredete kettős követelményen nyugszik; egyrészt az anyába történő megkapaszkodás megszakadásának archaikus traumáján, másrészt ennek inkorporációján, a megkapaszkodás képtelenségének nemzedékről nemzedékre történő ismétlésén. Ez tehát a trauma inkorporációja, amely a psziché két inkompatibilis részé történő megosztásáért felelős:

- egy elfojtott rész, amely a megkapaszkodót és annak tárgyát, az anyaimágót tartalmazza,

- egy manifeszt (felszínen lévő) rész, amely aktívan keres, hogy reprodukálja az elszakadás traumáját (az elfojtott visszatérése).

Ábrahám szerint ugyanakkor védelmező szerepet is ellát ez a fajta topológia a genetikai szülők felé, hiszen a megkapaszkodni vágyó agresszív gyermek annak tiltása miatt nem érheti el a tudattalanul vágyott szexuális aktus beteljesülését. Ebből a szemszögből vizsgálva a szexuális erőszak hatásait, ez a cselekedet az erőszakot elszenvedett gyerekek kettős frusztrációt jelent: a megkapaszkodás tiltásának feladását, párhuzamosan azzal a fordított helyzettel, hogy ez a megkapaszkodás

tárgya számára (aki jelen esetben az erőszaktevő) támaszként való szolgálatot is jelent, ami itt a szerepek megcserélése (Ábrahám, 1972).*

A duális egység filogenetikus értelmében örökre elveszett, ontogenetikus ételemben azonban kétségtelenül létezik egy reális duális kapcsolat az anya és a gyermek között, melyet az analitikusok „szimbiózisnak” vagy „fúzióknak” neveznek. Hermann, majd Ábrahám originalitása azonban abban áll, hogy felismerték: az anya nincs „ellátva” anyai ösztönrel, amely természetes módon, „automatikusan” kielégíti a gyermek minden szükségletét.** Az ő primitív (alapvető, kezdetleges) szinten lévő kettősük, duáluniójuk a közlekedőedények mintájára működik, és elsősorban a *gyermek* ősi ösztönén alapszik, vagyis a megkapaszkodás kielégíthetetlen vágyán, másodsorban pedig az anya eredeti ősi ösztönének visszacsengésén az empátiás identifikáció segítségével. Az ő szimbiózisuk esetleges és időben korlátos. A gyermeknevelés az anyától való leválás és a társadalmi beilleszkedés megtanításáról szól, de ezzel egyidőben az anyát is megakadályozza abban, hogy gyermekükbe kapaszkodjanak. Szokványos körülmények között ez magyarázza a „közös neurózis” örökítődségét az emberiségben, mindazon változatokkal, amelyeket az egyes családok vagy egyének adnak hozzá (Nachin, 2001).

Ábrahám Hermann Imre könyvéhez írt előszavának részletei és ezek interpretációja jól mutatták, milyen gazdag anyagot szolgáltat az intrapszichikus kripta- és fantomelmélet alkalmazása a filogenetikus fejlődésre, az emberei faj

* Kristeva ugyanerről így ír szintén *Az anyaságról* című esszéjében: „Az elemző diskurzus is ezt igazolja: az anyaság iránti vágy óhatatlanul olyan vágy, amely az apától (a saját apától) fogant gyermekre irányul; így az apa gyakorta beolvad magába a babába, és helyébe az értékét veszített férfi lép, akitől csak annyit követelnek, hogy töltsen be a fajfenntartó vágyat eredeztető és legitimáló funkcióját. Csak ezen képzeteszerű nászok révén valósul meg a lánygyermek incesztusa apjával, hogy létrehozza magát a gyermeket: túlságosan távoli incesztus ez, amely csak azokat juttatja el a megnyugváshoz, akik erősen tapadnak a szimbolikus apa-tengelyhez. Enélkül ugyanis, mihelyt a tárgy megteremtődött, a gyümölcs levált, a ceremónia minden hatását elveszti, feltéve, hogy nem kezdődik újra, végeérhetetlenül.” (Kristeva, 1997.)

** Az anyai ösztön megkérdőjelezését feszegeti kultúrtörténeti szemszögből Elisabeth Badinter *A szerető anya* című könyvében, amelyben a francia kultúrtörténet elemzése alapján jut erre a megállapításra. Csokonai Kiadó. 1999.

kialakulására és a megkapaszkodási ösztön továbbgondolására. Hermann Imre gondolatai korszakalkotók voltak, ahogy Ábrahám is méltatta. Ő egyenes párhuzamot vont az emberszabásúak és az ember ösztönei között. A fantomelmélet birtokában azonban véleményem szerint „adta magát” a felismerés Ábrahám számára, hogy részletesebben elemezze végig az emberré válás aktusát és pszichés gyökereit, immár szintetizálva a megkapaszkodás ösztönelméletét az öröklődő trauma elméletével. E szerint az elmélet szerint a megkapaszkodás ösztönének frusztrációja (emléke és ennek vágya) pszichikus kriptába záródott, amely azóta is fantomként kísért a következő generációkban. A humán duális egység nem vonható párhuzamba az emberszabásúak megkapaszkodási ösztönével, mert bár az eredet nem kétséges, az emberek esetében ez már csak lenyomata az eredetileg meglévő ősi ösztönöknek. A duális egység megszakadása annak traumatikus volta ellenére az emberré válást segítette, annak inkorporációján majd fantomként való megjelenésén keresztül az ezt követő generációkban.

Az előszó jelentőségét bizonyítja, hogy egy másik előszóban, Ábrahám és Török, Freud Farkasember esetéről írott könyvének előszavában Jacques Derrida is visszatért rá. Derrida szerint Ábrahám Hermann költeményéből egy másik költeményt írt. Ábrahám írásának eszerint két olvasata lehetséges: egyrészt egy fiktív monológ, egy tulajdonképpen vers, amely elmeséli a legelső eseményt, ami bármilyen utópisztikus, lehet, hogy megtörtént... egy megsejtett verse annak, amely megtörtént anélkül, hogy megtörtént volna. Ehhez a furcsa emlékezéshez csak egy költői narráció illik, egy arche-pszichoanalízis. Olyan fantasztikus, mint egy tündérmese, de egyben olyan szigorú és következetes, mint a matematika. A szigorú elemzés pedig az analitikus interperetáció olvasata (Derrida, 1976).

Összegzés

Tézisemben két olyan magyar származású analitikust - Török Máriát és Ábrahám Miklóst - választottam ki, akik főként Ferenczit, és rajta keresztül a magyar analitikus iskolát tartották követendőnek. Az ő szerteágazó gondolatrendszerükből is azt a vonalat vizsgáltam meg, amely hozzám a legközelebb áll; a terápiás vonulatot és a hozzá leginkább kötődő elméleti holdudvart.

A különböző kontextusok teljes feltéréséhez visszanyúltam egészen a magyar analízis eredetéhez majd hőskorához, mélyebben elemezve azokat a karakterisztikumokat, amelyek azóta is gyűrűznek a mai iskolák analitikusai között. Közelítve szűkebben vett témámhoz a következő szakaszban a francia analitikus iskolák szerkezetét vizsgáltam a kialakulásuktól a mai összetételig, mindenhol kiemelve azokat a pontokat, amelyekre hatással voltak a magyar analitikusok. Elemzéseimben külön hangsúlyt fektettem arra, hogy ne csak a magyar iskolákhoz való kapcsolódási pontokat, hanem a francia iskolák egyáshoz való elméleti és gyakorlati viszonyát is végiggondoljam, ezzel jobban eligazodva a nagyszámú francia analitikus iskola között. A környezet többszemponú bemutatásának az volt a célja, hogy az Ábrahám Miklós és Török Mária által kidolgozott kripta- és transzgenerációs fantom-elméletek eredete, orígonalitása és közös gyökerei teljesen érthetőkké váljanak.

Végigkövetve ezt a közel százévnnyi történetet, a téma szempontjából a következő biztos elméleti sarokpontok emelkednek ki:

- az elsődleges nárcizmus helyett* a primitív tárgyszeretet létezésének feltételezése, amely nem kötődik semmilyen erogén területhez, így az

* Főként a tárgykapcsolat elméletek elterjedésével ma már egyre inkább elvetik az elsődleges nárcizmus feltételezését. Ettől eltérően vélekedik munkáiban *Kristeva*, aki Freud majd Lacan nyomán tovább mélyítette az elsődleges nárcizmus fogalmát, amelyet *Histoires d'amour* című könyvében fejtett ki részletesen. Ebben feltételez egy elsődleges szelfstruktúrát, egy primér nárcisztikus identitást, amely a szelf legmélyebb rétege, szó és nyelv előtti, de amely „döntően ökonómiai viszonyban felépülő, folyamatosan átalakuló, mégis állandóan strukturálódó kapcsolatokból áll” (Bókay, 2005). Bár Kristeva primér nárcizmusról beszél, ugyanakkor már feltételez benne egy kapcsolati struktúrát is.

ontogenezisben különbséget kell tenni az ösztöncélok fejlődése és a tárgyakhoz való ösztönös viszonyulások fejlődése között. Ez a kapcsolatokban gondolkodó analízist eredményezte.

- Mindehhez a biológiai alaptól kiindulva „az anya-gyerek ösztönös kölcsönös függősége” társul, ahol a hangsúly a *kölcsönösségen* van, tehát nem egyoldalú, ahogy az elsődleges nárcizmusnál eddig feltételezték.

- Ebből következően a gyerek szerepéről való gondolkodás is megváltozott, vagyis nem passzív befogadóként, hanem a kapcsolat aktív részeseként való figyelembe vétele történt meg.

- Az ontogenetikus fejlődéstani modell filogenezissel történő párhuzamba állítása, amely Ferenczi Thalassájával kezdődött.

- A terápiás vonatkozások, amelyek szintén Ferenczire vezethetők vissza.

Ábrahám és Török a fent említett pontokon biztosan kapcsolódik a „magyar hagyományok” szövegéhez. Az anya-gyerek duális egység párhuzamba állítható Ábrahám, Hermann megkapaszkodási ösztönét továbbgondoló írásával, ahol az anya-gyerek kettős egység libidóháztartását a közlekedőedények mintájára képzelte el.* Az eredeti gondolatot Ábrahám saját rendszerére alkalmazta és úgy gondolta, hogy az emberré válás eredete az anyába történő megkapaszkodás megszakadásának archaikus traumájára, és ennek inkorporációjára, majd a megkapaszkodás képtelenségének nemzedékről-nemzedékre történő ismétlésére vezethető vissza. A megkapaszkodás ösztönének frusztrációja [emléke és ennek vágya] pszichikus kriptába záródott, amely azóta is fantomként kísért a soron következő generációkban. A párhuzam szembeötlő, de a forrás(ok) nem voltak egyértelműen kinyilatkoztatva Ábrahámnál. Bár hozzáteszem, hogy ahogy Bálint is kifejtette '37-es cikkében, a „budapesti iskola” három tagja (Bálint Alice, Hermann és ő) egymástól függetlenül jutott ugyanarra a következtetésre.

Az a gondolatuk is közös a „budapesti iskola” által vallott nézettel, hogy a

* Itt emlékeztetnék Bálint Alice gondolatára az anya-gyerek kapcsolatról, amely véleménye szerint libidinálisan egyenértékű, vagyis az anya libidinálisan ugyanannyit ad és kap, az átfolyás tehát kétirányú.

korai tárgyszeretés nem kötődik semmilyen erogén területhez, vagyis az elsődleges tárgyszeretést független a szexualitástól. A személyiségfejlődés ilyen irányú elképzelése vezetett az Ödipusz-komplexus, a péniszirigység, vagy a kasztrációs komplexus tagadásához. Lacan is ehhez kapcsolható azon gondolatával, hogy a neurotikus patológia inkább a primer szeretet elvesztése miatti csalódás, és nem feltétlenül ösztönprobléma vagy trauma következménye. A tünetek tehát nem ösztönkonfliktusok eredményei, hanem az „adott szó be nem tartásának következményei”.

Ábrahám és Török a személyiségfejlődést az introjekció folyamatának segítségével képzelte el. Az introjekció fogalmát köztudottan Ferenczi elképzeléséből vették át, melyet Husserl tudatról vallott nézeteivel integrálva fejlesztettek tovább egy sokkal kidolgozottabb és a személyiségfejlődésben jobban elhelyezett elméletté. Úgy képelték, hogy ez áll a középpontban a világról alkotott tapasztalatok személyiségbe történő integrációjakor. Az introjekció zavara miatt jelennek meg a neurotikus tünetek. Magát a folyamatot az inkorporáció váltja fel, amely a történések és tárgyak feldolgozatlan bekebelezését jelenti. Az ily módon elzárt traumák emlékei egy kriptában lesznek eltemetve, kívül téren és időn, hozzáférhetetlenül. A kripta azonban hatását érezteti, főként az álmokban, de más tünetekben is megnyilvánulhat.* Az introjekció-inkorporáció központba állítása következtében a neurózis sem az inceszt hívás rossz kezeléséből, hanem a szülők gátolt önteremtési folyamataiból eredeztethető (amelyet átad és közvetít a gyerek felé).

A kripta hasonlat – ahogy Ábrahám és Török is utal rá – már Freudnál is felmerült a *Gyász és melankólia* című írásában. Ebben az írásában Freud a gyásznak azt a típusát taglalja, amikor az eredetileg az elvesztett tárgyba kihelyezett libidó nem

* Az *enkapszuláció* más iskolák által használt analitikus fogalma „kísértetiesen” hasonlít a kripta jelenségre. Ilyenkor a fenyegető esemény hatására az én egyes részei betokozódnak. Az én, hogy megvédje magát a megsemmisítés veszélyétől, a traumatikus élményt kapszulába zárja, és mint életidegen testet viseli magában. A betokozódott traumatikus esemény (a kapszula) bizonyos hatásokra ugyanúgy felnyílhat, és a személyiség szétesésével járhat. A kapszulába zárt esemény egy múltbeli történést rejt el, a jövő fenyegetettségét vetíti előre. (Bakó, 1999). Az enkapszuláció

válík le az elvesztett tárgyról, hogy máshová helyeződjék ki idővel, hanem az énbe húzódik vissza, vagyis a személy magába olvasztja, „introjektálja” a tárgyat, és ezzel mintegy életben tartja azt. Ábrahám és Török ezt a folyamatot az inkorporációval jelölte.

A kripta és fantom elmélet hozadéka széles spektrumú. Mint dolgozatomban kimutattam, segítségével érthetőbbé és elemezhetőbbé válnak a filogenetikus fejlődés egyes fázisai, a különböző társadalmi traumák, de mint az esetelemzésből kitűnik, más neurotikus tünetek is átértelmezhetőek általa. Az egyes esetek megértésénél nagy lehetőség rejlik ebben a látásmódban, hiszen segítségével már nem szükséges a megrögzött sémák szerint szemlélni és értelmezni a másokban zajló folyamatokat. Ez az eredeti, rugalmas látásmód, ha nem is minden elemében érthető vagy egyetértendő, mégis azt példázza, hogy az analitikus megértés szövedéke még rejteget új dimenziókat. A történet olvasat-lehetőségei végtelenek, és nem merülhetnek ki bejáratott klisékben. A társadalmi változások pedig a szakembereket is ezek új látásmódjára kell, hogy ösztönözze.

Ugyanakkor az Ábrahám-Török terápiához kapcsolódó elméletrendszer néhol érzésem szerint még kidolgozásra szorul. A kripta keletkezésének leírása egyes utalásokból következően nem teljesen világos; tartalma a szerzők szerint mindig libidinális eredetű, amely a haldokló mellett átélt szexuális izgalomból, orgazmusból táplálkozik. Ennek ugyanakkor ellentmond számos más utalás, például Ábrahám *Az ember ősi ösztönei*hez írt előszava, ahol a megkapaszkodás ösztönének frusztrációja és egyidejű vágya egy kriptába záródott, amely nemzedékről-nemzedékre öröklődik. A szégyenletes libidinális titok számomra eléggé leszűkíti a kripta keletkezésének lehetőségét, holott később, a fantomelméletnél már az értelmének kiszélesítését vélem felfedezni akkor, mikor a kripta következő generációban már mint fantom jelenik meg. A fantom előfordulása és jelentése viszont sokkal szélesebb körben értendő írásaikban, melyek társadalmi vetülete nagy jelentőséget kap. A kérdés azonban felvetődik bennem, hogy a nem libidinális, de feldolgozhatatlan titkok (mint

fogalmával Ábraháméhoz képest más iskolák évtizedekkel később kezdtek el operálni.

a társadalmi traumák) vajon hogyan aposztrofálódnak az elszennvedők generációiban? Ezek a kripták/fantomok miben különböznek a szexualitással összefüggő traumáktól?

Az az axióma azonban valószínűleg megállja a helyét, miszerint minden kripta fantommá válik a következő generációban, de nem minden fantom a kriptából lesz.

A traumára a személyiség a kripta/fantom elmélet szerint is hasadással reagál, hiszen mindkettő idegen része marad a pszichének. Más hangsúllyal, de ugyanez a gondolata Ferenczinek, Bálintnak, sőt a tárgykapcsolatelméletek képviselőinek is. A hasadás a személyiség védelmét szolgálja, hiszen a lehasított részen kívül a személyiség többi területe tovább funkcionálhat. A különböző elhárítómechanizmusok pontos leírása Ferenczi korában még nem történt meg, csak kutatások és tapasztalatgyűjtés folyt a negatív terápiás reakciók kezeléséről, ahogy azt Ferenczi elkezdte.

Ferenczi, késői korszakában, majd Bálint is azt vallotta, hogy ugyanúgy, ahogy a korai tárgykapcsolatban, a terápiában is a másiknak (analitikusnak, anyának) biztonságot, szeretetet és gondoskodást kell adnia, a terápiában a beteget a trauma szintjéig kell kísérenie a regresszió útján az újrakezdés lehetőségéhez. Ábrahám és főleg Török ugyanerre a megállapításra jutott a kripta/fantom analízise során. Ők úgy fogalmaztak, hogy a páciens partnernek kell tekinteni, akivel összefogva lehetséges a benne lévő fantom kiűzése. Egyébként is úgy tartották, hogy Freud elmélete és gyakorlati praxisa között szakadék tátong, és a terápiák túlságosan az elméleti konstrukciók kiszolgálói.* Ezért erről az oldalról is megtámogatva eleve elvetették azokat az univerzálisnak mondott elméleteket, amelyek félrevihették véleményük szerint az analitikus megértést, mint a halálösztönt, a péniszirigységet, az Ödipusz-komplexust...

* Az analitikus elmélet és gyakorlat közötti diszharmoniót, és a praxis megújításának szükségességét más szakemberek is ugyanígy szükségesnek tartják, közöttük pl. Peter Fonagy, a jelenleg nagyon sikeres kötődésemélet kutató, aki a problémát abban látja, hogy míg a pszichoanalitikus elmélet a kezdetek óta teljesen átalakult, a gyakorlat még mindig a száz évvel ezelőtti elemeket alkalmazza. (El kell szakadni a díványtól. *Thalassa*, 2003/2-3. 107- 122.o.)

Nem csak a kripta keletkezése bizonytalan egyes pontokon, de az sem világos, hogy a fantom milyen mértékben befolyásolja személyiségfejlődésünket és kulturális változásainkat. Ha az egyedfejlődést tekintjük a hermanni majd ábrahámi értelemben, kérdés, vajon engedik-e a megkapaszkodást a „kripta-szülők”? És a fantom-szülők? Szerintem egyik sem, mert a kripta-szülő a kriptaajtó őrzésével, a fantom-szülő pedig a fantom kergetésével van elfoglalva. Vajon nem szükségszerűek-e ezek a „megkapaszkodás gátlások” az ember emberré válásához, hogy személyisége az „önmagába kapaszkodás” képességét el tudja sajátítani? Mik azok az univerzális kezelési elvek, amelyeket a psziché kifejlesztett magában az ösztönfrusztrációk transzgenerációkon átívelő ismétlődésére? Hogyan építette be személyiségébe ezeket a hatásokat, és hogy fordul az elő, hogy a megszámlálhatatlanul sok társadalmi- és szexuális visszaélések nem válnak „ismerőssé” a lélek számára? A fantomok milyen mértékben irányítják társadalmi, kulturális és egyéni életünket? Van-e a fantomok hatásán kívüli élet? A sok fantommal teli világ mekkora teret enged a szabadságnak, vagy a „fantom telítettség” determinálja a lelki és kulturális öröklődést egyaránt, és felelős a civilizáció keletkezéséért?

A kérdésekre adandó válaszok kidolgozásra várnak. Az elmélet „validitása” azonban egy más kutatási irány eredményeiből is megvizsgálható. Az összegzés során érdemes néhány pillantást vetni Peter Fonagy és munkatársai elemzéseire, melyekben egyrészt aprólékos összehasonlítását adták a különböző pszichoanalitikus elméleteknek - Freud fejlődésmodelljétől kezdve a strukturális modellen át a különböző tárgykapcsolati elméletekig - a legmodernebb kognitív pszichológiai felfedezésekkel, fejlődési pszichopatológiával, másrészt mindezen széles spektrumú áttekintés birtokában megalkották saját „mentalizációs modelljüket” is. Fonagyék André Green elméletén kívül sajnos nem tértek ki más francia gondolatrendszer értékelésére, így Ábrahám és Török kripta/fantom elméletét csak az elemzett elméletek fényében tudom összehasonlítani. Ha Fonagy és Target könyve alapján kategorizálni kellene az Ábrahám-Török elméletrendszer, azt a *Brit Pszichoanalízis* „Független” Iskolájához érezném a legközelebb. A párhuzam szinte természetes

elméleteik, és eredőjük miatt is. Fonagy ezt a vonulatot (a kleini klasszikussal szemben) a tárgykapcsolat-elméletek „romantikus megközelítésének” nevezte, amely „talán Ferenczi munkásságából származtatható” (Fonagy-Target, 2005, 145.o.).* Ezen iskola fő képviselői voltak; Bálint, Winnicott, Fairbairn és Guntrip. A romantikus ág sokkal optimistább, az embert lehetőségekkel telinek tekinti, aki már születését követően készen áll sorsának beteljesítésére. Ugyanaz az optimizmus, mint Ferenczinél és Bálintnál az újrakezdésre vonatkozóan. És itt sincs már kinevezett mester, mint a „budapesti iskola” vagy a francia Quatrième Groupe esetében sem.

Ez a csoport tehát Ferenczi nyomán már nem fogadta el az elsődleges narcizmus fogalmát, és helyette kezdetektől a tárgykapcsolatra hívta fel a figyelmet. Míg Bálint (és Ferenczi) a csecsemőkort idillinek tartotta, Winnicott már nem. Szerinte az anya-gyerek kapcsolatnak csak „elég jónak” kell lennie, de a frusztrációk ösztönzik a fejlődést, és (bizonyos keretek között) szükségesek is hozzá. Három éves kortól a patogenezis klasszikus modellje következik, vagyis az ödipális szakasz már az ismert módon zajlik le. A Brit Független Iskola tehát főként a preödipális korszakkal foglalkozott. A korai trauma Fairbairn (1944) elképzelése szerint „lefagy” vagy lehasad az én központi részéről vagy működő szelfjéről. Ez – mint sokszor utaltam rá – Ferenczitől eredő elképzelés, és úgy látszik végig gyűrűzött a tárgykapcsolati iskolákon, de felhasználta Ábrahám és Török is. A preödipális kort követően azonban mint ismeretes, Ábrahámék már nem az ödipális vonalon haladtak tovább.

Bár az Ábrahám-Török elmélet összességében a brit pszichoanalízis Független Iskolájával társítható, de a kleiniánus tárgykapcsolati vonal egyes elemeivel is megegyezést mutat. Az intrapszichés nézőpont interperszonális síkra terelésén kívül (amely az összes tárgykapcsolati iskolára jellemző). A traumafelfogás is hasonló; abban már Ferenczi óta megegyeznek, hogy a korai trauma hatására az én fragmentálódása következik be, a traumatikus rész lehasítódik és elfojtásra kerül,

* Itt megjegyezném, hogy Fonagy munkáiban egyáltalán nem tulajdonít olyan nagy szerepet Ferenczi és követői hatásainak, mint ahogy azt a dolgozat első felében például Haynalnál bemutatam. A véleménykülönbség okait érdemes lenne egy külön tanulmányban átgondolni.

majd a kleini verzióban feldolgozatlansága miatt a projektív identifikáció elhárító mechanizmusával külső tárgyra vetül. Ábraháméknál a lehasadt rész kriptába kerül, ahol a megőrző elfojtás segítségével záródik el a psziché többi részétől, és csak bizonyos másodlagos traumák miatt aktiválódik. A kripta azonban mégsem marad teljesen „néma”, hiszen mint fantom a következő generációban hírt ad magáról. [Megjegyzem, ezen az elven nemcsak a következő generáció érintett, de a teljes környezet, amely érzi a kripta létezését és akár ez traumatizáló is lehet számára.]

Abban azonban mindenképpen különböznek elméleteik, hogy míg Klein Freud halálösztönét maradéktalanul elfogadja, és erre is építi elméletét, addig Ábrahám és Török ezt egyértelműen elveti. Míg Klein a korai elhárítómechanizmusnak a hasítást gondolja, addig Ábrahámék az introjekciót állították középpontba, bár nem tagadják a hasítás létét sem.

Ábrahámék fejlődés elmélete inkább „befogadó”, és az én építésére koncentrálnak, Kleinék azonban a „rossz” és feszültségkeltő tartalmak kivetítését hangsúlyozzák a projektív identifikációra és hasításra modelljükkel. A kleini fogalom-meghatározás egyébként már nem (csak) a védekező szerepet hangsúlyozza; „Bion rendkívüli felfedezése, hogy felismerte: a projektív identifikáció nem védekezés vagy fantázia, miként azt Klein gondolta, hanem sokkal inkább *személyközi folyamat* – a szelf úgy szabadul meg kínzó érzéseitől, hogy azokat egy másik szelfben hívja elő. A másik személy pszichológiai élménye válik azzá, amit az eredeti nem engedhet meg magának.” Ez szükséges működés a gyermekkorban, mikor a csecsemő még nem képes elviselni a túl erőteljes élményeket (Fonagy-Target, 2005, 158.o.). Az anya pedig konténerként fogadja be ezeket a tartalmakat és azt közvetíti vissza, hogy képes azok kezelésére. Az idézett bioni projektív identifikáció meghatározás mutatja, mennyire közelítenek az álláspontok a csecsemő énefejlődésére és azok folyamataira nézve. De nemcsak az analitikus iskolák között nő a megegyezés, de a kognitív oldal is verifikál néhány hipotézist;

- a csecsemő képes a szelf és a másik megkülönböztetésére (ugyanakkor viszont a második életévig nem képes „más elmék észlelésére”, vagyis a mentalizációra. Sérülékenységének épp az a forrása, hogy csupán

fiziológiai és nem pszichológiai lényként érzékeli a másikat.)

- az érzékszervi észleléseknél születéstől kezdve létezik veleszületett predispozíció az oksági észlelések feltételezésére.
- a korai érzelmi alapú kategorizáció (ti. a tárgy jóra és rosszra történő hasítása) megegyezik a modern szemantikus elméletekkel. Gergely szerint az is előfordulhat, hogy „a kisbaba az anya sokszoros reprezentációjával „indít”, ezeket a reprezentációkat a baba érzelmi állapota pozitív, illetve negatív kategóriákba osztva határozza meg” (Fonagy-Target, 2005, 171.o.). Bár a megfogalmazás nem pontos, én úgy gondolom, hogy *nem kész reprezentációkkal születik, amelyek aztán kategorizálódnak, hanem a reprezentáció készségével, amikor a baba minden egyes észlelése egy külön reprezentáció, amelyek annak minőségétől függően kategorizálódnak. Ezt követi a fejlődéssel párhuzamosan ezen reprezentációk integrálódása.*
- Egyre több a bizonyíték az evolúció során „behuzalozódott” és kiválasztódott veleszületett gondolatokra, amely megintcsak Klein „veleszületett fantáziáit” igazolják.

A fenti fejlődésléletani bizonyítékok fényében szinte biztosan állítható, hogy nincs elsődleges nárcizmus, tehát a tárgyakapcsolati modellek a relevánsak, ugyanakkor az anya-gyerek kettős egységben a gyermek nem passzív szerepet játszik, hanem a „közlekedőedények” mintájára egymás szükségleteit befogadva és anyai oldalról feldolgozva működnek (ugyanúgy, ahogy Ábrahám azt elképzelte a duálunióról szóló tanulmányában). A trauma lehasadása már Ferenczitől kezdve vissza-visszatért a különböző elméletekben. Ábrahám és Török ezt pregnánsabban és részletesebben kidolgozva fogalmazta meg. Amiben egyediek voltak, az az „univerzális” magyarázóelvek elvetése. Ettől aztán fejlődés koncepciójuk is eltérő lett, hiszen szerintük a duáluniót követően nem a klasszikus ödipális szakasz köszönt be.

A csecsemő-megfigyelések rámutattak arra is, hogy az újszülöttek biológiailag determináltak a viselkedésükre adott reakciók megfigyelésére. Ez képezi

a társas interakciók biológiai alapját. Ez az állítás ismét a tárgykapcsolatok elsődlegességét bizonyítja. A csecsemő az anyával történő interakciói során arra törekszik, hogy benttartsa anyját az interakcióban, tehát korántsem passzív szerepet játszik. A bioszociális elméletek szerint az anya és a gyerek már a kezdetektől egy „affektív kommunikációs rendszert alkot”. „A csecsemő ezek szerint monitorozza és feldolgozza az anya érzelmeit, hogy létrehozza saját érzelmi állapotát, ami azután – egy jóval komplexebb reprezentációs struktúrán keresztül – hangulati változásokat indít el az anyánál.” (Fonagy-Target, 2005, 197.o.) Ez a duálunió ékes bizonyítéka, ami minden tárgykapcsolati elmélet origója, és indirekt módon a „budapesti iskola” alapjainak igazolása. Ugyanakkor Fonagy és Target saját *mentalizációs* modelljükben* megállapítják, hogy a korai tárgykapcsolatok egyik evolúciós funkciója éppen az, hogy a kisgyerek számára azt az inspiráló környezetet biztosítsa, amelyben képes mások mentális állapotainak megértésére és biztonságosan kifejlődhöz saját mentalizációs képessége. A harmonikus anya-gyerek kapcsolat hozzájárul a szimbolikus gondolkodás kialakulásához. A kisgyerek a hasított tapasztalási módból fokozatosan, 2-5 éves kora között tér át a mentalizációra. A sérült anya érzelemtükrözése nem megfelelő, mert a gyermek érzései saját fájdalmas érzéseit aktiválják, ezért a reakciója inadekvát, a valóságot eltúlzó, érzelmileg felzaklató. A csecsemő számára így a belső feszültségek, amelyeket kivetíteni igyekezett, hogy megszabaduljon tőlük, külsővé és valóságossá válnak. (Ez tulajdonképpen a fantom átadásának felel meg az ábrahámi terminológiában.) Az érzéketlen és félrehangolt szülői kommunikáció hatására hiba keletkezik a pszichológiai szelf felépítésében. A belsővé tett másik idegen marad [inkorporáció], ez az idegen szelf. Mivel a mentalizáció nem, vagy csak kevésbé áll rendelkezésre, a későbbi traumáknál az idegen szelfet az agresszorral való azonosulásra használja, és így szabadul meg fájdalmától. A sérült szelffel és mentalizációs képességgel rendelkező emberek „elkerülhetetlenül konfliktusba kerülnek magukkal, mielőtt valamely kapcsolat

* Mentalizációs képesség: a személyközi viselkedés mentális állapotok terminusaiban történő megértésének képessége, amely a korai kötődéskapcsolatok során alakul ki. (Fonagy-Target, 2005, 334.o.)

érzelmileg intenzívvé válik, és a kötődési kapcsolatokra jellemző mentális struktúrákat érint” (Fonagy-Target, 2005, 346.o.). A feldolgozatlan idegen szelf az inkorporációt és a kriptát idézi fel, az „azonosulás az agresszorral” terminusát pedig Ábrahám és Török is hasonló kontextusban használja.

A fent felvázolt illeszkedési pontok jól szemléltetik az analitikus és kognitív elméletek, a klinikai munka során leszűrt tapasztalatokból felállított általánosítások közös felületeit. Sok esetben visszaköszönnek Ábrahám és Török rendszerében is. A különböző iskolák következtetései megfigyelhetően konvergálnak. Ahogy Target és Fonagy fogalmaztak végkövetkeztetéseikben; mindennek ellenére „pars pro toto” gondolatmenetről van szó. Nem vonhatunk egyértelmű párhuzamot a kisgyermekkorai működésmódok és a felnőttkori patológiák között. Véleményük szerint „ahhoz, hogy a pszichoanalízis valóságghú fejlődésméletté váljék, több olyan elgondolást kell kidolgoznia, amely a későbbi gyermekkorra, a serdülőkorra és felnőttkori fejlődésre vonatkozik” (Fonagy-Target, 2005, 373.o.)*.

Végezetül visszatérek az általam rendkívül fontosnak tartott terápiás vonatkozásokra, melyek azonosak Törökék terápiás attitűdjével. Target 1997-es cikkében taglalja a disszociatív borderline személyiség transzgenerációs modelljét, és terápiás lehetőségeit. Bizonyítékok állítják, hogy a gyermekbántalmazás generációkon keresztül átvivődik. Ez a kijelentés egyrészt Ábrahám és Török transzgenerációs traumaátadásához vezet el, másrészt ezen keresztül az elemzett esetet [Rozi esete, aki vagy akinek anyja gyermekbántalmazáson esett át] is további bizonyítékokkal támaszthatja alá.

A súlyosan bántalmazott vagy szexuálisan zaklatott gyermekek úgy védtek meg saját fejlődő integritásukat, hogy nem értelmezték gondozójuk tudatállapotait,

* Fonagy és Target széles spektrumú elemzéseik végén több ajánlást is megfogalmaz a pszichoanalitikusok számára. Ezek között felrömlenek Ferenczi és követői által hangoztatottak is, mint például a technika és az elmélet közelítése, a társadalmi, kulturális, szociális kontextus nagyobb figyelembe vétele, más tudományágak eredményeinek integrálása...stb. (Fonagy-Target, 2005, 383-384.o.)

így elkerülték a bántalmazás lehetőségének felismerését. Ezzel mentalizációs képességük kifejlődését akadályozták meg, ami rendkívül sérülékennyé tette őket. A disszociáció egy tulajdonképpeni védekezés, a mentalizáció ellentéte, vagyis az eredetileg fenyegető mentális tartalmak szétválasztása.

Ugyanakkor, ha a bántalmazott gyermek rendelkezésére áll egy megfelelő kötődési kapcsolat, amely „biztosítja az interszjektív alapokat a mentalizáló képesség fejlődéséhez” (Target, 1998, 49.o.), a trauma nem vezet disszociációhoz. Ilyen kötődési kapcsolat lehet a pszichoterapeuta személye is. „A pszichoterápia egy nem pragmatikus (szimbolikus) elaboratív mentalisztikus álláspontot vesz fel.” (Target, 1998, 50.o.). Ezáltal javul a kapcsolatok reprezentációja és az afölötti kontroll, a személy pszichikus rugalmassága és reflektív funkciója. Mások viselkedése érthetővé válik, a hasítás elhárító mechanizmusa csökken, és vele együtt a kínzó élmények feletti kiszolgáltatottság, a mentalizáció hiánya. A technika sajátossága (a mentalizáció építéséből következően) a páciens és a terapeuta mentális állapotainak folyamatos megnevezése. Nyomában kifejlődik az ideák és jelentések reprezentálásának képessége, amely az „integrált létezés élményét” nyújtja. Az első lépcsőben a biztonságos kontextus megteremtése a cél, amely által a páciens bátorságot merít arra, hogy szembenézzon saját védekezéseivel, érzéseivel és képzeleteivel. Ennek elérése érdekében sokszor érdemes egyfajta „játékos szempontot” beépíteni a terápiás folyamatba a winnicotti átmeneti térhez hasonlóan. Az áttétel az önmagával és a terapeutával kapcsolatos érzéseinek tisztázására fókuszál. Sikeres terápia esetén „a beteg képes lesz megtalálni önmagát a terapeuta mint gondolkodó és érző lény tudatának tükrében”. Mindez egy olyan váltást javasol a terápiában, ahol „a fókusz nélküli, konfliktus- és belátás orientált megközelítés egy jól fókuszált, mentalizáló megközelítést alkalmazó terápiává alakul” (Target, 1998, 50.o.).

A leírás az eltérő fókusz ellenére több ponton megegyezik Török Mária pszichoanalitikus terápiáról vallott nézeteivel. Török Mária először a fantom elűzésére fókuszál, amelyet egy autoritásmentes, egyenrangú, elfogadó környezetben képzel el, majd ezt követi a klasszikus analitikus terápia a maga klasszikus eszközeivel. Fonagy és Target, akik szintén az analitikusi elmélet és gyakorlat kettéválását figyelték meg, a terápia másirányú átalakítását javasolták; ők ugyanezen

esetekben – vagyis a bántalmazott, és/vagy szexuális abuzus áldozatául esett emberek esetében – a mentalizáció helyreállítását állították középpontba, amely egy fókuszált és szisztematizált, állandó reflexiót kívánó terápiai attitűdöt követel meg. Mindkettő újítást kívánt létrehozni az analitikus terápiában és bár más-más irányban tették, mindkettő elmozdulást jelentett a klasszikus vonulattól.

Látható, mennyi kérdés merül fel a fantom/kripta elmélet alkalmazásakor. Minden új elméletrendszer egy új történetet ír a gyakorlati gyógyításban. Hasznosak ezek, mert követik a történelem változásait és az emiatt előálló személyiségszerkezeti módosulásokat, de az analitikusoknak is több támpontot adnak a betegek megértéséhez. Senkinek nem csak egy története van, hanem történeti lehetőségek szövedéke, és talán feloldási módok szövedéke is. Az „igazság” a valóban megtörtént emlék felidézése, amely függ a felidézéskori személyiség szükségleteitől, állapotától, és az azóta átélt évek történeti lenyomataitól. Ezt tudta Ábrahám és Török Mária, ezért született meg ez a dolgozat.

Publikációs lista

könyv:

Ritter Andrea - Erős Ferenc (szerk.): *A megtalált nyelv. Szemelvények magyar származású francia pszichoanalitikusok munkáiból.* Budapest, Új Mandátum. 2001.

Cikkek, tanulmányok:

- A '45 utáni magyar pszichoanalitikus mozgalom rövid története. Megjelent az „*Une mère, une terre, une langue*” című párizsi pszichoanalitikus konferencia konferenciakötetében.**
- A túlélési szindróma és a transzgenerációs fantom elmélete (Virág Teréz és**

Ábrahám Miklós elméletének összehasonlítása) In: „...aki nyomot hagyott” – In memoriam Virág Teréz. Tanulmánykötet, szerk.: Bárdos Katalin. Kút Alapítvány, 2003. Budapest.

-- A „budapesti iskola” elgondolásainak jelenléte a modern francia pszichoanalízisben. *Thalassa*, 2003.1. Pszichoanalitikus tanulmány.

-- Ritter A. (2006): Le syndrome de survie et la théorie du fantôme trans-générationnel. In: Nachin C. (szerk.) *Psychanalyse, histoire, rêve et poésie; travaux de l'Association Européenne Nicolas Abraham et Maria Torok*, Paris, L'Harmattan. 233-238.o. [elfogadott tanulmány, megjelenés alatt, az Európai Ábrahám – Török Társaság 2006-ban megjelenő gyűjteményes kötetében.]

Konferenciaelőadások:

-- A „budapesti iskola” elgondolásainak jelenléte a modern francia pszichoanalízisben - előadás. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 8. Országos Konferenciája. 2001. október 27.

-- A túlélési szindróma és a transzgenerációs fantom elmélete - előadás. Konferencia Virág Teréz analitikus emlékére. 2001. december 1.

-- Emigration des analystes de Budapest. - előadás. Une mère, une tere, une langue. Colloque International de psychanalyse, Párizs, 2001. december 8.

-- Egy alternatív traumaátadási elmélet: a transzgenerációs fantom – elméleti előadás. Lelki tartalmak körforgása – nemzedéki átadás, terápia, kulturális terjedés. A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 12. őszi konferenciája. 2005. október 21-22.

-- Fantomok a gyerekekben: a szülői trauma továbbélése a gyermek pszichés struktúrájában. – előadás, esetismertetés. Transzgenerációs traumák és traumamegváltás. A KÚT Alapítvány VI. Konferenciája. 2005. november 25-26.

Médiaszereplések:

■ 2001. március 31. Interjú a *Megtalált nyelv* című szemelvénygyűjteményről, mely a Franciaországban élő magyar származású analitikusok munkáiból nyújt válogatást. Kossuth rádió, Irodalmi újság.

■ 2005. december 7. Tilos rádió. Szakértői beszélgetés a transzgenerációs fantomelmélet mindennapi vonatkozásairól.